

MAGYAR HISTÓRIA

Kulcsár Péter

KAPISZTRÁN
JÁNOS

GONDOLAT

600 éve született Kapisztrán János, aki keresztes hadaival fontos szerepet játszott a nándorfehérvári győzelem kivívásában. Őt mutatja be a Magyar História – Életrajzok sorozat eme újabb, kissé rendhagyó kötete. Rendhagyó, hiszen végigköveti a – csak az élete alkonyán hazánkba került – itáliai ferences testvért életének valamennyi fontosabb állomásán Itáliától Magyarorszáig.

Mint helyettes főnök, a rend obszerváns ágának reguláját szigorúan és következetesen betartotta. Mint inkvizítor erélyesen, néha kegyetlenül számolt le mindenkivel, akiben hite és egyháza ellenségét látta. Hittérítőként és vándorprédikátorként olyan fanatizmussal vitázott, amellyel emberek nagy tömegét tudta az általa képviselt eszmék oldalára állítani. A szerző Kapisztrán Jánost állítja elénk: a római egyház szentjét és a magyar történelem hőjét.

KULCSÁR PÉTER

Kapisztrán János

GONDOLAT · BUDAPEST, 1987

Szerkesztő
HECKENAST GUSZTÁV

Lektor
ENGEL PÁL

ISSN 0324-7716 MAGYAR HISTÓRIA
ISSN 0237-0069 ÉLETRAJZOK
ISBN 963.281 825 3

© Kulcsár Péter, 1987

Bevezetés

Élete hetven esztendejéből alig másfelet töltött Magyarországon, e néhány hónap azonban sorsdöntő jelentőségű volt mind a vendég, mind a vendéglátó életében. Kapisztrán János meghökkenítő eseményekkel, nem mindennapi tettekkel, furcsa fordulatokkal, csatákkal, győzelmekkel, olykor tragikus győzelmekkel, kudarcokkal, olykor örvendetes kudarcokkal teli pályája éppen hazánk földjén érkezett olyan talajra, amelyen az ő rendkívüli képességei teljességükben és legjobb mivoltukban bontakoztak ki. Ez a pálya itt emelkedett vele abba a magasságba, amelynél följebb ember nem juthatott a középkori Európában: a szentek közé. Magyarország pedig azokban az években szűkében volt a vezéreknek, akik mögé az életükért rettegő zavarodottak oda-futhattak, akik képesek voltak őket összetartani, célra irányítani és győzelemre vezetni. Kevés volt az olyan pont, amely körül a szétporladt erők kikristályosodhattak volna. Így tehát Kapisztrán János életének a magyar délvidéken élt napok adtak múlhatatlan értéket, végső és végleges értelmet, itt találta meg azt a sereget, amelynek méltó vezére lehetett, a magyarság pedig benne találta meg azt a vezért, aki az élethalálharcban megmentője lett. Kapisztrán a szentek közé került, Nándorfehérvár 1456-ban állva maradt, és állt még 1521-ig.

Nem ő volt az egyetlen, aki messze földről származott közénk, és kitörölhetetlen nyomot hagyott maga után. Történelemlékönyvünk névmutatója tele van idegen hangzású nevekkal, amelyeknek viselői földet műveltek, ezüstöt bányásztak, verset írtak,

tudományt, művészetet, ipart, életet feremtettek náhunk, vagy életüket áldozták azért, hogy e történelem fejezeteit újabbak kövessék. Kapisztrán János azok közé került, akik vendég létükre is a magyar história lapjain találják meg legméltóbb helyüket.

A kormányzó

XI. Gergely pápa 1377-ben visszaköltözött Rómába, és ezzel a pápaság avignoni korszaka véget ért. A história azonban nem zárult le ilyen hirtelen: Gergely halála (1378) után Rómában VI. Orbánt választották meg, Avignonban VII. Kelemen ülteték vele szemben a pápai trónra. Ez utóbbinak Itáliában is akadtak hathatós pártfogói, elsősorban Johanna, a nápolyi királynő. Ezért Orbán megfosztotta őt méltóságától. Az ország urává Durazzói Károlyt tette meg, aki később mint Kis Károly a magyar történelembe is beírta a nevét. Ez elfogta és megfojtatta a bukott királynőt. Kelemen pápa Anjou Lajost biztatta fel Károly ellen. Lajos 1382 nyarán harmincezer ember élén bevonult Itáliába, diadalmasan nyomult előre, és ősszel már Nápoly falai alatt állt. Vállalkozása végül mégis kudarcba fulladt: a lakosság ellenállása, az éhség meg a járvány szétzüllesztette seregét, 1385 szeptemberében maga is meghalt. Megmaradt emberei szanaszét széledtek.

A harmincezer között volt egy tekintélyes zsoldoskapitány (az egykorú kifejezés szerint báró), a sereg egyik vezérének, Pietro di Celano grófnak a vazallusa, aki „a hegyeken túlról” jött vele. Ez a sikertelen akció után nem ment haza, nem is keresett új gazdát, hanem letelepedett az Abruzzókban, Aquila város közelében, egy akkor is, manapság is jelentéktelen, Capistrano (ma Capestrano) nevű falucskában. Benősült a „tisztos és jómódú” Amici családba. Felesége igencsak fiatalka lehetett, 15-18 éves. Az após ugyanis, az öreg Amici, még 1452-ben is élt, akkor már századik évén felül. Százévesnél sokkal több azonban aligha volt, az öregnek tehát valamikor 1350, lányának 1370 táján

kellett meglátnia a napvilágot. Az ifjú házaspárnak több fia, lánya született, legalább öt, köztük 1386. június 24-én, Keresztelő Szent János napján, este öt óra tájt János, Giovanni da Capestrano, aki 1690. október 16. óta a szentek sorában foglal helyet.

Ennyi az, amit Kapisztrán Szent János születésének előzményeiről, körülményeiről valóban tudunk. Ezen kívül van még egy feltételezés, amit annyi érv támogat, hogy akár biztosnak is vehetjük, az tudniillik, hogy a zsoldoskapitány német nemzetből származott. A dátumokra nézve valószínű, hogy a gyermekek között János volt az elsőszülött.

Még nem volt hatéves, amikor apja tanítót fogadott mellé a házba. Egyszer, amikor valami csúnyát mondott a húgának, ő verte el úgy, hogy még 1451-ben is emlékezett az esetre.

Apja azonban hamarosan meghalt, és úgy látszik, nem mindennapi körülmények között. A család ellenségei ostrom alá fogták házukat, az Amiciakét is. Két napig tartó verekedés közben mindkettőt felgyújtották, leégették. János négy testvére, tizenkét rokona ott veszett. Minden bizonnyal apja is, mert többet nem hallunk róla. A támadók kiléte nem ismeretes, a szakirodalom feltételezi, hogy az ellenségeskedés azokból a trónharcokból fakadt, amelyek során az apa Németországból Itáliába jött. János később öt halálos ellenségéről tesz említést, akikkel ádázul gyűlölködött, akiknek „éjjel-nappal ártani akart” mind egész civil életében, míg kolostorba nem vonult. Csak akkor békélt meg velük.

A gyermek egyedül maradt otthon anyjával. Az asszonyról utoljára 1416-ban hallunk, amikor a fiú Szent Ferenc rendjébe lép, és elbúcsúzik tőle. Anyai nagyapja a mézszárlás után életben maradt, és élt még – mint láttuk – 1452-ben is. János 1456-ban, halálára készülődvén, két rokonától vesz búcsút, az egyik Mascia nevű, a másik szintén János. Anyjáról, nagyapjáról ekkor már nem beszél. Említi, hogy övének Isten bőven adott földi javakat. A család egyenes- vagy oldalági leszármazottaival a 17. század kilencvenes éveiben még találkoztak a szent életének kutatói, állítólagos szülőházát is látták Capistranóban. Ennek helyét

1. Capestrano, Convento di S. Francesco

századunk első évtizedeiben is megmutatták a turistának a Via sopra le Mura 106. szám alatt.

A hiteles források ennél többet nem árulnak el kora gyermekségéről. Összefüggő képet csak kézenfekvő feltételezésekkel tudunk kikerekíteni, azzal a meggyőződéssel, hogy e kivételes férfiú gyermekkorában sem lehetett akárki. Meg kell tehát elégednünk azzal az (egészében és velejében minden bizonnyal valós, nagyrészt hősünk tulajdon szavait idéző) jellemrajzzal, amit legjobban tájékozott hazai életrajzírója, Bölcskey Ödön ciszterci tanár vázolt fel 1926-ban: „A kis árvákat az édesanya gondozta és nevelte, aki legelsősorban is a vallásosságot és az isteni félelmet iparkodott gyermekeinek lelkébe és szívébe beoltani. A jó mag különösen a kis János szívében talált termékeny talajra. Olyan lelki érettségre tett szert rövid idő alatt, hogy már édesanyjának lett tanítómestere... Isten különben a kisfiút minden testi és lelki jóval bőven megajándékozta. Arcának bájos-sága, gyengédsége és a rajta előmlő szenteség oly kedvessé tették, hogy mindenki elragadtatással beszélt róla. Életrajzírói felemlítik tanulékony elméjét, élénk és rendkívüli emlékezőtehetsé-

gét... Ha valami illetlent látott vagy hallott, annyira szívére vette, hogy arca elpirult, és rögtön elszaladt onnan.”

Egész élete a legnagyobb nyilvánosság előtt, mondhatni, Európa piacerein zajlott, az életére vonatkozó adalékok zömét mégis jobbára csak a kései emlékezet őrizte meg számunkra, az élete utolsó éveiben, még inkább a halála után nekibuzdult érdeklődés hozott felszínre és hagyott ránk örökül néhány mórzsát. Amikor már világhír övezte, árgus szemek követték minden mozdulatát, sokan szegődtek melléje, titkárai voltak, akik kötelességüknek érezték, vagy éppenséggel feladatuk kapták valakitől, hogy tetteit, szavait lessék, feljegyezzék, azokról megbízókat és a világot tudósítsák. Halála másnapján – ha nem előbb – megindult a mozgalom szentté avatása érdekében. Ez tekintélyes adatgyűjtő tevékenységet igényelt, mert az érdemességet bőséges és hitelt érdemlően igazolt dokumentációval kellett bizonyítani. Mivel pedig a processzus több mint kétszáz évig elhúzódott, a nyomozás, gyűjtés is addig folyt. Végeredményben hatalmas mennyiségű anyag gyűlt össze.

Elsőként egyik titkára, Hieronymus de Utino (Udinei Jeromos) írta meg életrajzát egészen röviden még 1457-ben, aztán Nicolaus de Fara meg Christophorus a Varisio az 1460-as évek elején. Ők hosszabb-rövidebb ideig szintén a környezetében tartózkodtak. Minden mozzanatnál személyes tapasztalatukra, szemtanúkra, az atya szavaira hivatkoznak. Veronai (Rangoni) Gábor, később erdélyi (1472–1475), majd egri püspök (1475–1486), Kapisztrán tanítványa és kísérője, a nándorfehérvári keresztések egyike szintén megírta a rajongásig szeretett mester életrajzát. A magyar ferencesek egyik korifeusa, Laskai Osvát is. Az ő műve azonban, sajnos, elveszett. Egyik magyar kísérője, Soproni Péter már 1457-ben beszámolót készített csodáiról. Ezekről – részben magyar kezdeményezésre – több jegyzőkönyv is készült, maradt. Sok-sok értékes, hitelesnek tekinthető célzást, töredéket tartalmaznak magának Kapisztránnak a művei, levelei, beszédei, melyek túlnyomó többsége azonban kiadatlan, ismeretlen.

Élete első évtizedeiről egy bizonyos Giacomantonio de Franchis nevű tekintélyes aquilai polgár számol be. Nem tudunk róla

többet, mint azt, hogy a ferencesek harmadik rendjének tagja lett, és ezt megelőzően találkozott néhányszor az akkor már nagy hírű, szentnek kijáró tisztelettel övezett atyával. Többek között 1447. január 17-én beszélgettek bizalmasan Penne városában. Giacomantonio – úgy látszik – lelkiismereti problémákkal küszködött, vigaszra szorult, és minthogy sorsában volt néhány olyan vonás, ami Jánost a magáéra emlékeztette, mesélt neki ifjúkoráról, a rendbe való belépéséről, és mélyebben avatta be őt titkaiba, mint bárki mást. Giacomantonio – az ő szavaira hivatkozva – egyes szám első személyben rögzítette az elbeszélést. Az idő, persze, addigra sok mindent elhomályosított, más megvilágításba helyezett, és a lejegyző megbízhatóságát sem tudjuk ellenőrizni. A hajdanában rögzített szöveg kiadásra is jóval később került. Előadása lényegében nem különbözik az első életrajzírókétól, amiben mégis, abban nem valószerűtlen. De ez nem jelent sokat, hiszen meglehet, hogy a biográfusok is ismerték írását, és maguk is ahhoz alkalmazkodtak. Stílusa pongyola egyszerűségében meglehetősen elüt az életrajzok művészi szintre emelkedett, olykor csak áttételesen értelmezhető költőiségétől, és ezzel a hitelesség vélelmét kelti az olvasóban.

A legendák és a szentté avatással kapcsolatban fellendült kutatás célja azonban nem a biográfiai adatok összegyűjtése, hanem az életszentség igazolása volt. Szó sincs arról, hogy az egykorúak bármit is elhallgattak volna, elferdítették vagy megtoldották volna az igazságot. Azonban tárgyuk nem az ember, hanem a szent volt, nem a tudomány, hanem a hit igazságát keresték. „Kisgyermek volt még – írja egyikük –, amikor atyja a test szokásos útján eltávozott, ő árvaságra jutott, és mintegy előlegezve a majdani evangéliumi prédikátort, életben maradt anyját az özvegység megtartására biztatta, nyájas szavakkal kérte őt, hogy ne keressen más férjet magának.” E tudósítás lényeges tartalma nyilvánvalóan annak az illusztrálása, hogy a hős később kibontakozó keresztény erényei csírájukban már gyermekségében megmutatkoztak. A számunkra fontosnak látszó életrajzi adalék – apja korai halála – csak véletlenszerűen odavetett mellékkörülmény. Egyébként is, a kutatókat a szent

és a hős érdekelte, adataik abban a mértékben sűrűsödnek, ahogy a szentség és a hősiesség az ő tetteiben, sorsában kiteljesedett. A legrészletesebb beszámolók a halálát közvetlenül megelőző néhány hónapról készültek. Eközberresik egy-két szó a régebbi múltból, mellékesen.

Az egyidejűleg keletkezett dokumentumanyagot már a maga korában erősen megrostálta a politikai érdek. Kapisztrán János a római egyház legérzékenyebb pontjain tevékenykedett, számos színlelt és őszinte barát meg ellenség hatósugarában. Olykor – látni fogjuk – élete is kockán forgott. Ha ő maga Isten segedelmével el is kerülhette a veszedelmet, a szavait, írásait rögzítő papírt elnyelte az összeütköző érdekek között kanyargó örvény. Hosszú hónapok vannak, amelyek során egyetlen szónyi emlékezet sem maradt fenn létezéséről.

Az újabb kori irodalomra, a népszerűsítő és szakirodalomra, mindmáig ugyancsak a napi politikai érdek nyom vastag bélyegét, úgyhogy az alatta rejlő valós képet szinte lehetetlen felfedni. A könyvtárnyi irodalomból mindössze két szerző akad, aki – legalábbis saját bevallása szerint – objektivitásra törekszik. Az egyik egy magyar, Bölcskey Ödön ciszterci tanár, aki három vaskos kötetben minden, számára hozzáférhető porszemet összegyűjtött, és megpróbált egy egészet összegyűrti. Ő, sajnos, rossz helyen és rossz időben dolgozott: Magyarországon, az első világháború idején meg az 1920-as évek első felében, ott és akkor tehát, ahol és amikor széles körű anyaggyűjtésre, tudós elfogulatlanságra sem igény, sem lehetőség nem adódott. A másik egy német, Johannes Hofer, aki sokkal nagyobb apparátussal rendelkezett, de az 1930-as évek közepének Németországában szintén nem talált módot arra, hogy Kapisztrán számos működési területének mindegyikét pártatlanul térképezze föl.

A rengeteg anyaggyűjtés és előmunkálat után is az látszik tehát a leghelyesebbnek, ha a hozzáférhető források mellett maradunk, és azokat próbáljuk meg értelmezni a saját észjárásunk szerint. Az alább következők tehát, akár idézőjelben állnak, akár nem, szóról szóra, vagy némi stiláris módosítással az egykorú életrajzok és egyéb dokumentumok szövegét ismétlik.

A legkorábbi gyermekévek után az első konkrét adat – amit egyik művében a saját tollából olvasunk – jóval későbbi szakaszra vonatkozik: a hírneves jogtudós, Pietro degli Ubaldi keze alatt tanul a perugiai egyetemen. Itt volt akkortájt Közép-Itáliában a felsőbb tanulmányok legrangosabb műhelye. Eszmevilágának alakulásához valószínűleg sokat tett hozzá az az ideológiai tarkaság is, amely ezen az univerzitáson mutatkozott. A perugiai egyetem azon kevesek közé tartozott, amelyet zsidók is látogathattak, és a város környékén találtak fészket a hivatalosan elfogadott hittételeket bíráló eretnekek. Mindkét problémakör tekintélyes helyet foglal majd el hősünk életében, és még lesz módunk az alaposabb ismerkedésre. Egyetemi éveit valamikor a századfordulón kezdhetette, mert az említett mester nem sokkal 1400 után meghalt. Az egykorú ismerősök egybehangzóan állítják, hogy kerek tíz esztendeig hallgatott Perugiában egyházi és polgári jogot, miközben mindenkit elkápráztatott tehetségével. A jelek szerint 1409-ig volt itt joghallgató. Csakugyan, később „mindkét jogtudomány” (mármint az egyházi és a polgári jog) doktorának mondják. Ez a tíz esztendő azonban nyilván nemcsak a szorosan vett egyetemi tanulmányokat foglalta magában, hanem a megelőző „középiskolát” (quadrivium) is, miután az elemi ismereteket, a tríviumot, mint láttuk, kemény kezű tanítója vezetésével odahaza már elsajátította. Eszerint tehát 1399 körül, tizenhárom éves korában került el a szülői háztól.

Perugiában életre szóló hatás is érte: sok évig lakótársa volt itt és holtig kedves barátja lett Cesarini Julián (1398–1444), a későbbi bíboros, a pápai politika kelet-európai szakértője, a ferences rend hivatalos patrónusa, a keresztény hit mártírja. Összeismerkedésük körülményei nem egészen világosak, hiszen Cesarini még akkor is alig múlt tízéves, amikor Kapisztrán befejezte egyetemi tanulmányait. A későbbi kardinális elszegényedett római patríciuscsaládban született, egészen kis korában ment tanulni Perugiába, majd Bolognába, végül Padovába. Gyermekkorát embert próbáló körülmények között töltötte: gazdag házaknál adott leckét, és elkunyerálta a gyertyacsonkot, hogy

éjszaka olvasni tudjon. Így meséli életrajzírója, Vespasiano da Bisticci. Kapisztránnak tehát nem lehetett diáktársa, talán annál a háznál szolgált, ahol János megszállt. Tanulótársa volt viszont a nála szintén fiatalabb Marchiai Jakab, akivel ugyancsak összeházaszkodott, és aki vele együtt lett később a ferences mozgalom irányítója.

Az egyetemi tanulmányok után bírói hivatalt vállalt Perugiában az egyik főtisztviselő mellett: a törvényszék tanácsosa lett. Nagyon gyorsan megindult a karrier útján. Nem sokkal később – beszéli el Giacomantonio de Franchisnak – Perugia főbírája elutazott a városból, és mert hazatérését sokáig halogatta, a polgárok megválasztották őt helyettesévé. Ez a tény valószínűsíti azt, amit a tanulásban való kiválóságáról hallottunk, még ha a választás mögött valamiféle pártérdeket sejtünk is. Mert úgy látszik, hogy a főbíró nem egészen jószántából hagyta el a helyét: más forrásból tudjuk, hogy vele együtt több hivatalnok is eltávozott. Működésére vonatkozóan egyetlen, nehezen értékelhető célzást találunk. Nicolaus de Fara hallotta, hogy egy alkalommal az egyik polgár karddal fenyegette őt, és követelte, hogy ítéljen halálra valakit. Ő az illetőt ártatlannak találta, bátran szembe szegült a terrorral, és kimondta a felmentő ítéletet. Annyit bizonyosra vehetünk ebből, hogy az alája rendelteket megosztotta a pártérdek, és nem volt mindenki megelégedve tevékenységével.

Nemsokára Durazzói Károly utóda, László király szolgálatában találjuk, mégpedig igen magas tisztségben, mint az egész nápolyi kormányzáság bíráját. Huszonnégy éves sem volt ekkor, mert 1410 februárjában már le is köszönt erről a méltóságról, mondhatni, romantikus operaszínpadra illő körülmények között.

Bizonyos főurak összeesküvést szőttek László király ellen, de az ügy kipattant, és a szövetkezők bíróság elé kerültek. Az ország bírája, Kapisztrán János, a vádlottak egyikét, Lászlót, Sant'Agata grófját bűnösnek találván halálra ítélte, Ercole nevű fiát, aki szintén vád alá került, de ártatlansága bebizonyosodott, fölmentette. Az uralkodó azonban emlékezetes leckét akart adni renitens alattvalóinak, ezért megparancsolta, hogy a fiú fölött is

2. Kapisztrán. Bartolomeo Vivarini festménye, 1459

mondják ki a halálos ítéletet; ő majd – az apa kivégzése után – a bitó alatt kegyelmet fog adni neki. A bíró tehát megváltoztatta az ítéletet, melynek kihirdetésekor, 1410. február 14-én a fiú holtan rogyott össze. Azt mondják, a bírót úgy megrázta az eset, hogy lemondott tisztéről. A király 1412 októberében áthelyezte őt Viterbo, Perugia, Benevento és Ascoli kormányzóságába.

Ámde az új hivatal sem volt éppenséggel nyugodalmas. E városok ugyanis nem László király, hanem XXIII. János pápa birtokához tartoztak. Kettejük között hosszú hadakozás után ekkortájtban jött létre béke, többek között azzal a feltétellel, hogy a pápa háborús jóvátétel gyanánt 26 ezer aranyat fizet a királynak, de míg ezt az összeget le nem teszi, az említett területek László kezén maradnak zálogban. Nápoly ezzel szemben elismeri János pápaságát.

XXIII. János ugyanis nem szerepel a római pápák hivatalos jegyzékében. Mert az történt, hogy a pisai zsinat még 1409-ben leléptette az igazi római pápát, XII. Gergelyt, és helyébe V. Sándort állította. Amikor pedig ez 1410-ben meghalt, János követte őt. Ezeket a „pisai pápákat” azonban az egyházi és világi hatalmasságok többsége nem volt hajlandó elismerni, a nápolyi király, László sem. Így került sor köztük arra a háborúra, amelynek befejezése után Kapisztrán a pünkösdi kormányzóságot elnyerte. XII. Gergely ezalatt száműzöttként éledélt Reginiben, a helybeli nagyúr, Carlo Malatesta védnöksége alatt, aki Itália főnemesei közül szinte egyedül tartott ki mellette, és készítette visszatérésének útját.

Perugia lakosai nyilván nem fogadták lelkesedéssel az idegen hatalom képviselőjét, akinek minden tehetségét latba kellett vetnie ahhoz, hogy a nyugalmat fenntartsa. Annál is inkább, mert a pápai központosítást támogató guelfek és a világi uralom oldalán álló ghibellinek egész Itáliára kiterjedő pártharca ebben a városban is javában dült. A lakosság zöme itt a guelfekhez húzott, Kapisztrán János (már csak hivatalból is) a ghibellinekhez tartozott, méghozzá – Nicolaus de Fara megállapítása szerint – „igen nagy pártember volt”. Életrajzírói nem győzik magasztalni bölcsességét, okosságát, önmérsékletét, emberségét,

nyájasságát, bőkezűségét, szigorúságát, amivel a hánykolódó hajót kormányozta. Legalábbis egy darabig.

László ugyanis 1414. augusztus 6-án meghalt, és helyébe húga, II. Johanna lépett, aki férjével igen rossz viszonyban állt (az nemsokára el is hagyta őt), az első hónapokban tehát közvetlen környezetének rendbetételével volt elfoglalva. Szinte ezzel egy időben, 1415. május 29-én a konstanzi zsinat, hogy az egyházszakadásnak véget vessen, letette XXIII. Jánost. A pisai pápaság ezzel mindörökre megszűnt, de a színódus ennél tovább nem jutott, új pápát nem állított a régiek helyébe. A pápai trón 1417-ig, V. Márton megválasztásáig üresen állt.

A kettős koronacsere, illetve gyakorlatilag a felsőbb hatalmak szétfoslása felbolydította a kedélyeket, a bizonytalanság megnyitotta a csatornát a zavarosban halászók előtt. Perugia, amely a nápolyi központtól nagy távolságban a tartomány északi bástyájának szerepét töltötte be, elveszítette katonai háterszágát. Magára maradt az évtizedek óta ellenséges egyházi állammal szemben, amelynek azonban szintén hiányzott a feje.

Az előző rezsimváltáskor száműzött patríciusok – akikkel együtt annak idején az a bizonyos főbíró és vezérkara is távozott – meg leszármazottaik kezdtek visszaszivárogni a város környékére, megszállták az odavezető utak csomópontjait, és várták a lehetőséget a hazatérésre. A száműzöttek vezére, Braccio di Montone, akkoriban Bologna táján tanyázott, és László királlyal szemben XXIII. János pártját fogta. Jelentős katonai erővel rendelkezett, olyannyira, hogy amikor a konstanzi zsinat a pisai pápát, pártfogoltját, letette, megszállta Bologna stratégiai fontos pontjait, a város elfoglalásával fenyegetőzött, és csak hatvanezer aranyért volt hajlandó visszavonulni. Ezzel a pénzzel kezdte meg hazatérésének szervezését. Mivel egy lovas egyhavi zsoldja 3 forintot tett ki az időben, Braccio tekintélyes sereget toborozhatott.

Először is Malatestával vette fel a kapcsolatot, aki most elérkezettnek látta az időt arra, hogy 1406 óta dédelgetett tervét, XII. Gergely hatalmának visszaállítását megvalósítsa. Ezért ha-

bozás nélkül Braccio mellé szegődött, és vele együtt indult Kapisztrán János Perugiája ellen.

A túlerőtől szorongatott város kénytelen volt tárgyalásba bocsátkozni a támadókkal. A polgárok tehát Malatesta elé küldték kormányzójukat, hogy próbáljon meg egyezsége jutni vele. Kapisztrán János elindult a megbeszélésre, de csak a város közvetlen szomszédságában fekvő Brufa falucskáig jutott el. Ott belebotlott az utat megszállva tartó száműzöttekbe, akik letartóztatták őt. A falu szélén, egy dombon, jól megépített kerek vár emelkedett, nyolc toronnyal. Az egyikbe becsukták őt. Malatesta ellenállás nélkül vonult be Perugiába, és Bracciót megtette a város urának. Perugia ezután egy évtizedig tartotta függetlenségét, csak 1424-ben ismerte el újra a pápa, akkor már V. Márton fennhatóságát.

Az eseményeket ugyan nem tudjuk napnyi pontossággal időzíteni, mert a helyi krónikák – furcsa módon – épp ezekről a napokról egy árva sort sem tartalmaznak: a vonatkozó lapok elkallódtak –, de annyi bizonyos, hogy János hónapokig ült a börtönben. Ezalatt bőven volt ideje elmélkedni a világi élet dolgainak forgandósága és hiábavalósága felett. Ő maga így számol be Pennében életének e napjairól: „Negyvenhét fontnyi vasbilincset vertek a lábamra, és az őrtorony tetejébe vittek. Ott volt a lakásom. Napi táplálékom egy kevés kenyér és víz volt. Ily nagy szerencsétlenség közepette kezdtem gondolkozni a szabadulás lehetőségéről. Mérlegeltem, milyen magas a torony. Történetesen volt éjjeli takaróm, de mivel késem nem volt, a fogaimmal hasogattam azt szalagokra. Ezen szalagokból, bár csuklyámat (cappucium) is hozzáadtam, még mindig hiányzott annyi a földig, amennyi a régi Szent István-szobor magassága. A kőfal egyik párkányára erősítettem, és átgondoltam a menekülést. Kezdtem aláereszkedni ezen az összeeszkábált kötélén, de a csuklya elszakadt, és én a földre zuhantam, miközben a bilincsekkel, amelyek a lábamon voltak, nagy zajt ütöttem, és mert a lábam eltörött, meg sem tudtam mozdulni. Észrevettek, elfogtak, és ugyanazon toronynak a fenekére vittek. Itt a láb-száram közepéig ért a víz. A derekamnál fogva a falhoz lán-

coltak, úgyhogy mindig állnom kellett. Napi ételmem egy kis darab kenyér és egy pohár víz volt. Ilyen állapotban a harmadik éjjelen a természet nem tudott tovább ellenállni, és elaludtam. Alvás közben nagy zajt hallottam, amely felébresztett, és láttam a nap sugarát, amely a torony egész belsejét megvilágította. Felemelem a fejem, hogy Istennek hálát adjak, hát egy szerzetest látok magam fölött, akinek a lábai át vannak lyukasztva. Fel-emeltem a karomat, hogy megragadjam, de hirtelen eltűnt. Mikor lehajtottam a fejemet, kopasznak találtam, miként most is látod. Később rájöttem, hogy az eltűnt szerzetes nem volt más, mint a mi atyánk, Szent Ferenc. Ebből megértettem Isten akaratát, hogy a világot elhagyjam és neki szolgáljak.” Megvilágosodását egy jóval későbbi beszédében 1415. július 22. napjára teszi.

Az eltelt hetek alatt arról bizvást meggyőződhetett, hogy urai, pártfelei, Johanna királynő mit sem tesznek kiszabadítása érdekében, és egészen magára van utalva. Fogvatartóival tehát megalkudott (az egyik változat szerint 40, a másik szerint 400 aranyban), és 1416 tavaszán–nyarán ismét kilépett a levegőre, azzal az elhatározással, hogy beáll a ferences rendbe.

Ha az ilyenyszerű sorsfordulók manapság nem is gyakoriak, a beszámoló őszinteségéhez kétség sem férhet: János csakugyan így emlékezett a históriára. Ettől kezdve gyakran látott égi jeleket. Egynémelyikről önmaga számol be leveleiben, a mások által följegyzetteknek számuk sincs. Európa-szerte, ott, ahol egyebet sem tudtak róla, látomásai tették nyomossá nevét. Elég legyen egy erfurti brosúrára utalni: „Hang a síron túlról. Boldog Kapisztrán János jövődölései az 1864. és 1865. évre.” (Eine Stimme von Jenseits des Grabes. Des seligen Joh. Capistranus Prophezeihungen für die Jahre 1864 und 1865.) Az egyházi irodalom tizenhármát fogad el hitelesnek víziói közül. Jellemzőnek kell tartanunk, hogy mindegyik életének egy-egy döntő eseményéhez kapcsolódik. Az első három a szerzetbe lépésekor látogatta meg, az utolsó hat 1454–1456-ban Magyarországra készültében, illetve itteni működése során. Ezek egyszer a török hódítás borzalmaira figyelmeztették, máskor kitartó helytállásra

biztatták, az egyik tulajdon halálát jelentette. Égi sugallatra fogadta el 1449-ben, hogy rendjének helyettes főnökévé válaszszák. Hasonlóképpen jutott tudomására V. Márton pápának és szerzete egyik vezetőjének, Alberto da Sarteanónak a halála. Életrírói szerint tudatában volt annak, hogy egyesek eszelősnek tartják emiatt, de meggyőződéssel vallotta, hogy e látomások isteni eredetűek. Sokat és szívesen beszélt róluk, vita közben érvként használta ezeket.

A beszámoló másik mozzanata, hajának kihullása, ugyancsak tény lehet. Ehhez elég portréjára tekinteni, és figyelembe venni a kiállott élmény súlyosságát. Ő maga e testi változást mindig is csodának tulajdonította, annál is inkább, mert mindaddig büszke volt vállig omló hajára.

Szabadulása után tehát – mint elbeszéli – először is bement Perugiába, ahol mindenét pénzzé tette, könyveit, ruháit is eladta. Kifizette a váltságdíjat, elbúcsúzott barátaitól és jegyesétől. Menyasszonyának visszaadta a hozományt. A fiatalok válása békességben ment végbe, ha nem is könnyek nélkül. A leány fogadalmat tett, hogy ő sem megy férjhez. Aztán Capistranóba sietett anyjához, akinek szintén fizetnie kellett valamit (valószínűleg az apai öröksézt, amit korábban felvett). A maradék pénzt szétosztotta a szegények között, és néhány nap múlva megjelent a Perugia melletti Monteripido Szent Ferencről elnevezett klostromának kapujában, hogy felvételét kérje. Harmincéves volt ekkor.

Bergamói Márk (†1445), a házfőnök azonban nem lelkesedett az ötletért. Először jó szóval próbálta meg lebeszélni, ecsetelvén előtte azt a sanyarú életet, ami e szigorú szabályokat követő szerzetesek között vár rá, aztán látva, hogy a szép szó nem használ, kereken kiutasította. Bizonyára jó oka volt erre, elvégre ismernie kellett a jelentkezőt, aki a szomszédban volt először diák, aztán bíró, utoljára kormányzó.

Igaz, ami igaz, a hosszú tanulás, a költséges doktori vizsga, a gyors karrier csakúgy, mint saját fentebb idézett vallomása arra enged következtetni, hogy a fiatalember meglehetősen jó módon élt mindaddig, és távolról sem ismerte a Szent Ferenc-i

szegénységet. A váltságdíj kifizetése, az anyagi kötelezettségek teljesítése ugyanerre vall, különösképp, hogy még mindig futotta alamizsnálkodásra. Negyven, pláne négyszáz arany roppant nagy összeg volt az idő tájt, hiszen láttuk, hogy a négy várost 26 ezerre taksálták.

Életmódja sem sejtetett jövődöbeli szerzetest. A harmincéves férfi erkölcei egyáltalán nem feleltek meg annak a várakozásnak, amit – mint idéztük – kisgyermekkorában keltett. Maga mondja, hogy ezer dukátért sem vágatta volna le haját, amelyet a helybeli aranyifjúság szokása szerint hosszan lebocsátva hordott. Később úgy emlékezik, hogy 30 éves koráig egyetlenegyszer sem áldozott. Ha hivatalában igazságot tett, azt nem Isten, hanem a világi hírnév kedvéért cselekedte. Bevallja, hogy kapzsi és dicsőségvágyó volt, a mohóságot nem tartotta bűnnek. Szemei „a Teremtő sérelmére a világ hiúságaiban gyönyörködtek”, nyelve „a világ romlott dolgairól gyönyörködve szokott beszélni” – mondja Nicolaus de Fara. Dölyfös, indulatos, hatalomvágyó természetét egy legendaíró sem palástolja, sőt, éppen ezzel állítja szembe a csodás változást. Később – már öregségében – maga így nyilatkozik: „Én büszkébb vagyok a sátánnál.” Szangvinikus és kolerikus alkatnak ismeri magát. „Rosszabb vagyok, mint az ördög.”

Perugiában a többség nem nagyon kedvelte. Bírói működésének egyetlen általunk ismert mozzanata nem kelthetett iránta szimpátiát. Halálos ellenségeivel fentebb már találkoztunk. A politikai életben jobban exponálta magát a kelleténél, és nem a jó oldalon. Elismeri, hogy szerzetes korában sem imádta úgy Istent, mint világi életében László királyt. Életírói az ördög képviselőjének tartják ez időben. Az egyik beszámoló szerint szökésében egy ellenséges indulatú paraszt akadályozta meg, aki így ugrasztotta utána az őrséget: Jaj, siessetek, siessetek, elszökik hazánk elnyomója, pártunk árulója!

„Amikor felöltöttem a csuhát, minden józan polgár csodálkozott a városban, mert rossz ember voltam.”

Ezeknél azonban nagyobb súllyal esik latba, hogy menyasszonya volt. Sőt, Nicolaus de Fara kifejezetten feleségről (uxor) tud,

akivel azonban testileg még nem érintkezett. Christophorus a Varisio jegyest (sponsa) mond ugyan, de aztán megrója annak állhatatlanságát, amiért másodszor is férjhez ment. Giacomantonio de Franchis az asszonynak éppenséggel két másik házasságáról hallott, amiért alaposan meg is bűnhődött a szerencsétlen: „rossz nyavalyában” (nel male mauzano) pusztult el nyomorultul. Ezt természetesen hősünktől hallotta, aki lényegében ugyan ezt a történetet meséli el bővebben, zavarosabban 1451-ben a bécsiek előtt. Elmondja ekkor, hogy hajdani jegyese esküt tett neki, és tíz évig tartotta is magát hozzá. Ekkor azonban ura (suus dominus), Szent Valentin grófja, a házába kényszerítette őt, és odaadta valakinek. „Én már korábban mondtam neki: Hagyd, hogy a leány megtartsa fogadalmát!” És íme, egy pénteki napon a férjet öt fivérével együtt megölték. De a gróf nem maradt nyugton, megint odaadta őt egy nemesnek. El is vitték a férj házába, terhes lett, és szült egy leánykát, aki azonban nyomban a keresztelés után meghalt. Az asszony a terhesség ideje alatt leprát kapott, méghozzá oly szörnyűségeset, hogy sem az apja, sem az anyja nem birt ránézni. Így halt meg. (Ebből a történetből egyesek arra következtetnek, hogy az az „úr”, a gróf, aki kénye kedve szerint forgatta a leány sorsát, nem lehetett más, mint az apja.) János már 1428-ban is megemlékezett jegyeséről. Akkor egy elméleti kérdést taglaló levelében azt az álláspontot foglalta el, hogy – szemben a közfelfogással – házasságban is beléphet a ferences rendbe, ha feleségéhez testileg még nem közelített. Az ilyen ember feleségét jegyesnek nevezi. Ezzel kapcsolatban ejt szót saját egykori jegyeséről, aki még az ő fogadalomtétele után is tíz esztendeig várt rá, összesen – mondja – 23 évet. Tekintve, hogy fogadalmat 1417-ben tett, a menyasszony első férjhezmenetelét 1427-re, kapcsolatuk kezdetét 1404-re, tizennyolc éves korára tehetjük. E ködös és részben ellentmondó tudósításokból elég egyértelműen megállapítható, hogy Jánosunk, bizony, nős ember volt, méghozzá nem is rövid ideje, amikor Bergamói Márk színe elé került. Márpedig nős ember nem léphette át Szent Ferenc kolostorának kapuját. Meglehet, persze, hogy több mint tíz évig önmegtartóztatásban élt asszonya mellett, aki ilyenén-

képpen „sponsa” maradt, de kevésbé valószínű, hiszen maga mondja, hogy „szertelen volt a földi szerelemben”. Alighanem ezért oly zavarosak forásaink, ha ez az ügy kerül szóba.

Az egykorú krónikások váratlan megvilágosodását sem tudják olyan egyszerűnek, mint ahogy azt ő maga Pennében elbeszélte. Úgy mondják, több isteni jelenésre volt szükség ahhoz, hogy elhatározásra jusson, és csak a sikertelen menekülési kísérlet döbbsentette rá arra, hogy az Úr ellen hiába tesz. Az első látomás után valóságos dühroham kerítette hatalmába: „A világ iránt való nagy szeretete irtózatot haragra lobbantotta és káromkodásra ragadta. Azt hajtogatta ugyanis: Hát azt akarja az Isten, hogy szerzetbe lépjek? Hát azt akarja, hogy felszentelt pap legyek? Vajon szerzetesi csuhába öltözzem? Nagyon kemény beszéd ez a számomra, eszem elutasítja ezt, lelkem borzad tőle, sohasem határozom el magam ilyesmire. És mind jobban gerjed haragja, indulata. Sohasem leszek – mondja – pap, sohasem teszek ilyen keserű és kelletlen dolgot.” Így tudja Nicolaus de Fara, aki ezt az atya szájából hallotta.

Néhány, már eddig felmerült, elgondolkodtató mozzanattól és Christophorus a Varisio elbeszéléséből akár egészen más történetet is ki lehetne kerekíteni. Ő ugyanis nem szól a váltságdíjról. Szerinte Kapisztrán Jánost csakis azért engedték ki a börtönből, mert megígérte, hogy kolostorba vonul. A harmadik életrajzíró, Hieronymus de Utino, hasonlóképpen a szerzetesi élet vállalásában látja szabadulása okát, feltételét, vagy legalábbis közvetlen előzményét. Költői fogalmazásában: „Megszelídült a vad oroszlán, és mint bárány jelenik meg, semmit sem ellenkezik, hanem jóakarátú hittel szenteli magát Isten szolgálatára, míg földi zarándoklása tart. Miután Isten kegyelméből a lázadó nép megbékült, Jánosnak is visszaadták a szabadságát.”

Mi több, bizonyos jelek arra mutatnak, hogy minden szokás és szabály ellenére már a börtönben beöltöztették a kámzsába, és csak akkor eresztették ki onnan, amikor a ferencesek garanciát adtak arra, hogy többé nem tér vissza a világba. De a szerzetesek sem álltak könnyen kötélnek. Nicolaus de Fara úgy tudja, hogy a tömlőcből üzent a ferenceseknek, és könyörögve kérte őket,

küldjenek neki habitust. Ezek azonban vonakodtak, mire ő maga fabrikált csuhát magának egy felöltőből. Christophorus a Varisio szerint éppenséggel a börtönőr hozott neki szürke szövetet, ollót, tűt, cernát, amiből János maga készítette el az öltözéket. Aztán levetette világi ruházatát, és magára öltötte „nagy meghatottsággal és könnyek között a habitust, amit a Szentlélek sugallatából készített, szívében erősen megfogadta, hogy azt sohasem fogja levetni, és Szent Ferenc atyánk legigazabb követője lesz”. Ezután érkezik egy ferences barát, aki hosszasan tárgyal vele is, öreivel is. Eleinte hallani sem akar a dologról, már csak azért sem, mert a rendbe csak szabad ember léphet be. Végül hajlandónak mutatkozik arra, hogy befogadják őt. Ekkor viszont az örök makacsolják meg magukat: „Ismerjük szívének aljasságát és ravaszságát – mondják. – Hiába mesterkedik azon, hogy efféle csalafintaságokkal rászedjen minket, és aztán megszökjön a kezünk közül.” Végül is a szerzetes túsul ajánlkozik helyette. A rabtartóknak „ezen szavakra meglágyultak szíveik, és mind ezen tisztelendő szerzetes, mind Isten szolgájának kérésébe beleegyeztek, és őt szabadon bocsátották”.

Mindezek után kissé másképp hangzik az a történet is, amit az imént az ő szájából hallottunk. Ha ugyanis szökését éppen a csuklya elszakadása hiúsította meg, akkor bizony már a beöltözés után történt e szörnyű kaland. Akkor már nemcsak a börtönből, hanem a kolostor elől is szökni akart.

A szerzetes már a börtönben melléje szegődött, és egy pillanatra sem hagyta magára egészen addig, míg a zárdaajtó be nem csukódott mögötte. Elkísérte őt szabadulása utáni útján barátaihoz Perugiába, rokonaihoz Capistranóba. A legendairók azzal magyarázzák ezt, hogy szívébe zárta a megtért bűnöst. János azonban egyik prédikációjában, amelyet már az ötvenes években tartott, ez útjának célját éppen ellenkezőleg jelöli meg, mint Giacomantonio előtt: „Amikor beléptem a kolostorba, ellenségeimet személyesen felkerestem otthonukban, és így szóltam hozzájuk: Bocsássatok meg nekem az Istenért, ellenségeitek voltam és üldözni akartalak benneteket a világban.” Volt valaki,

akivel szemben hűtlenséget követett el (fui in prodimento unius), azt is meg kellett követnie.

Ha netalán félre is értjük a forráshelyeket, annyi mindenesetre bizonyosra vehető, hogy magától esze ágába sem jutott volna barátnak állni. Valami ellenállhatatlan erő kényszerítette erre a lépésre: vagy az isteni sugallat, vagy az életösztön. Az is világosan látszik, hogy az ügy nem zajlott le simán, a döntést hosszadalmas tárgyalások előzték meg a fogoly, a világi hatóság (a rabtartók) meg a ferencesek között. Abból is kiszámítható ez, hogy megtérése és szabadulása között vagy tíz hónap telt el. Végül olyan kompromisszumra jutottak, amely jó néhány ponton megsértette a szokást és a regulát. Kövessük azonban a legenda útját!

A gvárdián tehát nem ok nélkül kételkedett elhatározása szilárdságában, önkéntességében, és elküldte őt a zárda kapujából. Ha tudja, mi következik, alighanem könnyebben enged. János ugyanis, hogy eltökéltségét bebizonyítsa, az elutasítás után visszament Perugiába, süveget tett a fejére, amelyre nyilvános gyónásképpen felírta addigi életének bűneit, háttal felült egy szamárra, és így kocogott a városon keresztül-kasul. Az utcagyerekek kövel, sárral, miegyébbel dobálták, a járókelők bolondnak kiáltották. Olyan botrány kerekedett, hogy az őrség a bíró elé vitte. Amikor azonban az meghallgatta történetét és látta jámborságát, elbocsátotta őt. Mások azonban úgy tudják, hogy nem éppen önként vállalta ezt a procedúrát, hanem a ferencesek ragaszkodtak hozzá, mert látni akarták, valóban megveti-e már a világ hívságait, és van-e benne hajlandóság az igazi aláazatra. Még ennél is valószínűbb azonban, hogy e szégyenfutás szabadulásának eleve kiszabott feltételei közé tartozott.

Ezután ismét bezörgetett a kolostorba, ahol azonban az engedélyt még mindig nem kapta meg. Az összes szerzetes egyenként elbeszélgetett vele, kifaggatta addigi dolgairól, szándékairól, megpróbált lelke legmélyébe pillantani. És csak amikor mindnyájan meggyőződtek arról, hogy tiszta szándékon kívül nincs más benne, elhatározása pedig elég erőt ad neki az új élethez, csak akkor kapta meg az engedélyt arra, hogy novíciusként a zárdába lépjen, 1416. október 4-én, Szent Ferenc napján.

Az újonc

A monteripidói kolostor újoncainak élete nem volt könnyű ekkortájt. A ház ugyanis a ferences mozgalom szigorú fegyelme (úgynevezett obszerváns) irányzatának szabályait követte, amelyek szigorú próba elé állították a vállalkozót. Itt élt és halt meg hajdanában Boldog Egyed, Assisi Ferenc társa.

A ferences rend egyes irányzatai között ez időben heves harc dúlt, olyannyira, hogy a rend történetének legválságosabb korszakát élte. Az alapító Assisi Ferenc (1182–1226) annak idején forradalmi szellemet vitt az egyház ezer esztendő alatt némiképp elfásult kebelébe. Az eklézsia intézményei az ő fellépésének idejére megmerevedtek, elbürokratizálódtak. A pápaság, a papság, valamennyi szerzetesrend a világi dolgokban forgolódott, földi hatalomért, birtokért harcolt. Érthető ez, el sem ítélni, hiszen a feudális társadalmi rendben tekintélye, szava csak annak van, aki földdel, jobbággyal rendelkezik. Aki tehát a lelkeket akarja irányítani, akár az üdvösség felé is, annak először a földi tulajdonjogot kell megszereznie a testek fölött. Csakhogy az eszközért, a feltételek megteremtéséért folyó harc oly sokáig tartott és oly komolyra fordult, hogy az eszköz végül már célnak, a feltétel megteremtése eredménynek látszott. A római egyház messze távolodott az egyszerű, könnyen áttekinthető krisztusi eszméktől, főleg az alázat és a szegénység eszméjétől, és ennek következtében tömegkapcsolatai csúnyán elsorvadtak. A mai fogalmak – és az akkori kontrasztok – szerint hallatlan nyomorban élő szegénység (elsősorban a városi proletariátus) szemében az lett volna az egyház dolga, hogy ha már e földi lét szükségképpen telve van nélkülözéssel, legalább a túlvilágon biztosítsa hívei

számára az üdvösséget okos tanítással, erkölcsös példamutatással. Erre azonban már nem volt képes.

Jöttek helyette forradalmárok vagy demagógok, mazochisták meg szélhámosok, akik a hivatalos egyházon kívül vagy épp annak ellenére ígértek boldogságot követőiknek. Az egyik halálra korbácsolta magát, a másik korlátlan szabadosságot engedett. Volt, aki teljes egyenlőségen alapuló társadalmat szervezett, amelyben mindenkinek mezítelenül kell járnia Ádám apánk módjára, és természetesen adót sem fizet. Volt, aki meghirdette a mennyei béke birodalmát akkor, amikor a szaracénok éppen partraszállásra készülődtek. Volt, aki a világ közeli végét várta, és értelmetlennek jelentett ki minden emberi tevékenységet. Valamiképpen mindegyikük a fennálló társadalmi renddel szembeni elégedetlenséget próbálta meg kifejezni, és törekvésüket akár haladónak is mondhatnánk, ha a feudalizmussal szemben alternatívát tudtak volna állítani. Ezreket mozgattak meg azzal, hogy ostromozták a kegyetlen urakat, akik valóban kegyetlenek voltak, a züllött papságot, amely valóban züllött volt, a világi hatalomra áhítozó pápát, aki valóban világi hatalomra áhítozott. Európa egyes, a polgárosulásban előrehaladottabb területein, ahol más, pozitívabb irányú kibontakozás jelei már mutatkoztak, Itáliában, Dél-Franciaországban már-már a társadalmi rend alapjait fenyegették, ott pedig, ahol az európai kultúrától idegen erő egzisztenciájában támadta a kialakult rendet és azt az életformát, amely e rend köré szerveződött, a Balkánon, Dél-Magyarországon, ott az ellenállás ideológiai alapjait kezdték ki. A korabeli terminológia összefoglalóan eretnekségnek nevezte ezeket a részben elvi, részben nagyon is gyakorlati próbálkozásokat.

Ezért jöttek létre a kolduló rendek, amelyek azt kapták feladatul, hogy a szegény nép között tevékenykedjenek, és az eretnekséggel azon a csatatéren vegyék fel a küzdelmet, amelyen az a legerősebben vetette meg a lábát. Assisi Ferenc meghirdette az alázatosságot, az együgyűséget, a tökéletes szegénységet és a szeretet programját. Társait a legalacsonyabb sorból választotta, olyanokat, akik vállalták a legnyomorultabb életvitelét. Vagyonuk nem lehetett, rendszeres jövedelmük, keresetük sem, ezért pusztá

létük fenntartásához szakadatlanul gyakorolniuk kellett az alázat erényét, mert koldulásból tartották fenn magukat. Eközben nap nap után találkoztak a lakossággal, és így kifejthették nézeteiket. Megvetették a nagyképű, csak a kiváltságosoknak szolgáló tudományt, amellyel szembeállították a fontolgtatás nélkül való hitet, a rajongást. A nép nyelvén beszéltek, részint célszerűen, részint meg azért, mert latinul nem tudtak. Kiálltak a piacra, kiprédikálták az erkölcstelenséget, a harácsolást, az uzsoraságot, a világi élvezeteket. Ezzel együtt természetesen e bűnök hordozóit is, a személyeket és csoportokat, a fejedelmeket, a gazdagokat, a papságot, a pápát is, csakúgy, mint az önmaga vesztére őrvöngő tömeget. Az eretnekektől eltérően ők a megújulást a fennálló társadalmi rend keretein belül várták, az üdvösséget a megtisztult római egyház kebelén belül ígérték.

A vállalkozás nem indult és nem haladt konfliktus nélkül: az egyház egyes szűk látókörű vezetői nem sok különbséget láttak a szembenállók között, és kis híja volt, hogy magát Assisi Ferencet is eretneknek nyilvánítsák. Azonban az alapító heroikus elszánt-sága és lenyűgöző intellektusa meg tudta teremteni az egyensúlyt a kard élén. A rend létrejött, és rövidesen nagy tekintélyre tett szert.

Csakhowy nem sokkal a szent távozása után a ferences renden belül is megindult az elvilágiasodás folyamata. Megjelentek azok, akik Szent Ferenc csuháját kényelmetlennek érezték, és velük szemben azok, akiket elsősorban az együgyűség vezérelt, akik a magasabb szempontokig nem láttak fel, és nem értették meg, hogy nem saját üdvösségükért, hanem a társadalom boldogulásáért kell munkálkodniuk. Hamarosan kitört a harc a két frakció között. Már az alapító halálát követő negyedik évben, 1230-ban kieszközöltek bizonyos könnyítéseket a teljes szegénység követelménye alól. Mások felhördültek emiatt. A szigorú fegyelmet követelőket spirituálisoknak, a másik részt konventuálisoknak nevezték. Az egyházi hatalom, a pápa ingadozott a kettő között, és általában a szélesebb utat követte: időnként engedett egy kicsit, hol ide, hol oda. 1244-ben engedélyt adott arra, hogy a ferencesek ingatlant szerezzenek, aztán már öröklésre, adásvé-

telre is jogot kaptak. A másik fél szélsőséges tagjai kivívták, hogy beállhassanak remetének, vagy kivándorolhassanak Bizáncba, és éljenek a maguk üdvösségére.

Azok, akik igazán megértették a rendalapító intencióit, a legmesszebbmenő, de túlzásoktól mentes szigorúságot követelték, hiszen ez volt az a tényező, ami a katolikus egyház számtalan egyéb intézménye és az ellentábor között az ő létjogosultságukat megadta. Közéjük tartozott például Padovai Szent Antal (1195–1231). Ezek azonban kevesen voltak. Márpedig az egyik szélsőség a rend alapvető feladatára tekintve ugyanolyan ártalmas volt, mint a másik. A konventuálisok ugyanúgy elveszítették tömegbefolyásukat, mint a többi szerzetesrend, a spirituálisok meg végül már alig is különböztek az eretnekektől. Egyik másik csoportjukat kizárták a rendből, bebörtönözték.

A konventuális többség véres, olykor gyilkosságba torkolló terrort gyakorolt a másik tábor fölött. Padovai Antalt megkorbácsolták, Jacopone da Todi (a *Stabat mater* szerzője) öt éven át börtönben sinylődött. Volt, akit agyonütöttek. Az inkvizíció csak Carcassonne-ban száztizenhárom szélsőséges spirituálist égetett meg a 14. század első felében.

A kibontakozás jelei nem sokkal a mi Jánosunk színre lépése előtt, az 1370-es években kezdtek mutatkozni. Akadt egy csoport, amely remeteségbe húzódott Itália egy terméketlen, kígyóktól hemzsegő vidékén (ezért kellett fából készült sarut húzniuk, ami később jellemzővé vált az egész mozgalomra), ahol a lakosság a korabeli megítélés szerint is koldusszegény volt. Naphosszat imádkoztak, alamizsnát gyűjtöttek, de szervezett közösségekben maradtak, kolostorban éltek, és elismerték a ferences rendfőnök fennhatóságát. A helybeliek körében nagy népszerűsége tette szert. Ennek láttán a rendfőnök megengedte nekik, hogy máshol is létesítsenek hasonló közösségeket. Ez az életforma mihamar elterjedt, és tanult, felszentelt papok is vállalták, ha nem is sokan. A monteripidói kolostorba, mely Perugiától északra néhány száz lépésre állt, a polgárok már 1374-ben behívták ezeket a spirituálisokat, hogy vegyék fel a harcot az

eretnekekkel, akiknek egyik központjuk épp e környéken volt, és akik ellen a konventuálisok hiába hadakoztak.

A két irányzat közötti gyűlölködés ezzel nem szűnt meg, de kialakult egy olyan életforma, aminek keretei között nyomról nyomra követni lehetett Ferenc útmutatásait anélkül, hogy a római egyházzal szakítani kellett volna. A szigorú szabályokhoz ragaszkodók ezután a spirituálisok által irányított, de az egyetemes rendfőnök ellenőrzése alatt álló házakban telepedtek le. Később meg is tiltották, hogy az egyik fél olyan helységben létesítsen kolostort, ahol a másik már lakik. Ily módon megindultak a teljes elkülönülés felé, amitől azonban a rendtagok többsége ösztönösen irtózott, mert benne a ferenci építmény széttörését látta. A francia spirituálisok 1415-re kivívták maguknak azt a jogot, hogy számukra olyan rendfőnök-helyettest jelöljenek ki, aki az ő ügyeikben a rendfőnök jogkörével rendelkezik. Ekkor már hivatalos megnevezésük is volt: obszervánsoknak mondták őket a latin observantia (megtartás) szóból. Kapisztrán János úgy tudja, hogy a 15. század elején legfeljebb, ha 100 testvér élt Itáliában az obszervancia jegyében.

Nicolaus de Fara – Kapisztrán fellépésének idejéről szólva – mintegy 30 obszerváns rendházzal tud, amelyben 200 barát élt, de csak három kolostorra jutott egy felszentelt pap, aki misét mondhatott nekik. Így jellemzi őket: „Számra nézve kevesen vannak, de még kevesebben azok, akik tudományban és műveltségben kitűnnek. Szegények és megvetettek az emberek szemében, de nagyok és kedvesek Isten előtt. A legnagyobb rész az írás-olvasásban járatlan, de az Úr szellemében és a szent foglalkozásban a legkevésbé sem az. A vallásban kiválóak, a hitben állhatatosak, a lelki szegénységben gazdagok, a szeretetben forrók, a szűzies lélekben ragyogók, az imádságban kiváltképpen kitartók, igyekeznek magukat a legmélyebb megalázással legyőzni. Arcuk az önsanyargatást mutatja, lábukon sarut nem viselnek, mindnyájan a legsilányabb ruházatot hordják, engedelmesek, félénkek, remegők, erőtlének, Isten előtt kedvesek, a világ előtt megvetettek és szűkölködők.”

Ezek közé lépett be tehát Kapisztrán János. Itt kezdte el tanulni Szent Ferenc reguláját, amelyről a dominikánus Ferreri Vince (maga is szent) azt mondotta, hogy megtartója egyenesen a szentek sorába kerül.

Szokás szerint az újoncév alatt a novíciusok éjjel, hajnalban és délután a breviáriumot olvasták, reggel zsolozsmáztak, aztán felmentek a karzatra, és ott elmélkedtek a miséig. Napközben részt vettek az elmélkedéseken és a közös imádságokon. A fennmaradó időben magukban ájtatoskodtak, de ha ezt megszakították, a kolostor körül adódó cselédmunkát kellett végezniük. Az étel egyszerű és kevés. Mindenszentektől karácsonyig, vízkeresztől húsvétig, minden pénteken, áldozás előtt három napig böjt. Beszélgetni csak a megszabott órában szabad, akkor is csak illendő témáról, látogatót nem fogadhatnak, az épületet nem hagyhatják el. Mindegyikük mellett ott áll egy tapasztaltabb testvér, akinek az a feladata, hogy megtisztítsa az ifjú lelkét, „mint ezüstöt a kemencében”.

János újoncmesterül a nála fiatalabb Onofrio da Seggiano (1388–1452) laikus testvért kapta, aki szent életű, de rideg és szigorú tanító hírében állott. Iskolát nem végzett. Növendékét naphosszat sértegette, szidta, ütötte, rágalmazta. Ráparancsolt, hogy ostorozza meg magát, aztán külön böjtöt szabott rá, vagy térdelve kellett étkeznie. Egy alkalommal, betegségében, azon forrón töltötte bele a teát. (János a vele történt csodák között emlegette, hogy baj nélkül kibírta ezt a próbát.) Máskor forró keménytojást tömött a szájába. Egy harmadik alkalommal a zubogó mosóüstből kikapott fehérneműt vágta az arcába. Az életírók szerint a fiatalember alázattal tűrt mindent, és később azt mondogatta: „Ha nem lett volna ilyen szigorú irántam, az alázat és türelem erényét sohasem szereztem volna meg.”

A maga részéről mindent megtett, hogy a rendelkezésére álló egy esztendő folyamán magáévá tegye ezeket a nélkülözhetetlen erényeket. És aztán hátralevő életében energiájának tekintélyes részét arra fordította, hogy birtokában maradjanak. Úgy látszik, az újoncév alatt alaposan meghányta-vetette múltját és jövőjét. Felmérte lehetőségeit, és leszámolt azzal a gondolattal, hogy

3. Obszerváns. Jost Amman metszete

esetleg még visszatérhet a világi életbe. Nekivágott az egyetlen nyitva maradt útnak, határozott léptekkel és gyorsan. Talán a büszkeség hajtotta, hogy megmutassa a világnak és önmagának, ezen a pályán is a legelsőek közé tudja beverekedni magát. Iszonyú erőfeszítéssel szakított ifjúsága világával.

Éjszakái eleinte nyugtalanul teltek. Egy ízben ájtatosság közben megjelent előtte az ördög, zajongva, káromkodva, hogy elvonja figyelmét. De állhatatosan zengte tovább a zsoltárt, és a sátán megszégyenülten elkullogott. És nem ez volt a legkeményebb megpróbáltatás. A testvérek egyszer – már idősebb korában – megkérdezték tőle, mit tart a legnehezebbnek a szerzetesi életben. „Számomra legnehezebb – felelte – a szennyes gondolatok távol tartása.” „Én büszkébb vagyok a sátánnál – vallotta be egyik rendtársának –, de mióta a ferences testvérek közé léptem, iparkodtam magam megfékezni. Büszkeségem legyőzésére ez utóbbi négy hónap alatt hétszázszor korbácsoltam meg magam. Visszaemlékszem ugyanis, hogy kemény nyakamat mindig is csak akkor tudtam meghajlítani, ha napjában hétszer megkorbácsoltam magam.” Az első zárdabeli éjszák egyikén álmában egy gyönyörű nő látogatta meg. Rájött, hogy az csak Szűz Mária lehet, és hasznára fordította a látomást. Az ördög azonban folytonosan körülötte ólálkodott. Még halálos ágyán is visszaemlékezett a kiállt próbákra. Ott vett ugyanis hírt egyik rendtársa haláláról. A tudósító levelet többször is elolvasta, majd magához vonta egyik társát, és a füléhez hajolt: „Fülöp testvér sok érdemet szerzett vallásossága, a tisztaság erényének állhatatos gyakorlása révén és azzal a győzelemmel, amit a testével való harcban aratott. Egész életében rettenetesen kínoztam a testi érzékiesség, de Isten segítségével győztesen került ki e küzdelemből. Hiszen Isten nem azt az embert utálja, akit kéjvágy gyötör, hanem azt, aki enged a test és az ösztön parancsának.”

Ő maga, hogy a kísértésen úrrá legyen, a legdrasztikusabb módszerektől sem riadt vissza. Nemi szerveit tüzes vassal égette, árulja el Utino. Nicolaus de Fara többről is tud: „Midőn a vágy néha lobogó lánggal égett benne, és nem tudott bajára gyógyírt találni, János Krisztus tüzétől lángra gyúlva égő fáklyát érintett

a tulajdon húsához, nem egyszer, nem kétszer-háromszor, hanem sokszor. Így őrizte meg tisztaságát szeplőtlenül. A testvérek közül sokan látták e hátborzongató küzdelem ragyogó nyomait a húsába sűtve. Láttam én is, aki ezeket elbeszélem, a saját szememmel e szent sebek példamutató jeleit.”

Ebben is az a szertelenség jellemzi, amely minden mozdulatában megdöbben a szemlélőt. Egyszer – meséli Fara – engedélyt kért arra, hogy öt akasztott embert levehessen a bitóról, és eltemethesse őket. Először undorodott a szétrothadt hulláktól, de aztán legyőzte magát. „Lelke elragadtatásában szorosan magához ölelte az egyiket, fejét egészen eldugta annak belei közé. És íme, a legcsekélyebb bűz sem bántotta, gyönyörűséges illatot érzett”, és a mély megalázkodás isteni boldogsággal töltötte el. Ugyanezt az esetet kissé szalonképeőbb formában meséli el Varisio, aki megelégszik annyival, hogy János megcsókolt egy rothadásnak indult tetemet.

Onofrio mester örültnek (insanus) nyilvánította őt, és két alkalommal is le akart mondani neveléséről. A rendfőnök azonban, aki hivatalos ellenőrző látogatásra, vizitációra érkezett a monteripidói kolostorba, így szólt: „Ha ez az ifjú életben marad és állhatatos lesz, rendünk dísze, fénye, a kereszténység eszményképe válik belőle.”

Életben maradt. A próbaév leteltével, 1417 októberében, a második héten letette az ünnepélyes fogadalmat, és beöltözött az oltár előtt. Franciskánus szerzetes lett belőle.

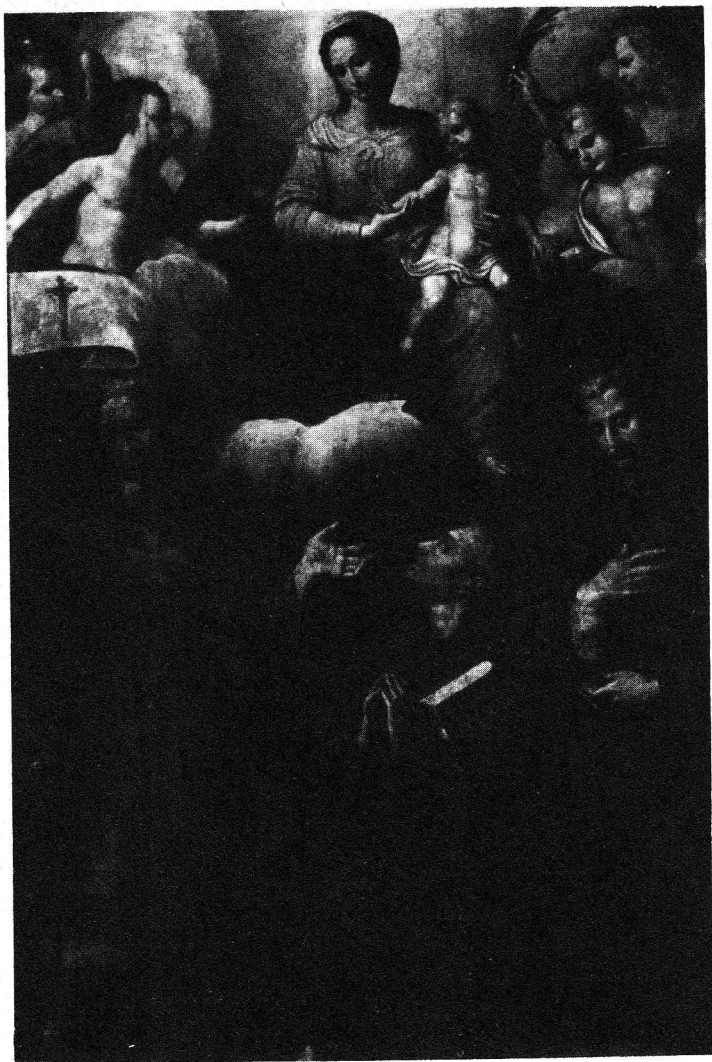
Akármilyen okok vezették is Szent Ferenc fiai közé, akárhogy fogadták is azok őt, a találkozás mindkét fél számára jelentős fordulatot hozott. János élete végleges és egyértelmű célt kapott, a rend pedig egy páratlan egyéniséggel lett gazdagabb. Nem lesz módunk arra, hogy az alábbiakban minden tettének megkeressük pszichológiai rugóit. Előzetes tudomásulvétel végett iktatjuk tehát ide a modern grafológia egyik jeles mesterének, Girolamo Morettinek szakvéleményét, amelyet az elébe letett írásminta alapján – a személy kilétéről természetesen mit sem tudva – adott. Az olvasónak lesz alkalma ellenőrizni a megállapítások helyességét.

Az író intelligenciája átlagon felüli, különös dinamika jellemzi. Ősi, teremtményi erővel telített, és ez vállalkozó kedvűvé teszi őt. Olyan ember, akinek a normális körülmények között elérhetetlen dolgok mindig a lehetőség határain belül vannak. A gyors elhatározások embere, aki azonnal kicsikarja a döntést. Világos gondolkodású és határozott, retorikája erős benyomást tesz, az embereket igézetébe vonja és magával ragadja. Félreismerhetetlenül igényli, hogy feltűnést keltsen (nagyizolás), szenvedélyesen törekszik arra, hogy környezetét maga alá vesse. Ő maga abszolút függetlenségre törekszik, de valósággal emészti a vágy, hogy másokat függőségbe hozzon. Ehhez jelentékeny emberismeret társul, amely minden létező eszközt és fogást igénybe vesz. Határozott stratégiai érzékkel és szervezőtehetséggel rendelkezik, amellyel zilált viszonyokat is képes rendezni. Vezetői szerepre alkalmas. Nehéz helyzetben mindent arra tesz föl, hogy úrrá legyen rajta. Szembeszökő különös tehetsége a vitatkozásra, amelyben feltétlenül győzni akar. Alapvetően a nyugalom embere, megfontolt, kritikája tárgyilagos. Nemcsak a probléma lényegét igyekszik megragadni, hanem a részletkérdésekre is figyel. Azt a heves kényszert, hogy környezetét függőségbe hozza, karakterének állhatatossága erősíti. Ha döntéseiben alkalmakként ingadozni látszik, ez csak rafinált megtévesztő manőver. Különösen erős ellenfelekkel gyengéd és engedékeny, akkor is, ha már rég tudja, hogyan fordíthatja a helyzetet a maga javára. Esetenként hajlandó embertársait az orruknál fogva vezetni. Külső hatások legfeljebb egy pillanatra zökkenthetik ki, egyensúlyát hamar megtalálja, nyugalomával, meggondoltságával, főleg pedig rettenthetetlenségével – amely karakterének lényeges vonása – többet tud elérni, mint amennyit maga is lehetségesnek tartott. Ellentmondást nem tűr, ha valaki tetteit kritizálni merésze, azonnal bosszúra gondol, de aggodalmasan ügyel arra, hogy a bosszút valami ürüggyel palástolja. Tömören fejezi ki magát. Ha a keménységre nincs különös oka, akaratát szívélyesen nyilvánítja ki. De ha célja érdekében szükségesnek látja, viselkedését egyik pillanatról a másikra megváltoztatja, és hirtelen hajlíthatatlanná, gorombává válik. Az író számos képessége

aki épp ezekben az években vált a mozgalom elismert vezéralakjává. Bernardinnak döntő szerepe volt abban, hogy azok az emberfeletti – legalábbis átlagember feletti – szellemi képességek és naturális energiák, amelyek Jánosban tomboltak, egy konkrét és az adott helyzetben pozitívnak mondható társadalmi cél által megszabott irányban fejtették ki hatásukat, hogy ami belőle kirobbant, az nem vetette szét sem önmagát, sem a környezetét, és csak repeszdarabkák repültek számításán kívül eső területekre. Bernardinnak köszönhető, hogy hősünkől szent lett, és nem az ördög ügynöke. Ő maga mindig is Bernardin tanítványának vallotta magát.

Fiesolében nagy lendülettel vetette magát a szent tudományok tanulmányozásába. Kijelentette, hogy minden ideje veszendőbe ment, amit az egyetemen világi tanulmányaira fordított. (Idősebb korában is büszkén vallja, hogy már 24 éve nem vett a kezébe polgári joggal foglalkozó könyvet.) Példaképül Aquinói Tamást választotta, és az ő olvasásával töltötte idejét a legszívesebben. Mestere elégedett volt előmenetelével, és úgy nyilatkozott róla, hogy amit mások éjt nappá téve magolnak, azt János alva is megtanulja. Ez azonban csak a látszat volt: ő éppen arra emlékszik, hogy a folytonos éjszakai tanulás sokat ártott a szemének.

Egy év alatt magisteri címet szerzett a teológiában. Az egyházi ranglétrán is a szokásosnál sebesebben haladt fölfelé. 1417–1418-ban közelebbről nem ismert körülmények között (szinte teljes bizonyossággal gondolhatjuk, hogy mestere inasaként) megbízást kapott arra, hogy szálljon szembe az eretnekekkel. 1418–1420 folyamán gyors egymásutánban lett szubdiakónus, diakónus, majd felszentelt presbiter, és megtartotta első miséjét. Ezután Bernardin vezetésével gyakorolta a prédikálást Sienában, Perugiában. A következő években együtt járják az Abruzzókat, térítik a zsidókat, az eretnekeket, és agítálnak az obszerváns szellem jegyében. Átszervezik az útjukba eső kolostorokat, újakat alapítanak az engedelmesség szabályai szerint. Kapisztrán János az első kolostor alapját 1422-ben tette le. E környéken az ő nevéhez fűződik Lanciano, Ortona, Sulmona, Atri, Teramo, Capecstrano,

5, Kapisztrán János, Sziénai Bernardin és Marchiai Jakab. Pier Antonio Bernabei oltárképe

Caramanico, Orsogna, Aquila, Celano, Campi obszerváns házá-
nak telepítése, némely városban több zárdáé is. Természetesen
nem mind fűzhető e legelső hónapokhoz. 1421-ben tartományi
vikárius lett szülőföldjén, az Abruzzókban. Megszervezte az
obszervánsok pennei rendtartományát.

1422-re V. Márton pápa szent évet hirdetett. Akik ez alka-
lommal Rómába mentek és ott részt vettek bizonyos szertartá-
sokon, bűnbocsánatot nyertek. Tízezrek zárandokoltak tehát
oda, és tetemes hasznót hajtottak mind a helybelieknek, mind
a klérusnak. Bernardin odaküldte legkedvesebb tanítványát,
hogy lépjen a világ elé, és mutakozzék be a pápai udvarban.
Kapisztrán János patrónusa útmutatásai szerint prédikált az
egyesereglettek előtt.

Azonban az összeverődött tömeg nemcsak vezekléssel töltötte
az idejét, hanem – a napi robotból kiszabadulva – ünnepelt,
mulatott, viháncolt, és nem mindig a legerkölcsebb módon.
Nagy népszerűségnek örvendtek a szerencsejátékok, a kocka, a
kártya, az ostábla. Az egyház hivatalosan elítélte ezeket a léha és
kártékony szórakozásokat, de nem lépett fel ellenük komolyan,
hanem megpróbálta az emberi gyengeséget a saját hasznára
fordítani: a hazárdjátékosokat pénzbüntetéssel sújtotta. Kapisz-
trán döbbenettel tapasztalta ezt. Prédikációiban kikelt az erkölcs-
telen szórakozások ellen, de azt is elítélte, hogy az egyház hasz-
not húz belőlük a kirótt pénzbüntetés (gabella baratorie) révén.
Működéséről mihamar jelentést tettek a pápai udvarban. A szent-
atya magához rendelte és felelősségre vonta őt: „Mit csinálsz?
– ripakodott rám. – Megkárosítod a kincstárt! Én azt feleltem:
A szaracénok sem tesznek ilyet. Azt akarod, hogy Krisztus és a
Boldogságos Szűz gyalázatot szenvedjen?” Végül is – mint maga
elbeszéli – sikerült meggyőznie Mártont igazáról. Az tűzre vet-
tette a kártyákat, kockákat, táblákat, és kereken betiltott min-
den hazárdjátékot. Lehet, hogy a diadal nem volt ennyire átütő,
de az biztos, hogy a bemutatkozás sikerült: a római udvar meg-
jegyezte Kapisztrán János nevét. A pápa megengedte neki, hogy
a haldoklókat teljes bűnbocsánatban részesítse. Olyan kiváltság
volt ez, amit csak kivételezettek szoktak elnyerni.

6. Siena a 15. században

Az eset után visszatért mestere mellé, és folytatták a közös munkát. Legközelebb 1424-ben találkozott a legfelsőbb egyházi vezetéssel.

Ez év március 5-én kezdte első egészen önálló fellépését a sienai San Giuliano ferences kolostorban. A húsvéton „a szerelmes lélek édességéről” meg „a hét szentségről” beszélt, és mintegy félszáz alkalommal lépett a hallgatóság elé. A zsinat pedig, amit eredetileg Paviába hívtak össze, a pestis miatt éppen Sienába telepedett át. Szónoki tehetségének tehát számos szak-

értő és befolyásos tanúja akadt. Megállapíthatták, hogy az egyszerű népre Bernardinhoz hasonlóan hihetetlenül nagy hatást gyakorol. A következő esztendőben jogot kapott arra, hogy a püspökök számára fenntartott esetekben is feloldozást adhasson bárkinek. A kiváltságlevél azzal indokolja e nagy kitüntetést, hogy Krisztus hívei, szegényei, bűnbánói szüntelenül és mindenünnen özőnlenek hozzá.

A békeangyal

Ilyen tehetséggel megáldott emberekre nagy szüksége volt Itáliának azokban a napokban.

II. Johanna trónra kerülésével nemcsak Kapisztrán addigi élete borult fel alaposan, hanem az egész nápolyi tartomány is kifordult a sarkából. A királynő nem rendelkezett azokkal a virtusokkal, amelyek képessé tették volna arra, hogy a férfit is próbára tevő viszontagságokat legyűrje, amelyek a szétforgácsolódott belső érdekek összehangolásához és az egymást letaposva tolongó külső hatalmasságok távol tartásához kellettek volna. Sőt, asszonyi mivoltával maga is bőven hintegette a vizsály magvait. V. Márton 1419-ben megfosztotta őt a királyságtól, és azt átruházta Anjou Lajosra. Johanna erre V. Alfonz aragóniai király védelme alá helyezte magát, és utódául is megtette őt. Azonban a patrónus rögtön birtokba akarta venni az országot. A királynő kénytelen volt engedni Rómának, és 1423-ban maga is Anjou Lajost jelölte ki örököséül. A két reménybeli uralkodó között kitört a háború. Ennek mindenki között Johanna látta a legtöbb kárát. Miután a huzakodásból egyelőre Lajos került ki győztesen, most ő akarta átvenni az uralmat Nápoly felett. Johanna erre (1433-ban) újra Alfonz védőszárnyai alá menekült, és újra őt tette meg utódának. A következő esztendőben Lajos meghalt, de a helyzet nem tisztázódott, mert igényeit rátestálta testvérére, René hercegre. Alfonz továbbra sem tudta védencét hathatósan támogatni, minek következtében Johanna ismét szakított vele, és 1435-ben elismerte René örökösödési jogát. Döntése ezúttal végérvényesnek bizonyult, mert

a királynő még ebben az esztendőben meghalt, és újabb fordulásra már nem jutott ideje. A nápolyi trónra tehát René került.

Mindeközben a pápa, most már IV. Jenő, szilárdan kitartott az Anjouk mellett, és most Renének fogta pártját. Sokat azonban nem lendíthetett a herceg ügyén, mert éppen ekkortájt, 1434-ben Rómában felkelés tört ki, és magának Jenőnek is el kellett menekülnie Firenzébe, majd Bolognába, ismét Firenzébe, és csak 1443-ban térhetett haza. Renének viszont nem ez volt az egyetlen afférja. Ugyanezen időben Burgundia fejedelmével, Jó Fülöppel is hadban állt. Az még 1434-ben elfogta őt, és csak két év múlva eresztette szabadon. Az elnyert trónt tehát nem tudta elfoglalni, jogait felesége, Izabella képviselte Nápolyban. Az itáliai csatatéren azonban továbbra is kitartott mellette a szerencse. Alfonz el akarta ragadni tőle Gaetát, ezt a stratégiai jelentőségű kikötőt. Az ostromlottak a genovaiakhoz és Milánó fejedelméhez, Filippo Maria Viscontihoz szaladtak segítségért. Ezek jöttek is, győztek is. Alfonz 1435 augusztusában Visconti fogságába került. A dolog azonban nem úgy fordult, mint ahogy a nápolyiak remélték. A király nemcsak mihamar kiszabadult a rabságból, hanem szövetséget is kötött a milánói fejedelemmel. Ennek támogatásával 1436-ban elfoglalta Gaetát, és Jenő pápa ellen is fölvette a küzdelmet. 1442-ben Nápolyt is megszállta. René Franciaországba menekült. 1443. július 6-án ratifikálták a békeszerződést, amelyben a pápa elismerte Alfonzot Nápoly törvényes urának, Alfonz viszont a Szentszék hűbéresének jelentette ki magát.

E bonyolult ügyet – ha csak futtában is – több okból át kellett tekintenünk. Egyrészt azért, mert ez az a színpad, amelyen hősünk élete jórésztben lejátsszódik, másrészt azért, mert e mozgalmas drámában, a pápa és ellenfelei között folyó csatározásokban, alkudozásokban neki is jutott egy kis szerep, harmadrészt meg azért, mert érzékeltetni szeretnénk volna azt a politikai légkört, amely ez időben az Itália déli részeit magában foglaló nápolyi tartományban uralkodott. Nem kell mondanunk, hogy a köznyugalom és közbiztonság fogalma hírből sem volt ismerős

ezen a tájon. A nagypolitika eseményei természetesen a kisember mindennapi életére is megtették a maguk hatását.

Márpedig a vándorprédikátor napjait a kisemberek között töltötte, és nem korlátozhatta tevékenységét a vallás meg az erkölcs területére. Faluról falura, házról házra jártában szemtől szemben találkozott az egyének és közösségek minden gondjával. Azok bizalommal fordultak hozzá, őszinte szívvel tárták fel előtte problémáikat, és tőle várták a megoldást. Azért is, mert Istennel személyesen nem találkozhatván, legalább Isten emberének közvetítésével szerettek volna közelebb kerülni a minden jó kútfejéhez. Azért is, mert az iskolázott, bűvös beszédű bölcsre feltekintettek, mint apjukra, és azt hitték, hogy tapasztalataival, magas összeköttetéseivel segítségükre lehet. Azért is, mert nem tartozott közéjük, az elnyomó uraságot sem képviselte, az ellenséghez sem állt közelebb, mint hozzájuk, és tudták róla, hogy ha bíróként lép fel, elfogulatlan, ha szószólóként, megvesztegethetetlen lesz. Feladatai közé tartozott tehát a mindennapos bajok gyógyítása, a távollevők közötti közvetítés, a veszekedők kibékítése, a perek eldöntése, az alul levők panaszainak, kérelmeinek felfelé való tolmácsolása. A problémát természetesen többnyire nem lehetett megoldani, ha mégis, hát jött helyette ezernyi más. És a prédikátor sem rendelkezett gazdag fegyvertárral: jószerivel csak a szavakat forgathatta. De a semmihez képest ez is sok volt. Ha egy-egy ügyet nagy ritkán sikerült megoldania, legalább átmenetileg, annak híre messze földre eljutott, és évek múlva is fölemlegették.

Kapisztrán Jánost a legjelesebb békeszerzők között tartották számon, aki édes és okos beszédével a legforróbb indulatokat is képes lecsillapítani, a legádázabb ellenségeket is összebékíti. Különösképp az ő sajátabb működési területén, az Abruzzók rideg hegyei között volt erre szükség és alkalom elegendő, mert az itteni nép, az átlagosnál szegényebb és primitívebb lévén, az átlagosnál több problémával küszködött, ezeket a legdurvább módszerekkel tudta csak megoldani, és a nézeteltérés igen sokszor vérfolyamba torkollott. Ezzel szemben viszont az intelligens beszéd hathatósabb eszköznek bizonyult, mint másutt, mert a

hallgatókat csodálattal töltötte el. A legendák hátborzongató históriával illusztrálják ezt.

Történt egyszer – mesélik – egy hegyi faluban, távol a világtól, hogy egy pásztorfiúcskát idősebb társai „megnevezhetetlen bűnre” akartak rávenni, és amikor nem állt rá, megölték. Ezzel azonban nem elégedtek meg, hanem testét feldarabolták, máját, szívét kiszedték. Lakomát csaptak belőle, amelyre az áldozat mit sem sejtő apját is meginvitálták. Miután azonban a kisgyerek nem került elő, keresni kezdték, megtalálták a holttestet, megindult a nyomozás, és a büntettség fény derült. „Hogy mekkora volt az apa szenvedése, mekkora volt felháborodása e gazemberek ellen, micsoda haragra gerjedt az egész község irántuk, tudhatja az, akinek józan esze van.” Kapisztrán János éppen ezen pillanatban érkezett a faluba, és az elvetemült bűnösök az ő szárnyai alá menekültek. Elbeszélték őszintén, mit műveltek, mély bűnbánatot tanúsítottak, és megígérték, hogy megjavulnak. János megelégedett töredelmes vallomásukkal, meggyőződött őszinteségükről, és a lakosság, közte az apa előtt olyan tüzes prédikációt tartott a békességről, az ellenség szeretetéről, Isten irgalmáról, az utolsó ítéletről, hogy az egész hallgatóság sírva fakadt. Mi több, az imént bosszúért kiáltó apa is megbocsátott fia gyilkosainak, és a béke jeléül magához ölelte őket.

Ha ez a történet igaz – és miért ne lenne? – nemcsak arról a hihetetlen hatásról alkothatunk magunknak fogalmat, amit János az egyszerű emberek lelkére képes volt gyakorolni, hanem arról is, hogy miféle ügyekben kellett kamatoztatnia rendkívüli képességeit.

Kevésbé vérfagyasztó, de nagyobb fajsúlyú ügyek, viták tisztázásában is több-kevesebb sikerrel működött közre, és ezek egynémelyikéről nemcsak a legendák, hanem egykorú dokumentumok is tanúskodnak.

Ez időben heves háború dúlt Rieti és Cantalice között, aminek negyven halálos áldozata feküdt már a porondon, amikor Kapisztrán János közbelépett, közvetítőként ajánlkozott, és mert mindkét fél megbízott benne, felkérték őt a békétárgyalások levezetésére. A vitatkozás kellős közepén robbant be a hír, hogy

a közeli Cittaducale nevű városcában tömegverekedés tört ki, amelynek hevében egy férfinak széthasították a fejét. A tárgyalók Kapisztrán vezetésével a tetthelyre rohantak, szétválasztották a verekedőket, az áldozat azonban kilocsant agyvelővel a földön maradt. János odalépett hozzá, kezével összeszorította a sebet, és így szólt a félhalotthoz: „Jézus Krisztus nevében kelj fel, és légy egészséges!” Az ember váratlanul felült, sebesüléséről már csak egy forradás árulkodott. „Késő öregségéig élt ez az ember, és örökösen hálálkodott Istennek meg a boldog János atyának.” E váratlan esemény annyira megdöbbenetete Rieti és Cantalice tárgyaló küldöttségének tagjait, hogy a Kapisztrán által javasolt egyezés feltételeit szó nélkül elfogadták.

1426-ban ennél is nagyobb horderejű ügyben lépett fel: Sulmona helyzetének rendezésében. A probléma akkor már több évtizedes múltra tekintett vissza. Akkor kezdődött, amikor – mint emlékszünk – az 1380-as évek legelején Durazzói Károly megölette I. Johanna királynőt és elfoglalta a nápolyi tartományt. A tragikus véget ért uralkodónő pártfeleit az ország minden településén letették hivatalukból és száműzték. Ezek tehát már majdnem fél évszázada bolyongtak ide-oda, és tovább növelték a nyugtalanságot a környező városokban, amelyekben nélkülük is eléggé zavaros állapotok uralkodtak. A száműzött sulmonaiak Kapisztrán Jánoshoz fordultak, hogy próbálja meg helyzetüket valamiképpen tisztázni. Kapisztránnak, mint tudjuk, jó kapcsolata volt az akkori nápolyi királynővel, II. Johannával, aki akár adósának is érezhette magát, és elfogadta őt közvetítőnek. János felvette a kapcsolatot azokkal az ismerős főrendűekkel – például Maria Cantelmóval, Popoli grófnőjével –, akik a zavargások lecsillapításában szintén érdekelve voltak, és megszerezte támogatásukat. Erőfeszítései nyomán 1426. november 6-án létrejött az egyezés, amely lehetővé tette a száműzöttek hazatérését azzal a feltétellel, hogy a város kormányzásában nem vehetnek részt. Ezt a teljesítményt mind Sulmonában, mind a nápolyi udvarban igen nagyra értékelték, és mint látni fogjuk, II. Johanna királynő a következő tavaszon a tartomány más dolgainak rendezésébe is bevonta őt. A sulmo-

naiak 1443-ban Kapisztrán iránti hálájuk jeléül városukban kolostort és mellette egy Szent Miklósnak dedikált templomot építettek az obszervánsok számára.

Igazán átütő sikert egy még fogasabb kérdés, Lanciano és Ortona viszályának elsimitása hozott számára. A Pescarától kissé délre fekvő két város között beláthatatlan idők, évszázadok óta folyt az ádáz ellenségeskedés. (Ennek már 1252-ből maradt fenn dokumentuma.) Az ok merőben gazdasági, anyagi természetű volt. Az az egyetlen út ugyanis, amely a környéken az Abruzzókból az Adriai-tenger partja felé vezetett, Lancianón haladt keresztül. A vidék egyetlen kikötője viszont Ortonában volt. A lancianóiak tehát azt az exportot tartották a kezükben, amelyet csak Ortonán keresztül lehetett realizálni, az ortonai kikötő forgalma viszont teljességgel Lancianótól függött. Magától értetődik, hogy a lancianóiak eget-földet megmozgattak azért, hogy önálló kikötőt teremtsenek maguknak, az ortonaiak viszont ezt minden eszközzel igyekeztek megakadályozni. A gyűlölködésre így elegendő ok kínálkozott. Lanciano kieszközölte a nápolyi kormánytól az önálló kikötő építéséhez szükséges engedélyt. Az ortonaiak ezt érvénytelenítették. 1395-ben Lanciano ismét megszerezte László király hozzájárulását ahhoz, hogy az Ortonától délre fekvő San Vitóban kikötőt építhessen a maga számára. László halála után az ortonaiak megkeresték ez ügyben II. Johannát, és arra hivatkozva, hogy jövedelmük csökkenése következtében nem tudnak adót fizetni, visszavonatták vele a hozzájárulást. A lancianóiak azonban megvesztegették a kormány tisztviselőit, és hatálytalanították a visszavonó rendelkezést. Amikor Kapisztrán János beleavatkozott az ügybe, az ellenségeskedés a tetőfokán állt, és már remény sem volt arra, hogy a pert törvényes keretek között rendezni lehessen, hiszen mind a két fél tucatszám lobogtatta az igazát bizonyító dokumentumokat, amelyek zöme valódi és hiteles volt.

János mindkét várossal igen jó kapcsolatban állt. Prédikátori munkásságát Lancianóban is, Ortonában is nagyra becsülték. Az általa 1422-ben alapított öt új kolostor egyike éppen Lanciano tőszomszédságában, Frisában volt. A lancianóiak az ő

lelki gyermekeinek tekintették magukat. Az ortonaiak pedig egy iratukban jótevőjüknek nevezik őt. A szakadatlan verekedésbe belefáradt két város tehát teljes bizalommal tette le ügyét az ő kezébe.

A munkához 1426. december 8-án látott hozzá, amikor a lancianói Szent Ferenc-templomban prédikációsorozatot kezdett. A békességről beszélt. És amikor felkiáltott: „Kutya az, aki ellene van a békességnek!” – hirtelen egy fekete kutya jelent meg a templomban, és keresztültört a halálra vált tömegen. Sem azelőtt, sem azután nem látta senki. János december végéig prédikált ott, és korlátlan felhatalmazást szerzett a polgároktól arra, hogy a nevükben tárgyalást folytasson ellenlábasaikkal. Egy ízben a prédikáció után így kiáltottak fel: „Minden legyen úgy, ahogy jónak látod! San Vito, Lanciano, a kikötő – mindent a te kezébe tesszük.” Nyilván az ortonaiak között is megfordult, erről azonban nem szól a fáma. 1427. január 2-án levelet írt nekik, és találkozóra hívta őket. Kérte, hogy a hely kiválasztásánál legyenek rá tekintettel, hiszen tudják, hogy gyalog jár. Közli velük, hogy a másik város hajlandó a békülésre. Február 17-én az ortonai Tamás-templomban aláírták a békeszerződést. Mind a tíz pontját ő maga fogalmazta. A megállapodás szerint a két község politikai és gazdasági szövetséget köt, a polgárjogot kölcsönösen kiterjeszti egymás lakóira, és minden dolgukban „egy szívvel és egy akarattal járnak el, mint polgártársak”. Lanciano lakói köszönetképpen 1430-ban a frisai zárdácska helyén egy nagyobb konventet építettek, és azt a Békeangyalról nevezték el (Sant’Angelo della Pace), hogy a prédikátor áldásos működésének emlékét az utókor számára megörökítsék. Az ortonaiak ugyanezen eset emlékezetére emelték 1440-ben a „Santa Maria della Grazia” ferences kolostort. E két mű lett Kapisztrán fáradozásának maradandó gyümölcse, mert a barátság néhány év múlva tönkrement, és a viszálykodás véresebb formát öltött, mint valaha.

Jenő pápa is megkísérelte, hogy János rábeszélő képességét a maga hasznára fordítsa. Johanna halála után, 1435-ben követ-ségbe küldte őt Alfonz királyhoz. Az aragóniai vezérkar Capuá-

ban tanyázott akkor, és Gaeta ostromára készült. Kapisztránnak erről kellett volna lebeszélnie az uralkodót. A mélyen vallásos, puritán Alfonzra, akinek bölcs mondásairól és jeles cselekedeteiről Giorgio Valla könyvet írt, Kapisztrán János mély benyomást tett. A király felkészült a drágakővel rakott ruhában, fényes kísérettel érkező követ fogadására, pazar szállást készíttetett a számára. Ehelyett megjelent egy kopott ruhás barát, gyalog, mezítláb. Nem fogadta el a méltóságához illő pompás lakosztályt, hanem a helybeli kolostor egyik cellájában húzta meg magát. Alfonz örömmel hallgatta végig tudós fejtegetéseit, amelyekben az ő vállalkozásának jogtalan voltát bizonygatta. Hogy a ritka alkalmat még jobban kihasználja, disputát rendezett. Összehívott tizenkét jogtudóst, akire azt a feladatot bízta, hogy okfejtéssel és bizonyítékokkal győzze meg a követet álláspontjának helytelenségéről. „Ezek tehát egybegyűltek, mindegyikük három-négy érvet hozott fel. Végre az apostoli férfiú, aki minden egyes mozzanatot megőrzött elméjének rekeszében, először sorra előszedte valamennyi bizonyítékot, aztán mindet a legköryltekintőbben és igen bátran megcáfolta.” A királynak nagyon tetszett a produkció, de azért megmaradt szándéka mellett. János nem adta fel a harcot. Megjövendölte a királynak, hogy ha szavára nem hallgat, fogságba esik. Ez – mint tudjuk – be is következett.

Úgy látszik, Aragónia királya megkedvelte a mezítlábas prédikátort, és kisebb ügyekben szívesen engedett neki. Feljegyezték, hogy a nápolyi tartomány elfoglalásakor Aquila polgárait súlyos büntetést akart szabni, mert az illendőnél hevesebb ellenállást tanúsítottak vele szemben. Azok Jánoshoz fordultak, aki közbelépett, és a király haragját lecsillapította.

A nagy dicsőséggel, de csekély eredménnyel járó követség után visszatért a René fennhatósága alatt álló területre, és az ellenállás szervezésében működött közre. 1435 végén, 1436 első felében sorra járja a környékbeli városokat (Nápoly, Monte Gargano, Manfredonia, Bari, Andria, Nola stb.), felkeresi a helyi hatalmasságokat, és agitál René illetve Jenő érdekében. Izabella királynénak átadja a pápa üzenetét, házasságot közvetít két fő-

rangú család között, előkészíti a talajt az érkezőben levő pápai legátus számára. A helyszínen szerzett tapasztalatok birtokában azt tanácsolja a pápának, hogy vesztegesse meg a helyi urakat, mert azok mindjárt készségesebben fogják támogatni törekvéseit: „Tárja szélesebbre tehát Szentséged megszokott nagylelkűségét e nehéz, de fenséges dolog könnyebb végrehajtása érdekében.”

Eközben többször megfordul az ellentáborban is. Tárgyal annak egyik vezérével, Antonio Orsini tarentói herceggel, talán ismét Alfonz királlyal is, mert július 11-én az akkor már elfoglalt Gaetában találjuk.

A pápának azonban üres volt a zsebe, a tanácsot nem tudta megfogadni. Kapisztrán itteni küldetése részleteiben bármennyire sikeres is volt, egészében – mint láttuk – kudarcot vallott. Az 1430-as évek közepén fel is hagy vele, a továbbiakban, a békekötésben nem vesz részt.

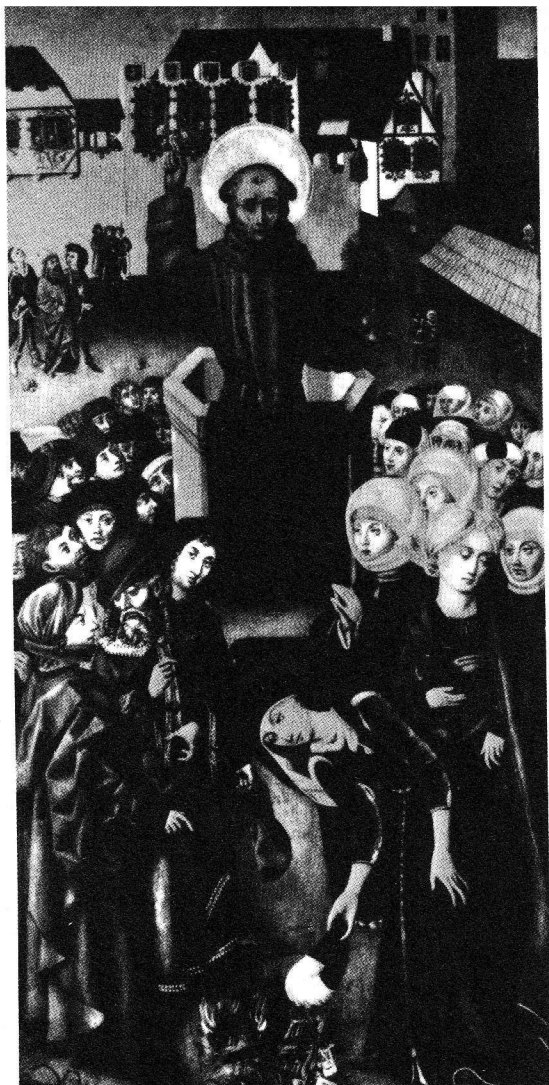
Más diplomáciai megbízatásairól másutt szólunk majd.

Az inkvizítor

1424-es sienai fellépése után olykor már ő képviseli társait a felsőbb fórumok előtt, sőt, az obszervancia ügyeiben mint afféle – nemritkán fogadatlan – prókátor lép ki az ajtó mögül.

1426-ban már ott tart, hogy neki kell megvédelmeznie messterét. Sziénai Bernardin ugyanis – akit az obszervancia atyjának, alapítójának tekintenek – a reformot egész Itáliára ki akarta terjeszteni, és azt a célt tűzte ki maga elé, hogy a kezdeményezés egyes elszánt személyek magánügyéből az egyetemes egyházé legyen, magányos klastromok falai mögül nemzetközi méretű, hivatalosan elismert és preferált mozgalommá emelkedjék ki. Kivételes agitációs, szónoki képességeinek köszönhetően eszméje gyorsan terjedt, az „engedelmes” házak és tartományok száma ugrásszerűen emelkedett. Működése során mintegy ötszáz rendházzal gyarapította az obszervánsokat, részint újakat alapítva, részint a meglevőket az engedelmesség szellemében átszervezve. Az ellenpárt viszonzásképpen újabb rohamot indított, és feljelentést tett V. Márton pápa széke előtt, Bernardint és társait eretnekséggel vádolva. A támadókhoz csatlakoztak mások is, elsősorban a másik kolduló rend, a dominikánusoké, akik a franciskánusokhoz hasonló módszerekkel dolgoztak, hasonló népszerűsége törekedtek, és természetesen féltékenyek voltak eredményeikre.

A vád szerint Bernardinék díszes táblákat csináltak, felírták rájuk Jézus nevét (az IHS betűket), és ezt mutatták fel a népnek, hogy nyilvánítsa tiszteletét a Megváltó iránt. A ferences hagyomány úgy tartja, hogy Bernardin egyszer Alessandriában prédikált, amikor egy fiúcska lépett hozzá, és megkérte őt: Csinálj

7. Kapisztrán prédikál, kezében a Jézus-tábla

nekem egy kört, benne Jézus nevével, körülötte sugarakkal. Megrajzolta neki, és a fiú meglátva a rajzot, felkiáltott: Jézus, Jézus! A körülöttük állók követték őt, és a tér hamarosan a Megváltó nevétől hangzott. Így keletkezett a Jézus-tábla. 1424 virágvasárnapján a firenzei jegyző maga is jelen volt akkor, amikor „ezen Bernardin testvér a Szentlélek és Jézus szeretetéről beszélt nagy melegséggel. Aztán két gyertyát gyújtatott meg, és elővett egy táblát, körülbelül egy rőf hosszút, amire Jézus nevének betűi voltak róva kék alapon, aranyos sugarak között. Az egész nép, amely a templomot betöltötte, hajadon fővel a földre borult, mindnyájan kiáltoztak és sirtak Jézus gyengéd szeretetének édességétől, és a legnagyobb áhítattal tisztelték és imádták őt.” A tábla széles körű népszerűsége tett szert, kártyalapokon is alkalmazták. Először – a legenda szerint – Bolognában. Bernardin abban a városban is fellépett, és szokása szerint élesen kikelt a léha, kártékony szórakozások ellen. A prédikáció végén pedig felszólította híveit, hogy égessenek el minden kockát, kártyát, miegymást, amivel eddig bűnös szenvedélyüknek hódoltak. Meg is tették ezt nyilvánosan, a piacon. Ekkor azonban hozzálépett egy ember, és felháborodottan felelősségre vonta: Tönkretettél engem, mert én e tárgyak készítésével kerestem a kenyerem. Te elítélted és elégettetted ezeket. Én pedig más mesterséghez nem értek. „Akkor – mondja Bernardin – adhatok neked egy jó tanácsot. Végy elő egy körzöt, rajzolj vele táblára egy kört. E körbe rajzold bele a napot, a napba pedig Jézus legszentebb nevét. Tudniillik egyik elragadtatásomban így láttam én Üdvözítőnk édes nevét. Készíts aztán ilyen képeket nagy tömegben, és azokat árusítsd. A mester követte ezt a tanácsot, és rövid idő alatt gazdag ember lett.”

A táblát valójában már évszázadokkal korábban is alkalmazták, kétségtelen azonban, hogy Bernardin és köré tette általánossá. Ösztönzésére Jézus Neve-testvérületek jöttek létre.

Nagy irodalmi csetepaté kerekedett e dolog körül, mert – mint Antoninus firenzei érsek elmondja – „ez, jóllehet az egyszerűbb lelkűket buzgalomra serkentette, a tanultabbak mégis bálványozást, de legalábbis babonáskodást láttak benne, mintha a

nép inkább tisztelné a betűket, mint azt, amit azok jelentenek, tudniillik magát Jézus Krisztust”.

Ez volt tehát az az ügy, ami miatt a pápa 1426-ban maga elé idézte Bernardint és 150 társát. Kapisztrán, aki nem szerepelt a vádlottak között, éppen Nápolyban tartózkodott. A hír hallatára haladéktalanul elvtársai segítségére sietett. Róma kapujában felöltötte Krisztus mellvértjét (lorica), magasra emelte az inkriminált táblát, és felszólította a báméskodókat, hogy tartsanak vele Jézus szent nevének védelmében. Sokan csatlakoztak hozzá. Így vonult keresztül a város utcáin egyre növekvő tömeg által kísérve, énekszóval, Jézus nevének kiáltozása közepette a Szent Péter-templomig. „Ezen a látványon a pápa elcsodálkozott, a bíborosok meghökkentek, és az egész város hullámlázásba jött.” És mialatt odabent folyt a jogászok és teológusok tudós disputája, odakint Kapisztrán vezetésével tüntettek. Később maga János is bement a terembe, szót kért, és – mint az egyik kortárs feljegyezte – „oly erőteljesen érvelt, hogy senki sem merészkedett szembeszegülni vele”.

Végül az obszervánsok teljes diadalt arattak. Bernardint az eretnekség vádja alól felmentették. V. Márton megengedte, hogy Rómában kápolnát állítsanak, mely a Jézus Neve-testvérületek központja legyen. A következő hetekben e táblák alatt körmeneteket tartottak Firenzében, Viterbóban, Sienában, Bolognában, Velencében, nyilván másutt is szerte Itáliában. A képzőművészet a mozgalom hőseit azóta is IHS feliratú sugaras táblácskával ábrázolja. A győzelemben nem kis része volt a Kapisztrán által szervezett tömegmozgalomnak.

Fellépése – úgy látszik – elgondolkoztatta a római politikusokat, akik megkísérelték valami tisztes ürügy alatt félreállítani őt. 1428-ban felajánlották neki a chietii püspökséget. Ő azonban elhárította a megtiszteltetést, mert „nem hagyja bezárni magát egy püspökségbe”. Úgy gondolta, hogy hatékonyabban működhet mint vándorprédikátor, aki közvetlenül a tömegek között folytatja agitációját.

A felsőbbség tudomásul vette álláspontját, és más terepet keresett számára. Szuggesztív egyénisége, határozottságról tanús-

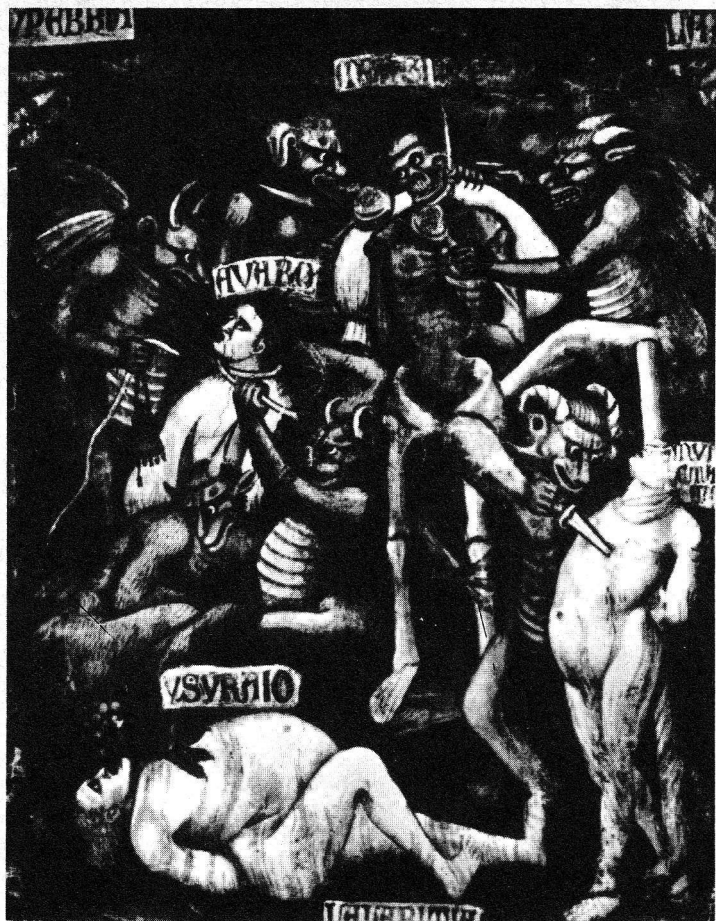
kodó világi múltja és Bernardin mellett szerzett gyakorlata alkalmassá tette őt arra, hogy bevessék az eretnekek elleni harcba. Fentebb említettük, hogy már ezt megelőzően, 1417/1418-ban is kapott valami megbízást e téren. Ő maga még korábbra teszi fellépését, egy kései levelében úgy emlékezik, hogy a heretikusok elleni küzdelmet már világi korában megkezdte. Valószínűleg arra gondol, hogy mint bíró, kormányzó ő bocsátotta az inkvizíció rendelkezésére a szükséges világi karhatalmat.

V. Márton 1426. május 27-én kinevezte inkvizítornak az úgynevezett fraticellók ellen, 1427. május 3-án II. Johanna királynőtől kapott megbízást, hogy vezesse az inkvizíciót a nápolyi királyság területén élő zsidókkal szemben. 1447. július 3-án V. Miklós pápa valamennyi eretnek inkvizitorává tette.

A királynő megbízásának vétele után, 1427 nyarán azonnal Itália déli részeire sietett, mert – mint Christophorus a Varisio mondja – annyira gyűlölte a zsidókat, hogy „az egész kereszténységből kiűzte volna őket, ha módjában áll”. Az volt a véleménye, hogy rosszabbak mint a pogányok, mert nem tudatlanságból, hanem megátalkodottságból állnak szemben az igazsággal, nehezebben téríthetők és veszedelmesebbek is, mert törvényeik és prófétáik vannak.

E nézetével nem maradt magára. A zsidók zárt közösségeikkel, idegenszerű szokásaikkal, titokzatos nyelvükkel szálkát jelentettek a köznép szemében. A vakbuzgó tömeg bármi rosszat hajlandó volt föltételezni azokról, akik az Urat megfeszítették. Pletykák terjengtek arról, hogy istentiszteletükön meggyalázzák a keresztény szentségeket, a gyilkosságtól sem riadnak vissza. Kapisztrán is szavahihető tanúkra hivatkozva világosítja fel hallgatóit arról, milyen gyalázatot művelnek egyesek a szent kehellyel „Krisztus és az igaz katolikus hit megcsúfolására”, ha az zálogba hozzájuk kerül. Tanaik előírják – mondja –, hogy mindnyájunkat meggyilkoljanak, és ettől csak a félelem tartja vissza őket.

Az igazi probléma azonban az volt, hogy a zsidók kirekesztettségük folytán „tisztos” mesterséget nem gyakorolhattak, birtokot nem vehettek, sokuk tehát a megvetett pénzügyletekhez

8. Az uzsorások túlvilági büntetése. Taddeo di Bartolo freskója

nyúlt, és az arany az ő kezükben halmozódott fel, ők látták el kölcsönrel a megszorult kisembert, fejedelmet, püspököt, a pápát is. A zsidó név így az uzsora fogalmával kapcsolódott össze. János több művet írt és rengeteget prédikált az uzsoráról, a tisztességtelen haszonról, az üzletről és effélékről. Az uzsorás – mondja – hasonló a pokolhoz, mert elnyeli az ártatlanokat, mint ahogy őt is elnyeli majd a pokol; hasonló a halálhoz, mert irgalom nélkül elemészt szülőt, barátot, mindenkit; felhabzsol mindent, mint a kutya, fekete a lelke, mint a vakond, hálót sző, mint a pók. A vég természetesen nem lehet kétséges: a kárhozat.

Az adósok időről időre megpróbálták tiszta lapot teremteni. Űrügy mindig akadt, mert a kamatok valóban embertelenül magasak voltak, 40–80, nem ritkán 120%, ami bőven kimerítette a tisztességtelen haszon fogalmát, és nyilván akadt pénzember, aki még e keretek között sem működött becsületesen. A hatalom és a közhangulat olykor nyílt támadásba lendült. Volt eset, hogy a zsidók vagyonát minden teketória nélkül elkobozták. Máskor pogromot rendeztek, a tömeg hatósági segédlettel megrohanta, kifosztotta a pénzemberek házait, elégette az adósleveleket. Sokszor törvényes útra terelték a dolgot, előhalásztak valami vádat, és szabályszerű bírósági eljárás után tették meg ugyanezt. A közhangulat alakításában igen nagy szerep jutott az utcai agitátoroknak.

A pénzre azonban továbbra is szükség volt. A zsidókat lehetett gyűlölni, de nem lehetett kiirtani. III. Frigyes, amikor 1470-ben kiváltságokat enged nekik, nem rejti ezt véka alá: „Kereskedés és ipar uzsora nélkül nem létezhet, a zsidók uzsoráját tehát el kell tűrnünk”, annál is inkább – folytatja –, mert hitbéli makacsságukban úgyis elkárhoznak, hát legalább megmentik a keresztyéneket attól, hogy hasonló tevékenységgel kockára tegyék üdvösségüket. A kérdés tehát elsősorban gyakorlati jellegű volt, és elsősorban attól függött a felsőbbtség állásfoglalása, hogy az adott pillanatban hogyan állt az államháztartás.

A pápák is a pillanatnyi helyzetnek megfelelően adtak engedményt, privilégiumot, vagy hoztak korlátozó intézkedéseket.

Kapisztrán fellépésének idejében utoljára V. Márton éppen engedte a szorításon 1419-ben, kijelentvén, hogy „ők is Isten képmását viselik”, ezért bátran gyakorolhatják szokásaikat, szertartásaikat, jogaikat. Ezzel szemben Nápolyban Johanna királynő kemény fellépésre ösztökéli Kapisztrán Jánost: Tiltsa el őket attól, hogy királyi engedelem nélkül kölcsönügyletekkel foglalkozzanak, kötelezze őket a megkülönböztető jel viselésére (ez néhol egy görög T betű volt, néhol vörös folt a mellen, másutt különös köpönyeg stb.), vizsgálja felül minden kiváltságlevelüket, és tetszése szerint semmisítse meg azokat.

János a királynővel értett egyet. A szabad vallásgyakorlást elítélte. „Csalódnak a zsidók abban, hogy mindenki üdvözülhet a saját hitében. Ez képtelenség, hiszen akkor annyi istennek kellene lennie, ahányféle emberi vélemény létezik.” Elméleti műveiben többnyire mérsékletet tanúsít: „Azért akarta Isten, hogy minden ember egyetlen embertől származzék, hogy midőn tudatára jönnek egységes származásuknak, szeressék egymást mindnyájan, mintha ugyanazon ember volnának.” Többször is kijelenti, hogy elutasítja az erőszakos térítést: „a zsidókat nem kényszeríteni kell, hanem jóindulattal ösztökélni” – mondja egy helyen. Másutt a jóság, a józan érvelés és a példamutatás hatékonyságát hangoztatja az erővel szemben. Ha azonban tettekre került a sor, magával ragadta az indulat.

A Johannától kapott felhatalmazás birtokában haladéktalanul a helyszínre utazott, Nápolyba, Palermóba. 1428–1430-ban számos környékbeli városban megfordult, prédikált, térített (Monte Sant’Angelo, Vieste, Ortona, Lanciano, Montefusco, Aquila, Cantalice, Rieti, Cittaducale, Aversa, Monte Gargano, Sulmona, Manfredonia stb.). Később is gyakorta visszatért erre a területre, és a zsidók központi helyet kaptak itteni prédikációiban. Lelkesedésében jócskán túllépett a királynőtől kapott utasításon. A zsidók és a keresztények között szinte minden érintkezést megtiltott, azt is, hogy egy társaságban legyenek, azt is, hogy zsidó orvosságot adjon kereszténynek. Rendszeresen tartott térítő prédikációkat, amelyek meghallgatására a hatóság erőszakkal terelte össze a népséget. A zsidókkal szemben foly-

tatott politikának mindig sarkalatos kérdése volt, szabad-e őket akár érvekkel is a keresztény hit felvételére biztatni. Kapisztrán e tekintetben nem ismert kíméletet. Ha aztán „a nyilvános prédikáció nem járt eredménnyel, személyesen elment a fejedelmekhez és a városi hatóságokhoz, és könyörögve kérte őket, ne engedjék meg, hogy a Krisztus keresztségével megjelölt keresztényeket a zsidók üldözzék”.

A missziós prédikációk a zsidó források szerint kudarcba fulladtak, János viszont úgy nyilatkozik, hogy rengeteg embert vezetett az igaz hitre. Alkalmasint mindkét félnek igaza van: sokan kikeresztelkedtek, a többség nem. Emlékszik egy nagy tudású zsidó férfira, aki feleségével és hat fiával együtt megtért; a keresztanyaságot Johanna királynő vállalta, aki a László nevet adta neki. A házaspár a ferencesek harmadik rendjébe is belépett. A keresztanya személye arra enged következtetni, hogy vagy a férfiú volt roppant tekintélyes, vagy az eset roppant ritka. Beszédeiben itt-ott említést tesz más sikerült akciókról is.

A legnagyobb port az a hitvita verte föl, amit állítólag az 1450-es jubileumi évben Rómában tartott a főabbival. A zsidó írások szerint a prédikátor ki sem mert állni, hanem nagy hirtelen elutazott a városból. Kapisztrán azt mondja, hogy a rabbival együtt 52 társát is keresztvíz alá küldte. E jeles sikerre több alkalommal is hivatkozik, az életrajzírók is feljegyzik, csak a megtértek számát teszik hol 40-re, hol 50-re. A rabbi a keresztségben a Vilmos nevet kapta.

A zsidó történetírás úgy vonja meg működésének mérlegét, hogy ahol megjelent, az addig tűrhető viszonyok egyszeriben erősen megromlottak, Palermóban egyenesen pokollá változtak. Nemhiába mondja Christophorus a Varisio, hogy „puszta nevének hallatára minden zsidó holtra rémült”.

V. Miklós pápa 1447-ben, amint trónra lépett, Kapisztrán követelésére és az ő intenciói nyomán adta ki azt a bulláját, amely a korábbi engedményeket eltörölve minden addiginál keményebb hangot ütött meg, kétségkívül a sugalmazó hangját. Egyszer s mindenkorra visszavonta valamennyi szabadságjogukat. A zsidók és szaracénok (mórok) a jövőben nem étkezhet-

nek együtt keresztényekkel, nem tölthetnek be közhivatalt, nem lehetnek gazdálkodók, bérlők, ügyvédek. Bábák sem lehetnek, keresztény nem fogadhat el tőlük orvosságot, gyógykezelést, nem adhat nekik munkát, megbízást, nem közösködhetnek iparban, kereskedelembe, társulásban. Kereszténytől nem örökölhetnek. Vagyonuk, jövedelmük után tizedet fizetnek. A már felvett kamatokat vissza kell fizetniük. Keresztény ellen saját ügyükben sem hallgatja meg őket a bíróság. Új zsinagógát nem építhetnek, a régit nem bővíthetik. Kötelesek megkülönböztető ruhát és jelvényt hordani, elkülönített helyen (gettóban) lakni. Keresztény ünnepen nem mehetnek az utcára, sőt házuk ajtaját, ablakát csukva kell tartaniuk. Ugyanakkor távozásukat sem engedi meg, Velence és Ancona polgárait eltiltja attól, hogy a Palesztinába kivándorló zsidókat hajóikon szállítsák. Hozzáteszi, hogy ha a jelen sorokból valaki valami olyasmit vélne kiolvasni, ami rájuk nézve kedvezőnek látszik, az eleve semmis és érvénytelen. Teljes vagyonek Kobzással sújt mindenkit, aki az e rendeletben foglaltaknak tizenöt napon belül nem tesz eleget. Mindezek végrehajtásával Kapisztrán Jánost bízta meg, akit a világi karhatalom igénybevételére (tehát erőszak alkalmazására, börtön- és halálbüntetés foganatosítására) is felhatalmaz.

Az eredmény azonban összességében mégsem lehetett egészen János szíve szerint való, mert nem érezhette maga mögött még a felsőbb hatalom feltétlen támogatását sem. Panaszolja, hogy számos főúr minden dörgeelem ellenére zsidó orvost tart, mi több, maga a pápa, V. Márton is. A kúria legbefolyásosabb bíborosának, Enea Silvio Piccolomininak, aki nemsokára II. Pius néven (1458–1464) pápa lett, szintén zsidó háziorvosa volt, Móses ben Isaac da Rieti tudós, orvos, költő, a „zsidó Dante”. V. Márton (1417–1431) egykori orvosa, Salamone di Ventura de Anagni igen nagy befolyással rendelkezett a római kúriában. Kieszközölte, hogy gazdája levélben kérje fel a nápolyi királynőt, fogja vissza Kapisztrán buzgóságát. Johanna ennek következtében érvénytelenítette János intézkedéseit. De a nápolyi főurak sem álltak mögé egységesen. Akadt például egy Justinus nevű úr, aki „két tanácsülésen őrjöngött Nápolyban, és nem tudott mást

hajtogatni, mint: Meg akarom védeni a zsidókat.” Ez az őrült – beszéli el később német közönségének – gyónás és utolsó kenet nélkül halt meg, kétségtelen, hogy az ördög testével együtt lelkét is elemésztette. III. Frigyes császár V. Miklós 1447-es rendelete miatt tiltakozott diplomáciai úton. A zsidók pedig – úgy látszik – nemcsak protektorokat kerestek a maguk védelmében, hanem hathatósabb eszközöket is. Egyik beszédében azt állítja, hogy bérgyilkost fogadtak ellene.

A másik csatatéren, ahol az eretnekekkel állt szemben, több reménnyel vehette föl a küzdelmet.

A fraticellók (testvérkék) mozgalma abban az időben indult útjára, amikor Assisi Ferenc fiai először léptek le a mester által mutatott útról. A 13. század közepén kezdeményezte egy derék ferrarai férfiú, aki a szerzetesrendben elharapódzott világiás szellemmel elégedetlenül új, „lelki”, mindenféle külső kötelektől mentes, tökéletesen szegény szerzetet akart létrehozni. A nincstelenek közül sokan követték, mint az egykorú forrás mondja, kanászok, csordások, kőművesek, ácsok és más effélék, de tehetősebbek, sőt arisztokraták is csatlakoztak, akik politikai súlyt és katonai erőt is kölcsönöztek a mozgalomnak. Innen kapták nevüket: fraticelli dell’opinione, amit meglehetősen nehéz magyarrá fordítani, talán így: testvérkék a véleményben. Azaz hogy nem kellett feltétlenül gyakorlatilag is szegénynek lenniük, a szegénységet csak elméletileg tartották ideális állapotnak. Ellenégeik ki is forgatták az elnevezést: fraticelli del male opinione, „a balvélemény testvérkéi”.

A mozgalom egyes ágai így-úgy beleolvadtak az egyházi szervezetbe, a fraticellók azonban a lelki szabadság jegyében a társadalmi kötöttségeket is elvetették, szabályzathoz nem tartották magukat, a felsőbbiséget nem ismerték el. Megtagadták a tized- és adófizetést. Felingertették a népet az egyházi és a világi hatóság ellen, amelynek tekintélyét semmibe vették.

Ők maguk természetesen nem foglalták össze nézeteiket, nyilván nem is lehetett, mert nem volt egységes ideológiájuk. Az ilyenfajta jó szándékból fakadt kezdeményezéshez mindig nagy számban sodródtak kétes egzisztenciák, elcsapott szerzetesek,

kóbor diákok, szökött bűnözők. A hivatalos tollal íródott források úgy beszélnek, mintha valamennyien azok lettek volna. Csavargó szélhámosok, akik vizet prédikálnak, de bort isznak, elbolondítják az özvegyasszonyokat, befekszenek az ágyukba, aztán kifosztják őket, gyilkosságra is hajlandók. Sokan közülük azonban a máglyát is vállalták elveikért, és ezzel azt bizonyítják, hogy különbek voltak írott hírüknél. Működésük néhol fegyveres akciókba torkollott. Az egyház és a hatóságok szigorú intézkedéseket hoztak ellenük, kitiltották őket a városokból. VIII. Bonifác pápa az alapító csontjait is kiásatta, elégette. Vezetőik közül sokat kivégeztek. A szekta azonban minden erőfeszítés ellenére virágzott, terjedt, eljutott Egyiptomba, Szíriába, Örményországba is.

Sőt, amikor a ferences renden belüli nézeteltérések kiéleződtek, a túlzó spirituálisok egy csoportja is beállt közéjük, akik ettől kezdve spiritualistáknak is nevezték magukat, szervezeti kereteket hoztak létre, pápát, püspököt választottak. Érthető, hogy az obszervánsok kiváltképpen gyűlölték ezeket, hiszen magatartásuk elsősorban őket diszkreditálta, a fraticellók sokszor az ő tekintélyük mögé bújva működtek, a konventuálisok pedig olykor tudatosan is összekeverték a két társaságot. Az obszervancia vezetői közül sokan álltak ki ellenük, de nem sok eredménnyel. Egyik központjuk éppen Perugia környékén volt, Kapisztrán korán megismerkedett a problémával.

V. Márton tehát 1426-ban őt bízta meg az ellenük való fellépéssel, majd pár hónap múlva mellé osztotta egykori iskolatársát, Marchiai Jakabot. (A megbízást megújította még 1430-ban, aztán utóda, IV. Jenő 1432-ben, V. Miklós 1447-ben és 1449-ben.)

A megbízólevélben a pápa ezeket mondja: „Mi, üdvös orvossággal óhajtván meggyógyítani a gaz eretnokség ezen mérgét és dőghalált lehelő kórságát, amelyet minden erőnkkel ki akarunk irtani, hogy ez a fekélyhíntő betegség tovább ne terjedjen, hanem a hit segítségével gyökerestől mindenünnen kiirtassék, arról gondoskodunk üdvös módon és azt reméljük, hogy te . . . okossággal és buzgósággal törekedni fogsz e kelevényt kiirtani és

az igaz vallás gyümölcsöző csemetéit elültetni, ezért a fentebb említett eretnekek, azok követői, társai, támogatói és befogadói ellen, bárminő méltóságúak, állásúak, rendűek, állapotúak vagy rangúak, még ha közösségek, államok és városok volnának is, ... hogy azokat, akiket az istenfélelem nem von el a bűntől, a kellő szigor a keménység büntetésével javítsa meg, Itália bármely táján, ahol csak találni őket, a felkutatásra, törvény elé állításra, elfogásra, bebörtönzésre, szigorú büntetésre és elletnük, ha szükség volna, a világi karhatalom igénybevételére és minden egyéb intézkedésre jelen levelünk erejével teljes és korlátlan hatalmat engedünk neked.”

A fraticellók ezúttal – kétszáz éves történetük során először és utoljára – emberükre akadtak. János a megújított megbízással az iszákjában 1430 nyarán az eretnekek fészkébe, Ancona környékére utazott. A felhatalmazás szerint igénybe vette a világi karhatalmat. 36 tanyát (locus) felégetett, néhány tucat (egyik biográfusa szerint 86) személyt máglyára küldött. A megtérőkkel kíméletesebben járt el. Három asszonyt és egy törpét (homuncio) tűz helyett börtönnel büntetett, mert megállapította, hogy nem gonoszságból, hanem ostobaságból estek eretnekségbe. Egy asszonyt megtérése után arra ítelt, hogy vezeklésül egész hátralevő élete folyamán minden évben zárandokoljon el Rómába, a Péter-Pál-bazilikába, és keressen fel minden római templomot. De aztán korára, egészségi állapotára és tekintélyes közbenjárókra való tekintettel felmentette ez alól, és megelégedett a helybeli templomok meglátogatásával.

Súlyosabb esetekben nem befolyásolták a mellékkörülmények, a pártfogók. Christophorus a Varisio így jellemzi e téren folytatott tevékenységét: „Ezeket a fraticellókat keményen üldözte, és ha megtudta, hol tartózkodnak, azonnal odasietett. Sok házu-
kat lerombolta, sokukat elüldözte, sokat a hit igazságának megismerésére vezetett, de sokat, aki megátalkodottságában nem akart megtérni, máglyán elégettetett. Számos előkelőség is akadt közöttük, de azokat sem kímélte. Így a Colonna család egyik előkelő nőtagját, bár a család dúsgazdag volt, félelem nélkül bebörtönözte, és a tévelygés elhagyására kényszerítette.” Az

elbeszélő joggal emlegeti föl bátorságát, elvégre V. Márton pápa is a Colonna családból született. Rietiben tudomására jutott, hogy két főúr, Nicola és Battista Brancaleoni kastélyaiban menedéket nyújt az üldözötteknek. Habozás nélkül megindította ellenük az eljárást. A rieti „tizennyolcak tanácsa” a nagy tekintélyű szomszédok érdekében követet küldött a pápához. Az embert azonban a legnagyobb óvatosságra intették, és a lelkére kötötték, hogy tegyen meg mindent a főurak érdekében, de óvakodjék attól, hogy az inkvizítorra vagy hivatalára valami sértőt mondjon. Az ügy fejleményeit nem ismerjük.

János fellépése nyomán Ancona környékén egyelőre csökkent a mozgalom befolyása. Sokan megtértek, a bűnösök egy része halállal lakolt, mások elmenekültek Konstantinápolyba, a többi riadtan lapult odahaza.

A küldetés nem volt egészen veszélytelen. Olykor az inkvizítor is veszedelembbe került, és csak a csoda mentette meg az életét. Egy ízben egy erdőben támadták meg, de oly rettenetes zápor kerekedett, hogy nem tudták fegyvereiket használni. Máskor talpraesetten kivágta magát: kísérői elmaradtak tőle, ő pedig váratlanul egy ellenséges csoportba botlott. Ezek tőle tudakolták, hol találják üldözőjüket. Én vagyok – felelte, amit persze azok nem akartak elhinni. Aztán addig tartotta őket szóval, míg társai megérkeztek, és lefogták a támadókat. Kollégája, Marchiai Jakab jegyezte föl, hogy orgyilkost is béreltek ellene 500 aranyért, de az egyik elfogott eretnek révén kitudódott a terv.

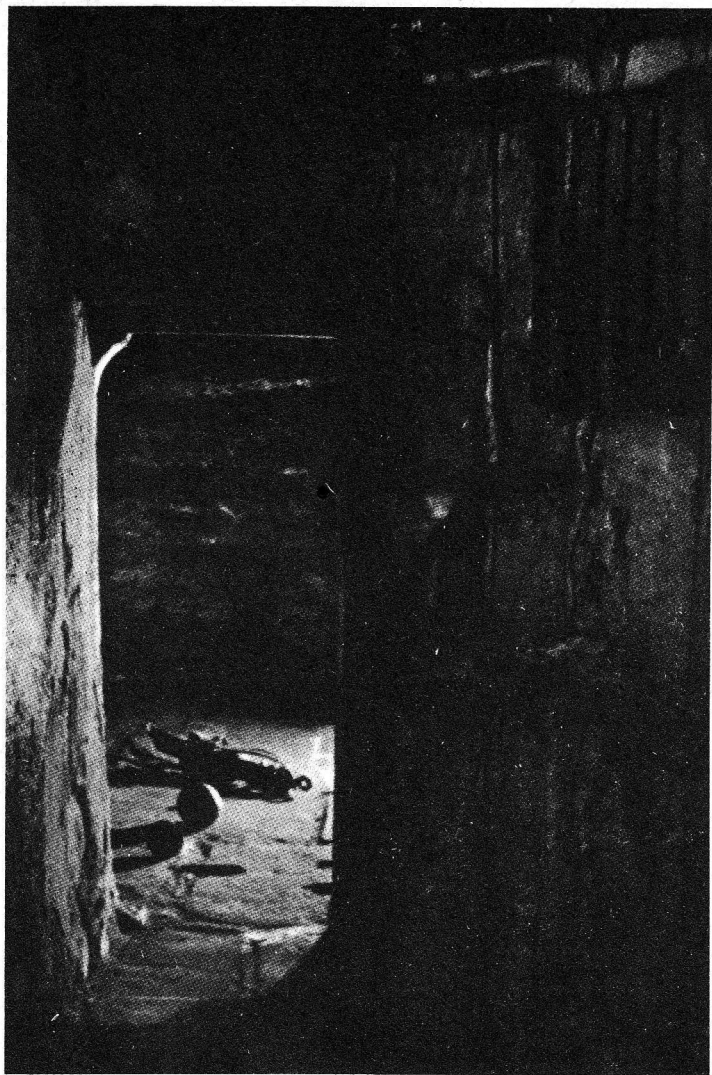
Az a szenvedélyes gyűlölet, amit a megátalkodott bűnösökkel szemben érzett, néha olyan tettekre ragadta, amiket a mai gondolkodás a szokványos viselkedés határain belül nehezen tud elhelyezni. Egy alkalommal a vesztőhelyig kísért egy halálra ítélt bűnözőt. „A vesztőhelyen a halálra ítéltet hanyatt fektették, és egy kemény deszkához vasdróttal odakötözték, végtagjaihoz pedig négy erős lovat fogtak be. A lovakat elindították, és azok szörnyű kínokat okozván, tépni kezdték tagjait. A hóhér megszánta a szerencsétlent, elvágta az inakat, amelyek nem akartak elszakadni. Kapisztrán János ájulás nélkül nézte végig e borzasztó látványt. Amikor a nyomorult meghalt, saját kezével

szedte össze az összeroncsolt tagokat és a poros beleket.” Nem tudjuk, miért marasztalták el a vétkest, de az bizonyos, hogy az ítéletet Kapisztrán hozta, hiszen máskülönben nem ő kísérté volna a vesztőhelyre. Az is igaz, hogy a legendaíró szép tanul-ságot von le viselkedéséből: cselekedetét úgy értékeli, mint a testi érzékenység és gőg legyőzésének követendő példáját. Az eretne-kek azonban aligha nézték így.

A legemlékezetesebb akcióra 1449-ben került sor. Ancona körül és Firenzében tevékenykedett ekkor. Fabrianóban mág-lyára állíttatta a fraticellók egyetlen még élő vezérét, akit három napon át lassú tűzön pörköltetett. Az ünnepélyes szertartáson a pápa személyesen jelent meg. Azt mondják, a városban és egy mérföldes körzetében három napon át dögletes bűz terjengett. Ezzel a fraticellók mozgalma lényegében elenyészett. A marad-ványt 1466-ban Marchiai Jakab számolta fel az anconai őrgrof-ságban, ekkor azonban máglya helyett már a szegyenpad is elegendőnek bizonyult. Aztán börtönbe csukták az elítélteket, és ez az eretnecség Itáliában többé nem hallatott magáról.

A nagy serénység és a hajthatatlanság olykor kényes helyzetbe sodorta. A fraticellók ügyének vizsgálata közben botlott bele egy másik társaságba, „Krisztus szegényeinek rendjébe”, amelynek tagjait a nép jezsuitáknak nevezte. A rend a 14. század derekán keletkezett, hivatása az imádság és az önsanyargatás mellett elsősorban a gyógyítás volt. Ennek révén közel került az alsóbb néprétegekhez, a szélsőségesekhez, a fraticellókhoz is. Mivel azonban – mint egy püspöki pártfogójuk mondja – megállapítást nyert, hogy „valóban az Úr útján járnak az evangéliumi és az apostoli tanítás, meg az atyák hagyományai szerint, és engedel-mesen alávetik magukat az egyházi előljáróknak, elsősorban a római pápának és az egyházi határozatoknak”, önálló nézeteiket pedig, ha vallják is, másoknak nem hirdetik, V. Orbán pápa (1362–1370) megerősítette a rendet, és az háborítatlanul műkö-dött mindaddig, míg Kapisztrán fel nem figyelt rá.

Talán ő kezdeményezte, talán valami szállongó pletyka jutott el Rómaig, tény, hogy 1437 nyarán IV. Jenő megbízta a castellói püspököt – mert a jezsuiták zömmel az ő egyházmegyéjében

9. Kínzókamra

fekvő Velencében működtek –, hogy nézzen utána, mit művelnek. A püspök mindössze egy plébánost talált gyanúsak. Kapisztrán erre augusztusban kiküldetést kért a pápától, és maga vette kezébe az ügyet. Nyomban megtalálta náluk *Az együgyű lelkek tükörét* (Speculum simplicium animarum) és *A Megváltó gyermekkoráról* szóló iratot, amelyben tanaikat összefoglalták, és amelyben – mint jelentésében olvassuk – „sok nyilvánvaló tévedés van, amit az egyház már sokszor kárhoztatott”. Ennek alapján lemondásra kényszerített egy plébánost, majd – most már mint világi személyt – börtönbe csukatta őt. Ez a vallatás során előadta vezető ideológusuk, bizonyos néhai Mina asszony iratait, aki azt állította magáról, „hogy neki az ég parancsára átadattak a mennyek országának kulcsai, és ebből kifolyólag engedelmességet, térdhajtással és kézcsókkal való tiszteletadást követelt magának”. A volt plébános bevallotta, hogy az írástudatlan Mina számára szentírási helyeket hamisított, amelyeket az felhasznált tanai kidolgozásához. Kapisztrán az asszony holttestét kiásatta, és könyveivel együtt elégettette.

A plébánossal és egy hivatalosan bevett renddel szemben követett eljárás láttán az egyház felhőrdült. A ferrarai püspök erélyes hangú levélben tiltakozott a pápánál. „Nagyon csodálkozom – írja –, hogy abban a könyvben eretnokségek vannak, hiszen Istennek több szolgája átolvasta azt, és nem vett észre benne nyilvánvaló eretnokséget.” Ő maga sem tapasztalt efféle, folytatja, holott huszonöt évig élt közöttük. „Erkölcseik a legtisztességesebbek. Talán önsanyargatásaik közben történtek olyanfélék, amik tisztességteleneknek látszottak. Mint hírből hallottam, a vallási és lelki élet terén meghitt barátságot kötöttek néhány alázatos asszonnyal, talán ebből a kapcsolatból származtak botrányok, de Isten segítségével ezen dologban is már régóta a lehető legnagyobb javulás van. Atyaságod szeretetébe ajánlom őket azzal a kéréssel, hogy az ártatlanok életét ragadja ki a csaholók és rágalmazók torkából.”

A védelemből úgy látszik, mintha a jezsuiták életmódja körül csakugyan nem lett volna minden egészen rendben. De nem ez volt a fő kérdés. A pápai udvar ebben az időben nem volt abban

10. Eretnekek kivégzése

a helyzetben, hogy börtönnel és máglyával sújtsa mindenkit, akinek erkölcsi vagy nézeti eltérések a keresztény ideáltól. Az egyházi rend érinthetlenségére viszont, éppen a gyakori támadások és a széles támadási felületek miatt, kénytelen volt kényesen vigyázni. János tehát ez esetben, bizony, fejjel ment a falnak. A plébános – a pápa és más magas rangú egyházi vezetők biztatására – visszavonta lemondását.

Kapisztrán a vita hevében odáig ragadtatta magát, hogy a pápára is ráförmedt: „Szentséged tudja, hogy a hit dolgában az igazságot nem szabad eltitkolni. Tudja, hogy a rivális pártok mindent felkutatnak, amit Szentséged nyakába varrhatnak. És ha azokat a dolgokat, amelyeknek nincs jelentőségük, oly nagy hévvel védik, mit fognak tenni, ha a hit ügyében igazsággal róhatnak fel valamit (amitől Isten ments!) Szentséged hibájának és hanyagságának?”

Nem aratott sikert. Október 2-án a castellói püspök nyilatkozatot tett közzé, amelyben visszautasította „némelyek rágalmozásait”, megállapította, hogy a jezsuitáknál uralkodó erkölcsi állapotok kifogástalanok, „az anyaszentegyház minden törvényével egyhangúlag egyetértenek, rendeleteit alázatosan megtartják”. „Miért is – folytatja –, hogy a jövőben ilyen rágalmozásoknak szabad tér ne nyíljon, és a nevezett szerzetesek jó hírnevét és becsületét helyreállítsuk, elhatároztuk, hogy dicséretes erkölcsi cseikeket és feddhetetlen életüket jelen sorainkkal a nyilvánosság elé tárjuk.” A nyilatkozaton csak a püspök aláírása olvasható, Kapisztráné, aki a pápa megbízásából a vizsgálatot lefolytatta, nincs rajta.

Nem sok híja volt, hogy az ügybe belebukjék. A kúriában, úgy látszik, betelt a pohár, a pápa nem volt hajlandó szóba állni vele. „A rágalmozó nyelvek és levelek” befeketítették őt, írja október 18-án egyik befolyásos barátjának. „A palota fülei harcra készen meredeznek”, minden szögletben ellenség bujkál. „Könyörögve esedezem tehát azon kimagasló kegyért, hogy legjobb lelkiismereted igaz ítélete szerint kegyeskedjél Szentséges Atyánkkal levélben közölni, hogy én nem intéztem igazságtalan támadást a plébános vagy a jezsuiták ellen. A jezsuiták érdekében támad-

tak fel ellenem a hamis tanúk, és szájukat Isten igazságának, a katolikus hitnek a gyalázatára és rágalmozására nyitják fel... De el fog jönni – mondom és hiszem – a végrehajtó, az az inkvizítor, akinek senki sem képes ellenállni, és aki elé a legkisebb akadályt sem gördítheti senki.” Az óhajtott inkvizítor még sokáig váratott magára. Krisztus szegényeinek rendjét a jóvátehetetlenül eluralkodott erkölcstelenség miatt IX. Kelemen pápa oszlatta fel 1668-ban.

Kapisztrán élete végéig folytatta inkvizítori tevékenységét, 1451-től Itálián kívül. Erről még lesz szó.

Az obszerváns

Kapisztrán előtérbe kerülésével az obszerváns mozgalomban nézeteltérés ütötte fel a fejét. Más utat ajánlott, mint a legtekintélyesebb vezető, Sziénai Bernardin. A két kivételes képességű és rendkívül népszerű vezéregyéniség között általánosságban is kezdődött bizonyos rivalizálás, bár kettejük kapcsolatát alapvetően a barátság és a kölcsönös tisztelet határozta meg, János pedig mindig feltekintett tanítójára. Életszemléletük, munkamódszerük azonban, ha sok rokon vonást mutatott is, mégiscsak különbözött, és magától értetődik, hogy mindketten a saját útjukat tartották üdvösebbnek. Látni fogjuk emellett, hogy a régi erkölcsi állapotok visszaállítását egyikük sem tartotta összeegyeztethetetlennek bizonyos modernizálással, a rend szellemi fegyvertárának felfrissítésével, elvégre Ferenc óta két évszázad telt már el, s vetett föl új problémákat. Így ők ketten együtt kerültek szembe az obszervánsok konzervatív csoportjával, amely a ferenci regula betűjéhez ragaszkodott.

Sziénai Bernardin és a mozgalom tapasztaltabb vezetői, akik a konventuálisok túlsúlya miatt döntő vereségtől tartottak, most már szívesebben látták volna, ha a ferences rend végérvényesen kettészakad, és az obszervancia háborítatlanul járhatja a maga útját. Kapisztrán ezzel szemben azt az álláspontot képviselte, hogy a rend egységét mindenáron meg kell őrizni, a harcot a végsőig kell folytatni, a francia (ultramontán, „hegyen túli”) testvéreket, akik az önállósulásban a legtovább jutottak, erővel is vissza kell szorítani, az egész rendre pedig rá kell kényszeríteni Szent Ferenc szabályzatát. Christophorus a Varisio általá-

11. V. Márton síremléke

nosságban mondja, hogy János szívesen tört borsot a franciák orra alá.

Fölkereste V. Mártont, és előadta elképzeléseit. A pápa utasítására nyílt meg 1430. június 11-én Assisiban a nagy káptalan, amelyen a franciák is képviseltették magukat. Most már tehát háromféle szándék vitázott: a konventuálisok, az ultramontán meg a cizmontán (itáliai) obszerváns tábor. A gyűlés vezérégyénisége Kapisztrán János volt, aki ott helyben ellentmondás nélkül keresztülvitte akaratát. A sajnos ismeretlen részletek alighanem pompás anyagot szolgáltatnának annak a pszichológusnak, aki a lelki terror vagy a tömeghipnózis problémájával foglalkozik. Mi csak az eredményt ismerjük. Az ellentétek, amelyek azon pillanatig dúltak, fellépése nyomán hirtelen elcsitultak. Őt bízták meg az általa követelt reformszabályzat megszerkesztésével. Ő pedig szinte egyebet sem tett, mint kibővítve megismételte Szent Ferenc reguláját. Június 21-én felolvasta a szabályzatot, amire az egész gyülekezet felkiáltott: „Beleegyezzünk mindezekbe mindenképpen. Ebben a szent rendben akarunk maradni, élni és halni, testvérekként, a felolvasott reformok és szabályok szerint!” Megesküdtek, hogy ezek alól nem kérnek, nem adnak és nem fogadnak el felmentést. Az obszervánsok, jelesül a kapisztránus irányzat diadala teljes volt, de nem hosszú életű.

A küldöttek, amint kiszabadultak a teremből, csapatostul járultak a rendfőnök elé, hogy az iménti eskü alól felmentésüket kérjék. A rendfőnök zavarában a pápa elé terjesztette az ügyet, aki július 27-én, alig egy hónappal később kiadta általános felmentést tartalmazó bulláját. Egy hét múlva napvilágot látott egy másik bulla, amely megengedte, hogy a ferencesek ingatlannal és állandó jövedelemmel rendelkezzenek. Az obszervánsok vereisége ugyanolyan teljes volt, mint minapi győzelmük.

A konventuálisok fellélegeztek, mert János a reformszabályzat kihirdetése után máris csatlakozott a vizitáló rendfőnökhöz, és hozzálátott az új szabályok érvényesítéséhez. Általános volt a panasz, hogy szokatlanul erélyesen jár el. Életírói csak annyit említenek, hogy ollót hordott magánál, és ha szabálytalan öltözetet látott, levágott belőle egy darabot.

12. IV. Jenő és bíborosai

Rómában ismét megkísérelték, hogy fékezhetetlen buzgóságát kordába szorítsák, és megint püspökséget ajánlottak neki, ezúttal az aquilait. De a méltóságot, mint 1428-ban, ezúttal sem fogadta el. Úgy nyilatkozott, hogy az „Úr az egész földkerekség széles mezejét szánta neki az evangélium hirdetésére”. Például hozta fel Sziénai Bernardint, aki három püspökséget utasított vissza.

1431 elején V. Márton meghalt, és a pápai trónt IV. Jenő foglalta el. Kapisztrán a választást követő harmadik napon fölkereste, és visszavonatta vele a tavalyi engedményeket. A pápa utasította a konventuálisokat, hogy a Kapisztrán-féle szabályzat szerint éljenek. A közöttük kitörő felzúdulás hatására azonban nemsokára felmentette őket az engedményt visszavonó bulla hatálya alól, de az obszervánsoknak megengedte, hogy saját tartományfőnök-helyetteseik (vikárius) legyenek. Ennek értelmében 1431 májusában, pünkösdkor az obszervánsok megtartották Bolognában első önálló egyetemes gyűlésüket, ahol megválasztották saját tartományi vikáriusaikat, és az ezek feletti ellenőrzést Kapisztránra bízták. A konventuálisok válaszképpen 1433-ban tartották külön egyetemes gyűlésüket ugyancsak Bolognában, és kizárták a rendből az obszervánsokat. Ez a fordulat megérlelte Kapisztránban azt a felismerést, hogy eddigi álláspontja helytelen volt, a rend egységét nem lehet visszaállítani. Csatlakozott tehát Bernardinhoz, és ezután maga is a szétválás mellett szállt síkra.

Nem feladatunk, hogy lépésről lépésre végigkísérjük azt a kacsaringós pályát, amit ez az ügy a renden belül és kívül befutott. Annál kevésbé, mert története jócskán túlnyúlik a miénk határán: végérvényesen csak V. Sixtus (1585–1590) idejében fog majd megoldódni, méghozzá úgy, hogy akkor már a konventuálisok válnak el a többiektől és lesznek önálló szerzet, a minoriták.

János élete végéig a legnagyobb lelkesedéssel, hogy ne mondjuk, dühödten vesz részt e belső küzdelemben, újra meg újra tervezetekkel, javaslatokkal bombázza a pápát, Jenőt, aztán Miklóst, és szinte meghatározó szerepe van mindenben, ami ez

ügyben történik. Egy kortárs krónikás véleménye szerint „rendjének legnagyobb védelmezője, terjesztője és fenntartója volt”.

1436-ban egy levélben örömmel tudatja, hogy sikerült elismertetnie a ferencesek harmadrendjét. Ezt a szervezetet Ferenc azok számára hozta létre, akik házasságban éltek, és ezért nem állhattak be szerzetesnek, de a rend szabályzatát egyébként készséggel elfogadták. Nők, férfiak részére kolostorok létesültek. E közösségek azonban – legalábbis formálisan – hasonlítottak némileg a fraticellók társaságaira, ezért XXII. János pápa a 14. század első harmadában azokkal együtt őket is kiközösítette. A ferencesek száz éven keresztül váltig hangoztatták, hogy a harmadrend az ő felügyeletük alatt tisztességes és hasznos tagja lehetne az egyház szervezetének, de hiába. Egészen Kapisztrán János fellépéséig. Ő – mint jelenti – többször is fölkereste ez ügyben a pápát, térdre borult előtte, és lábát átölelve kérte, hogy oldozza fel e derék embereket a kiközösítés alól. Végre sikerült kicsikarnia az engedélyt, hogy gyóntatót választhassanak maguknak (vagyis visszatérjenek az egyház kebelébe), és a jövőben szabályaiknak megfelelően, gondnokok és püspökök felügyelete alatt éljenek. Az obszervancia számára azért volt jelentős ez az eredmény, mert a harmadrend tekintélyes tömegbázist jelentett. János 1450 körül 600 ezerre becsüli a létszámát.

1437-ben őt bízták meg a ferencesek női ágazatának, a klárisza apácáknak a ráncba szedésével. Ezeknek – eredeti szabályzatuk szerint – örökös hallgatásban és bűnbánatban, állandó böjtben és a legnagyobb szegénységben kellett volna élniük, de a tisztességes rend náluk is felbomlott. János szokott erélyével lépett föl. Ferrarában, ahol az ellenőrzést megkezdte, azon nyomban leváltotta a főnöknőt, és mert az apácák nem tudtak megegyezni az utód személyében, minden szokást felrúgva mellőzte a választást, és maga jelölte ki az új apátnőt. Új szabályzatot dolgozott ki. Megállapította ugyanis, hogy az alapító Klára 103 olyan szabályt állított fel, amelynek megszegésével halálos bűnbe estek. Ezek számát négyre szállította le, és érvénytelenített minden olyan követelményt, amely a férfiakra kötelezőeknél súlyosabb volt. Különös gondot fordított az apácák és a szerzetesek kap-

csolatára, mert úgy látszik, itt mutatkozott a legtöbb probléma. Gyóntatójuk legyen koros, tapasztalt testvér, de az is csak az elfüggönyözött rácsig mehet be a zárdába, oda is csak kísérvével, akinek figyelnie, jelentenie kell, nem tesz-e valamit a jó erkölcs ellenében. A szerzetesek és az apácák nem levelezhetnek egymással, nem küldözgethetnek egymásnak ajándékot. És így tovább. Az apácák egy része nem hajlott a jó szóra, azokat átza-varta a konventuálisok által felügyelt klastromokba.

Amikor 1438-ban végre eljutnak odáig, hogy az itáliai obszervánsok francia (és akkor már spanyol) mintára külön rendfőnökhelyettest választhatnak maguknak, e posztra ő javasolja Sziénai Bernardint.

A sok szálú és többnyire rejtett utakat követő egyházi belpolitika kulisszái mögé nem láthatunk be, János lelkébe sem. Úgy látszik azonban, hogy a jezsuiták nagy port fölverő esete fordulópontot jelentett életében. Ellenségeinek addig lappangó indulata eluralkodott. Jobbnak látta, ha egy időre visszavonul.

Ez időben, 1437-ben kezdődtek a tárgyalások a keleti és a nyugati egyház képviselői között az egyesülés (és a török elleni közös fellépés) ügyében. Bizáncból tekintélyes tudósok, politikusok érkeztek, maga a görög császár is ellátogatott Ferrarába. A római katolikusok legjobb erőiket gyűjtötték oda, a ferencesek is legképzettebb teológusaikkal képviseltették magukat a tanácskozásokon. A pápa főségéről, a Szentháromságról disputáltak.

Kapisztrán János ezalatt az adventben Veronában prédikált. Az egybegyűlteket sürgették jövetelét, ő azonban az év vége felé súlyos betegségbe esett, és maradt Veronában. Legjobb barátját, Giuliano Cesarinit küldték vizitbe hozzá, aki csakugyan betegszobájában találta őt. A két ember között, úgy látszik, őszinte beszélgetésre került sor, és ekkor merült fel az a gondolat, hogy János véglegesen hagyja el Itáliát, menjen a husziták közé téríteni, és fennmaradó energiáját fordítsa az európai erők törökellenes összefogásának szervezésére.

A következő év elején a pápa ismét magához rendelte őt, de még mindig az ágyat nyomta. Haladékot kapott a nagyböjtig, azzal, hogy akkorra feltétlenül elvárják Ferrarába. Addigra fel is

gyógyult, a pápa és a konstantinápolyi császár várta, várta, de nem érkezett meg. Veronában tartott világra szóló prédikációssorozatot a kamatról és az uzsoráról. Aztán októberben elutazott Trentóba, és már megint belekeveredett valami bonyodalomba.

A helybeli püspök meghívásának tett eleget, aki azért fordult hozzá, hogy „ezen földnek szomjas mezőit az égi ige harmatával öntözze”, pontosabban szólva „az egyenetlenség, gyűlölség, kevélység töviseit és gazait meg a lázadás és engedetlenség csíráit, a bűnök más magvait” tépje ki. Megérkezése után arról ad hírt, hogy itt is különféle eretnokségeket fedezett föl. De ezúttal nem ebből lett a baj. A városban zavaros állapotok uralkodtak: a püspök (egyúttal fejedelem) valami lázongásról beszél. Egy ifjút ki akar végeztetni, akinek János két alkalommal is kegyelmet kér. Tevélegesen beavatkozik a helybeliek életébe, beleszól a plébánia és a városfal tatarozásának dolgába. Októberben a püspök elismeréssel nyugtázza munkásságát, mely azonban nem lehetett nagyon eredményes, mert arra biztatja, hogy a sikertelenség ellenére se hagyjon föl vele. Nemsokára már megint nyakig ül a pácban. Egy barátja előtt ismét a rágalmazók ellen kell védekeznie: „Semmi tudomásom sincs arról – tudja az, aki mindent tud –, hogy én valamit mondtam volna az egyház jogairól, és bármiféle ítéletet akartam volna kinyilvánítani az egyházi kiváltságokról.” Elismeri, hogy kérte a kanonokokat és a városi előljáróságot „a botrányok anyagának eltávoztatására... De az istentelen lelkek a józan tanítást nem tűrik, és Krisztus üdvös igéi sértik a gonoszok fülét.” A dolog körülményeit homály takarja, de annyit feltételezhetünk, hogy a trentói kanonokok előtt nem növelte népszerűségét.

Cesarini baráti tanácsát ekkor még nem fogadta meg. A bíboros azonban, aki az obszervánsok nagy tekintélyű patrónusa, ügyüknek a kúria előtt hivatalos előadója volt, mindenképpen el akarta őt távolítani a közelből. Javaslatára a pápa a Szentföldre küldte, hogy az ottani ferences kolostorokat megfegyelmezze. Az ezekben uralkodó állapotokról rossz hírek érkeztek, és már több vizitátor tért vissza onnan dolgavégezetlenül. Bizonyos, hogy a feladatra nem találhattak nála alkalmasabb embert. 1439 köze-

pén indult útnak, és Cipruson keresztül érkezett Jeruzsálembe. Furcsa, hogy ottani tevékenységéről jóformán semmit sem lehet tudni. Egyetlen hivatalos dokumentum sem maradt róla, ez időből egy levele sem kelt, élményeiről később sem tesz említést. Csak az életírók számolnak be küldetéséről. Azt mondják, kellemetlen útja volt, mert tengeribetegséget kapott. Megérkezése után azonnal kihallgatta az összes testvért, leváltotta a prokurátort (ez valami katona volt, aki a helybeli barátok gazdasági ügyeit lett volna hivatott intézni), megerősítette a gvardiánt, és ismertette a fegyelem megszilárdítására vonatkozó utasításait. A tagok egy része azonnal elfogadta ezeket, a másik részt hazakergette Európába. Röviden és hasonló módon végzett a többi kolostorral is. A Szentföld ezzel véglegesen az obszervánsok kezére került. János a későbbiekben is rajta tartotta a szemét, levélbeli utasításokkal látta el az ottani vezetőket, és minden bizonnyal szerepet játszott abban, hogy a Sion hegyéről nevezetes terület néhány esztendő múlva önálló tartományi rangot kapott. Legalábbis az első irat, amely külön provinciaként említi, az ő kezéből származik 1443-ból.

A pápai utasításnak megfelelően haladéktalanul továbbutazott kelet felé, hogy a római és a keleti katolikusok között folyó egyesülési tárgyalásokra magával hozza az örmény küldöttséget. 1439 őszén érkezett vissza Itáliába.

Az örmény deputációt elindította a pápához, ő maga pedig azonnal Milánóba ment, és ki sem mozdult onnan majdnem három évig, 1442 szeptemberéig. Semmiféle kérés, parancs nem távolította el onnan. 1440. március 25-én éppen éjfélkor (az időpontot tőle tudjuk) egy pápai brévét kézbesítettek neki, amely sürgősen Firenzébe citálta. Indulás helyett írt két barátjának, és megkérte őket, mentsék ki a szentatya előtt, hiszen „törődött, öreg, nyomorék és beteges, gyöngé és a halálnak eledele”. „Az Apostoli Szentszék legkegyelmesebb magassága, szentséges urunk kegyeskedjék megengedni nekem, hogy békében halhassak meg.” Októberben a ferences rendfőnök hívatta magához. Válaszában a pápa engedélyére hivatkozott, és maradt. Milánóban prédikált,

13. A bázeli zsinat

és széles körű irodalmi tevékenységet folytatott. Művei tekintélyes részét ez időszakban alkotta meg.

Eközben Bernardin előrehaladott korára való tekintettel bejelentette, hogy leköszön hivataláról. A pápa azonban nem fogadta el a lemondást. Bernardin maradt, de 1441. február 14-én Jánost teljhatalmú helyettesévé tette meg. Ő azonban még mindig Milánóban üldögélt, és készült a halálra.

Magatartását a kortársak sem tudták mire magyarázni. Életrajzíróit nem világosította fel. Christophorus a Varisio feltételezi, hogy maga Jenő küldte őt oda azzal a feladattal, hogy megegyezést közvetítsen Róma és Milánó között.

A helyzet megértéséhez tudnunk kell, hogy V. Márton még 1431-ben zsinatot hívott össze Bázélba, ahol is súlyos konfliktus bontakozott ki az egyház vezető körei között. A vita elsősorban akörül folyt, hogy a főhatalom vajon a pápa vagy az egyetemes zsinat kezében van-e méltóbb, biztosabb helyen. A közben trónra lépő IV. Jenő végül is 1437-ben feloszlatta a gyűlést, és másikat hívott össze Ferrarába, majd Firenzébe. Az atyák egy része azonban Bázélban maradt, folytatta a tanácskozást, és letette Jenő pápát. 1439. november 5-én ellenpápát választott Amadé szavojai herceg személyében V. Félix néven. Az elvi kérdésben Európa és Itália uralkodóinak tekintélyes többsége a zsinat oldalán állt. Így Milánó fejedelme, Filippo Maria Visconti is, aki eleinte a pápa elleni mozgalom hathatós ösztönzőjeként lépett fel. Az ellenpápa megválasztása azonban nagyot fordított a dolgon. A zsinat túllőtt a célon, az újabb egyházszakadást a fejedelmek túlnyomó többsége elutasította. Nem kívánta a milánói herceg sem, jóllehet ő a bázeli ellenpápa veje volt, annak még világi életében született leányát vette feleségül. Jenővel ugyan ellenséges viszonyban állt, de emögött az aragóniai Alfonz királlyal kapcsolatban említett hatalmi érdekek húzódtak meg, pápaságát nem vonta kétségbe.

Elvileg ugyan elképzelhető, hogy a pápa a herceg semlegesítése érdekében, tárgyalás végett küldötte volna oda hősünket, gyakorlatilag azonban különös, hogy e megbízásról mit sem látszik tudni, kettejük között semmiféle kapcsolat sincsen, és Kapiszt-

rán sem erre hivatkozik, amikor exkuzálja magát. A probléma – mint láttuk – egyébként sem volt olyan nagy horderejű, hogy megoldása kedvéért egyik legedzettebb harcosát ilyen hosszú időre mellékhadszíntérre kellett volna vezényelnie. Ha mégis, hát annál érthetetlenebb, hogy tűrhette Filippo Maria, hogy az ellenség ágense évekig ott tanyázzon és prédikáljon a város piacán. Inkább úgy látszik, mintha János saját elhatározásából, némiképp a pápa ellenére választotta volna a száműzetést. Milánó az obszerváns mozgalom egyik, hatalmát tekintve a legjelentősebb fellegvára, tömegbázisa volt ekkor már jó ideje. Bernardin a tízes években maradandó hatással prédikált itt, és a kortárs feljegyzések szerint a lakosság azóta is egyedül őt fogadta el prédikátornak, bírónak és bölcsnek. Tanítványa teljes biztonságban érezhette itt magát.

1442 szeptemberében végre kimozdult innen, és európai körútra indult. Az év elején a pápa és a generális megbízta őt az Itálián kívül fekvő ferences tartományok felülvizsgálásával. Útja Szavoján, Burgundián, Franciaországon keresztül Flandriába vezetett. November 8-án Besançonban járt, ahol valószínűleg találkozott III. Frigyessel is, aki szintén ott tartózkodott e napokban. December elején Dijonban, karácsony táján Verdunben találjuk. 1443 elején Saint-Omerbe látogat, majdnem a La Manche-csatorna partjára, úgy látszik tehát, hogy Franciaország keleti határszéle mentén ment fölfelé, egészen a legészakibb sarkig. Januárban Brüsszelbe érkezik, február 15-én Brüggeből keltez levelet. Innen fordul vissza: március 24-én megint Verdunban van, és június elején, mint látni fogjuk, már javában Padovában lesz.

Útja legfőbb célja az ultramontán szeparatisták ellen irányult. A felkeresett klastromokban leváltotta a házfőnököket, aztán vizsgálatot tartott, és ennek eredményétől függően vagy újra kinevezte őt tiszteben, vagy mást állított a helyébe. Gondja volt a klarisszákra is. Főnökasszonyukkal, Szent Kolettával (Nicolette Baylet) személyesen tárgyalt Besançonban, és elfogadtatta vele az 1437-ben Itáliában kidolgozott szabályzatot. Végeredmény-

ben (Nicolaus de Fara szerint) az egyház és a rend rá bízott ügyeit a legpontosabban és a legbuzgóbban teljesítette.

Nem csoda tehát, hogy külföldön is életveszedelembe került. Már csak akkor is, amikor lábát az ellenpápa hazájába, Szavojába betette, jóllehet, mint maga is bevallja, Jenő ezt kifejezetten megtiltotta neki. Útitársaival együtt rengeteget szenvedett a szokatlan téli időjárástól: hó, fagy, jég, zajló folyók eddig ismeretlenek voltak előttük. És mindenütt útonállóktól kellett rettegniük. Küldetésének céljával nem mindenki szimpatizált: „azok, akik józan tanítását nem tűrhették és akiket vallási intézkedései felingereltek, Franciaországban kétszer is megmérgezték italát, de Krisztus kegyelme, nagyobb dolgokra tartogatván őt, megmentette” – olvassuk életrajzában. Az ellenállás tehát komoly lehetett. Feljegyezték, hogy a burgundiai ferences tartományfőnökkel tettelegesséig fajuló nézeteltérése támadt. Szemére vetette, hogy erkölcstelen életet folytat. A minster először vitatkozni próbált, „szofista érvei” azonban leperegtek a vizitátorról. A főnök erre fegyverbe szólította szerzeteseit, körülfogták Kapisztránt, hogy rájesszenek. Őt azonban nem olyan fából faragták, hogy megadja magát. Meggyőzte igazáról a barátokat, és leváltotta a tartományfőnököt.

Ha igaz, még veszedelmesebb tájon is megfordult. Dokumentum nem maradt róla, de egy 1452-es feljegyzés arról tudósít minket, hogy tíz évvel korábban, tehát épp ez utazása idején, Nürnbergben is megfordult. A hírt nemcsak az adatok hiánya, hanem a térkép is megkérdőjelezi, hiszen Nürnberg irdatlan távolságra fekszik a francia határtól. A beszámoló arról tudósít, hogy a nürnbergiek kövel, sárral dobálták meg a prédikátort, farkasnak, tolvajnak, semmirekellőnek nevezték. Az bizonyos, hogy ha tényleg odament, az ellenség torkába dugta a fejét, és nem sok hasznót hajtott: nyomban e napok után, még 1443-ban a német ferencesek a bázeli zsinat atyáinak védnöksége alatt szakadár káptalant hívtak össze Bernbe, elpártoltak a rendtől és a római pápától. Saját generálist választottak az addigi százs provinciális, Matthias Doering személyében. Az ellengenerális egészen 1449-ig, V. Félix haláláig tartotta magát.

Dijonban találkozott a burgundiai fejedelemmel, Jó Fülöppel, és minden bizonnyal szóba került a zsinat meg a pápa ügye is. Nagy vitára azonban nem kerülhetett sor, hiszen Fülöp eddig sem támogatta az ellenpápát. Egy kései biográfus azonban számunkra ennél fontosabb ügyről is tudni akar. Azt mondja, hogy Kapisztrán útjának egyik célja a török elleni hadjárat szervezése lett volna. Nem látszik valószínűtlennek, hiszen gyanítható, hogy e kiküldetése mögött is Cesarini kardinális közreműködését kereshetjük, neki pedig ez az ügy szíven feküdt mindhalálig. Tény pedig, hogy Burgundia az egyetlen volt a nyugati hatalmasságok között, amely a következő években jelentős szerepet vállalt ebben. A velencei és a burgundiai hajóhad kapta azt a feladatot, hogy a magyarok készülő szárazföldi támadását a tenger felől támogassa. Jó Fülöp közvetlenül Kapisztrán távozása után, 1443 április–májusában négy gályát rendelt e célra Velencében. Mi készíthette arra, hogy e szent, de számára egészen idegen ügyben áldozatot vállaljon? Keresztény buzgalmát talán a mi Jánosunk lobbantotta lángra. (A flotta a következő évben össze is állt, és 1444 júliusában kifutott a hadszíntér felé. A vállalkozás ugyan a szerencsétlen várnai ütközetrel végződött, de ezt igazán nem írhatjuk sem Fülöp, sem Kapisztrán János számlájára. A tragédia áldozatai között volt Cesarini Julián, János ifjúkori pajtása is, aki oly sokszor intette őt józanságra, és ha szavát meg nem fogadta, tekintélyével oly sokszor húzta ki őt a pácból.)

Amint francia földről hazaérkezett, több mint öt esztendői megtartóztatás után belevetette magát a rendi közéletbe, és folytatódott jámbor csatározása Bernardin mesterrel. 1443 júniusában új ferences rendfőnök választására került sor Padovában. Kapisztrán keresztülvitte, hogy a pápa Alberto da Sarteanót javasolja e posztra, aki pályafutását a konventuálisok között kezdte, de már az 1410-es évektől az obszervancia egyik oszlopaként tartották számon. A többségben levő konventuálisok kifütyülték, és nagy láрма közepette kikergették a teremből. Kapisztrán továbbra is ragaszkodott jelöléséhez, és követelte, hogy a kisebbség minden eszközzel erőltesse megválasztását. Ezúttal azonban Sziénai Bernardin álláspontja győzött, és az

14. Cesarini Julián

obszervánsok beleegyeztek a konventuális jelölt megválasztásába. János nyomban Rómába sietett, és panaszt tett a pápánál meg Cesarini Juliánnál. Ennek eredményeképpen született meg az a döntés, hogy a megválasztott rendfőnök maradjon ugyan, de hatásköre teljességgel csak a konventuálisokra legyen érvényes. Az obszervánsokat ultramontán és cizmontán családra osztották, mindkettő élére egy-egy általános helyettest állítottak, akinek hatásköre a rá bízott család fölött a minister generaliséval

ért föl. Az itáliai részen e tisztet 1443. július 13-án Kapisztrán János kapta. A pápa ez alkalommal kiadott iratában gyanús erővel hangsúlyozza, hogy az intézkedés az egész rend jól fel-fogott érdekét szolgálja, más oka nincsen, Kapisztrán János kinevezése „önszántunkból, nem pedig magának Jánosnak vagy valaki másnak az ő érdekében hozzánk intézett kérésére” történt. Később – majd meglátjuk – nagy vihar kerekedett e bulla körül.

Újonnan kiérdemelt hivatalában legelső dolga az volt, hogy alkalmas központot teremtsen az obszervánsok számára. Jenő pápát rávette arra, hogy vegye ki a konventuálisok kezéből és adja át az obszervánsoknak a Róma centrumában fekvő, elhanyagolt Ara Coeli-kolostort. Ez 1444 legelején megtörtént. Hogy a helyet népszerűsítse, kitataroztatta az épületet, maga tartotta ott az első prédikációkat, vidékről pedig a legjobban felkészült és legnépszerűbb testvéreket helyezte át oda. Az Ara Coeli mindmáig megtartotta előkelő pozícióját a rend kolostorai között.

Kinevezése után néhány hétre visszavonult. Elutazott Alvernába, és pontról pontra kidolgozta azokat az elveket, amelyek megítélése szerint garantálhatták, hogy a szerzetes testvérek egyrészt ne térjenek le Szent Ferenc útjáról, másrészt azonban mégis csak kénytelenek legyenek igazodni az új idők új szelleméhez. Szerkesztett egy utasítást az alája rendelték számára, amit azoknak a regula mellett meg kellett tartaniuk. A munkával 1443. szeptember 24-re készült el. Kísérőlevelet fogalmazott mellé, amelyben tudósította az Alpokon innenieket, hogy jó tanácsokkal kíván szolgálni nekik, utasításának megszegése csak annyiban halálos bűn, amennyiben a regula lényegét illeti, „az összes többiben pedig buzdítólag és szeretettel telve intünk, hogy lelketeket, elméteket, lépteiteket arra indítsátok, hogy az Úr csürrébe több gyümölcsöt, bőségesebb termést és jobb ajándékokat gyűjtsetek”. Senkinek vérét ne keressék kezemen, írja, „nem akarok vermet ásni nektek, csak a lelkiismeretemet akarom megnyugtatni. Ezért néhány utasítással figyelmeztetni akarom kedvességeket, hogy az előttünk álló küzdelemben egységesen kell harcolnunk az örök üdvösség babérjának megszerzéséért és

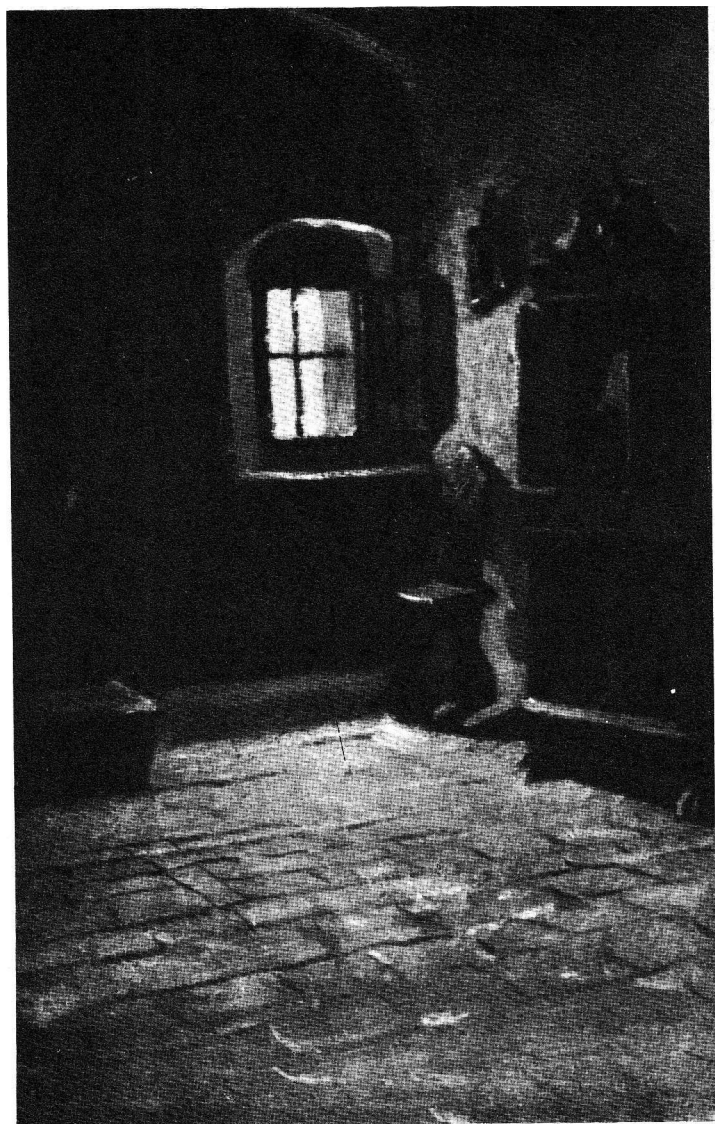
az örök boldogság hervadhatatlan koronájáért. Isten iránt való buzgalomtól indítatva elhatároztam, hogy életünkre vonatkozólag néhány dolgot röviden kinyilvánítok nektek, ismeretessé tévén, hogy regulánk értelmében mi az én szándékom a rám ruházott hivatalból kifolyólag, és hogy mindezt az emberi törekénység lehetőségei szerint a lehető legbuzgóbban megtarthatások.” E leveléhez utóbb magyarázatokat, módosításokat is fűzött.

A meglehetősen szigorú előírások ismertetésére helyünk nem lévén, elégedjünk meg azzal az intéssel, amellyel a rendbe belépő újoncokat fogadja, és amelynek fogalmazása közben minden bizonnyal fel-felbukkant előtte hajdani tanítójának, Onofrio laikus testvérnek az ábrázata. A jelentkezőt figyelmeztetni kell – mondja – a rendben uralkodó szigorúságra, az engedelmességre, a szegénységre és a szüzességre, a kéregetésre, böjtre, folytonos virrasztásra, örökös imádkozásra, az önsanyargatásra (hetenként háromszor: hétfőn, szerdán és pénteken kinek-kinek önmagát kell megkorbácsolnia), a ruha alatt, a pusztá bőrön hordott durva övre (cilicium), arra, hogy lábbelit, inget nem viselhet, pénzt érintenie sem szabad, aludnia csuhában kell, és csak akkor fürödhet, ha beteg, de akkor is titokban vagy ruhástól.

A későbbi módosítások, kiegészítések között megtiltotta, hogy az újoncot bárki is testi fenytésben részesíthesse: a korbácsolást mindenkinek saját magán kell végrehajtania. És a betegek számára felmentésért folyamodott a pápához a fürdési tilalom alól. Pontosan körülhatárolta továbbá, mi az a négy pont az általa előírtak közül, amelyek meg nem tartása halálos bűnnek számít. Ezek pedig 1.: a vikárius három évnél tovább nem viselheti hivatalát; 2.: 17 évesnél fiatalabb személyt nem szabad a rendbe felvenni; az életkor megállapításánál (anyakönyvezés nem lévén) a férfias külsőt vegyék figyelembe – ajánlja; 3.: az előljárók kötelesek gondoskodni az arra alkalmas testvérek taníttatásáról, iskolaállításról és a szükséges tanulmányi segédletek beszerzéséről; 4.: a szerzetesek nem léphetnek be zárt apácakolostorba. Ennyi az egész.

1444. május 20-án meghalt Sziénai Bernardin. A tetem körül számos csoda történt, amelyekről jegyzék is készült. A holttest orrából vérfolyam eredt, oly bőségben, hogy a koporsó födelét is felemelte. János, aki akkor éppen Szicíliában utazgatott, haladéktalanul odasietett. Vett magához a vérből, amit aztán mindig magánál hordott egy üvegcsében, elvitte Bernardin birétumát (fejfedő) is, és ezek erejével később maga is számos csodát mívelt. Megtörtént, éppen a temetés napján, hogy a prédikáló Kapisztrán feje fölött fényes nappal csillag jelent meg, ugyanaz, amely egykor Bernardin feje fölött ragyogott. És ez a csillag követte őt útjában Róma felé menet, ahol IV. Jenőtől az elhunyt szentté avatását kérte. A pápa kitérő feleletet adott. Nyilván nem akarta magára zúdítni a konventuálisok haragját. Kapisztrán körlevelet intézett szerzetestársaihoz, felszólította a városokat, hogy hasonló kérelemmel álljanak elő, küldjenek követeket Rómába. Közben a csodák egymást követték. Őt bíboros is pártfogásába vette az ügyet. Végre a pápa bizottságot delegált a vizsgálatra. Kapisztrán a bizottság tagjaival végigjárta Bernardin életútjának nyomát, gyűjtötte a szentté avatáshoz szükséges adatokat. 101 csodát regisztráltak. Közben azonban Jenő meghalt, az eljárás elakadt.

V. Miklós, az utód, 1447-ben rendelte el a perújrafelvételt. Ezt pedig váratlan incidens zavarta meg. 1447. október 31-én Rietiben meghalt a firenzei Tommaso Bellacci laikus testvér, együgyű, jámbor szerzetes, buzgó obszerváns. Sírjánál csodák történtek, egyre több. Úgyannyira, hogy akin Bernardin nem segített, Tamásnál talált gyógyulást. Rómában felkapták a fejüket, és mondogatni kezdték, hogy így aztán minden obszervánsból egyszerűen szent lesz. Kapisztrán haladéktalanul Rietibe sietett, megállt a sír felett, és így szólt: „Boldog Tamás, életedben mindig engedelmeskedtél és sohasem mondtál ellent előljáróid parancsának. Megparancsolom tehát, hogy hagyd abba a csodatételt, és ne hátráldasd boldog Bernardin szentté avatását.” Firenzei Tamás négy éven keresztül egyetlen csodát sem művelt, és azután is csak előljárói utasítására.

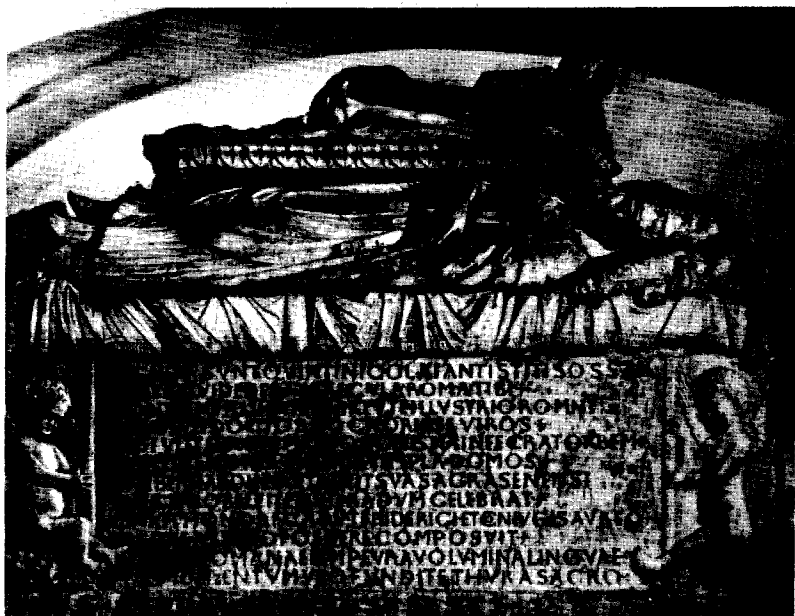

15. Sziénai Bernardin cellája

Ez a probléma megoldódott ugyan, de a konventuálisok minden eszközt megragadtak az ügymenet akadályozására. Kijelentették, hogy Bernardin eretnokségben halt meg. (Ugyanis a Krisztus-tábla körüli szerepét – mint emlékezünk – eretnokségnek minősítették.) A csodákat is kicsinyelték, és gyanúba fogták Jánost, hogy azok egy részét ő műveli mestere nevében. Erre azzal az ajánlattal állt elő, hogy Bernardin tetemével együtt tegyék fel őt is egy máglyára, és ha elégnék, róják fel az ő bűneinek, ha nem, írják a mester javára. A pápa nem ment bele a kísérletbe. Végre 1450. május 24-én, pünkösdkor a szentté avatás megtörtént, méghozzá a jubileumi év alkalmából Rómába özönlő tízezrek jelenlétében. Négy-ötezer ferences sereglett össze. Az obszerváns mozgalom addigi történetének legnagyobb diadalát ünnepelte. A sikert – Bernardin után – kétségkívül Kapisztrán János javára kell elkönyvelnünk.

Időközben letelt a vicarius generalis számára engedett három esztendő, 1446-ban új ember került a hivatalba, Kapisztrán egyik hive, aki az ő korábbi intézkedéseit helybenhagyta. A választás körüli bonyodalmakat jelzi, hogy eredményét a rendfőnök megkerülésével, sőt tiltakozása ellenére közvetlenül a pápa erősítette meg. 1449-ben, újabb három év múlva, megint Kapisztránra esett a választás. Ő azonban gondolkodási időt kért. Alighanem érlelődött benne az Itáliából való távozás gondolata. Másnap azonban miséje közben isteni sugallat figyelmeztette a kötelező engedelmisségre. Május 19-én tehát ismét hivatalba állt. A rendfőnök ezúttal nem ellenkezett.

Viszont az obszervánsok között egyre határozottabban kezdtek kibontakozni az ellenállás körvonalai. Az egyik legtekintélyesebb testvér, Roberto Caracciolo, az európai hírű tudós és szónok egy alkalommal megtagadta az engedelmisséget, és Kapisztrán utasítása ellenére sem volt hajlandó prédikálni. Ő a konventuálisoktól jött át, és az azokhoz való közeledést szorgalmazta. E törekvésében a túloldalról mellé szegődött Marchiai Jakab, aki most kezdte el képviselni Kapisztrán régebbi, az erőszakos egyesítést szorgalmazó irányvonalát. Elsősorban azt az 1443-as bullát tették kifogás tárgyává, amelyben IV. Jenő az

16. V. Miklós síremléke

obszervánsokat lényegileg elválasztotta a konventuálisoktól, kivé-
vén őket a rendfőnök közvetlen hatalma alól. Caracciolo, a
kiváló egyházjogász, azt állította, hogy János a döntést annak
idején a pápa félrevezetésével csikarta ki. Jakab igyekezett leg-
alább a látszatot megőrizni, 1449. december 13-án hosszú levél-
ben ecsetelte barátjának a rend érdekében viselt fáradalmait, és
kikelt a rágalmozók ellen, akik össze akarják őket ugrasztani,
mintha ő is a bulla kritikusaik sorába állt volna. Jánosnak
sikerült az első rohamokat visszavernie, V. Miklós érvényesnek
nyilvánította Jenő végzését. Hamarosan azonban a konventuáli-
sok is beálltak a csatasorba, és újabb vizsgálatot követeltek.
1452-re a dolog odáig fajult, hogy a bullát közönséges hamisít-

ványnak jelentették ki. A pápa először szűkebb körben rendelt el vizsgálatot, aztán 1453-ban egy 35 tekintélyes tudósból álló bizottságot hívott össze, hogy az okirat hitelességét megállapítsa. A bizottság salamoni döntést hozott: a hitelesség kérdését nem firtatva megállapította, hogy az irat nem ellenkezik Szent Ferenc regulájának szellemével. A pápa ráparancsolt a két félre, hogy éljenek egymással testvéri szeretetben és békében.

Az ügy itt már nem tartozik tárgyunk körébe, mert Kapisztrán János ekkor már nem tartózkodott Itáliában. Az elbeszélő források egybehangzóan állítják, hogy 1451-ben III. Frigyes császár kieszközölte a pápától, küldje őt Németországba. Így tudja a dolgot a pápához delegált német küldöttség egyik tagja, Enea Silvio Piccolomini, akkori császári titkár, későbbi pápa is: „Miután a követek sokaktól kaptak ajánlást róla, és a hír megerősítette, hogy tudós férfiú, az apostolok életének követője, levelet eszközöltek ki Miklós pápától, amelyben megparancsolta neki, hogy menjen Ausztriába, ott a császár szándéka szerint reformálja meg a ferencrendiek megtévelyedett kolostorait, hirdesse a népeknek a békét, és tanítsa az örök élet útját igazsággal.” Ugyanez az Enea Silvio Kapisztránnak is ír ez ügyben, és részletesen ismerteti, mit várnak tőle az Alpokon túl. A pápa tehát – mondják az életrajzok – parancsot küldött Jánosra, hogy a nagybőjti prédikálás befejeztével, április utolsó hetében Velenéből azonnal induljon német földre.

A források másik csoportja azonban nem támogatja ezt a verziót. A pápa 1451. május 10-én, jóval húsvét után Milánóba rendeli őt, korábbi állítólagos parancsáról mit sem szólva, sőt, akaratlanul is cáfolva azt: „Kedvességedet arra kérjük az Úrban, hogy mindent tégy félre, és haladéktalanul menj Milánóba. Minthogy ugyanis a nagybőjt ideje elmúlt, azt hisszük, semmiféle olyan elfoglaltság nem tartóztathat vissza, amely szándékosan ez üdvös dologtól elfordíthatná.” Ugyanekkor ír Milánó akkori fejedelmének, Francesco Sforzának is, és értesíti őt Kapisztrán közeli érkezéséről. Az uralkodó május 30-án köszöni az intézkedést, és várja a prédikátort. Ő azonban nem érkezett meg. A herceg reklamáló levelére július 8-án már Bécsből válaszolt, és

azzal mentette magát, hogy a pápa nem utasította, csak kérte őt a milánói látogatásra. Neki azonban fontosabb dolga van a csehek között.

Bécsben egyik útitársa előtt azt a kijelentést tette, hogy sohasem megy vissza Itáliába, ha a pápa erre paranccsal nem kényszeríti. És hozzátette: „Ha a testvérek közül valaki arra törekszik, hogy engem pápai levéllel Itáliába citáltasson, Isten büntetését nem kerüli el.”

1451. május 18-án átlépte szülőföldje határát, és többé nem tért vissza. Júniusban Roberto Caracciolo prédikált helyette Milánóban. A vicarius generalis tiszteét még 1452-ig viselte, akkor az Aquilában összeült káptalan más embert állított a helyére, őt pedig kinevezte komisszáriusnak az osztrák, stájer, magyar és cseh területekre.

A prédikátor

Az eszköz, amivel a rend és úgyszólván az egész egyház fölött a diktatúrát gyakorolta, de amivel saját fejére is parazsat gyűjtött, hallatlan népszerűsége volt. A népszerűsége pedig prédikatori tevékenységével tett szert. A ferencesek mindig is nagy súlyt helyeztek a prédikálásra, hiszen a tömegek megnyerésének ez volt a leghatékonyabb eszköze. A rend Szent Ferenc óta bővelkedett a kitűnő szónokokban, akik a hagyomány szerint az oktan állatokat is magukkal tudták ragadni. Ezekben az években Alberto da Sarteano, Roberto Caracciolo, Marchiai Jakab, Bernardino da Feltre emelkedett ki közülük, Sziénai Bernardinról nem is beszélve, akit a legeslegkiválóbbnak tartottak. Ő azt az (azóta sem kihalt) szónokiskolát képviselte, amely elsősorban az érzelmekre kíván hatni. Szónoki műve gondosan előkészített elméleti alapokon és széles forrásbázison nyugszik, de a hangsúly nem az egészre, hanem a hatásos részletekre esik. Az előadásban a hang és a gesztus, a professzionista módon megtervezett különbségek legalább akkora szerepet játszanak, mint a gondolat. Egy kortársa, akinek szerencséje volt őt hallani, azt mondja: „egyszerű és kopott ruhát visel, de szívhez szólóan beszél, és oly ragyogó előadásmódja van, hogy inkább a célhoz illő modorral, mint a gondolat és megfogalmazás méltóságával tűnik ki”. „Soha olyan szónokot nem találunk, akit vele összehasonlíthatnánk.” A gondolat és megfogalmazás méltóságának háttérbe szorítása választja el élesen a bernardini ferences prédikációt az ellentétben egyre inkább divatozó, csak a vájtfülüeknek szánt humanista orációtól.

Jánosnak szerencséje volt, hogy született tehetségét ő csiszolta

ki. Rövidesen méltó társa lett. 1424. március 5-től haláláig, több mint harminc esztendő alatt szinte egyetlen nap sem múlt el, hogy ne prédikált volna. Két-három órás beszédeket tartott. E lenyűgöző teljesítményből alig maradt ránk valami, az sem ténylegesen elhangzott formájában. Tudjuk, hogy a prédikálásra reggelenként készült, amikor átgondolta a tárgyat, és kialakította a nagy vonalakat. De a szöveget nem komponálta meg előre. Gyakran rögtönzött, csak a helyszínre érve, a hallgatóságon végigtekintve döntötte el, miről fog szólni. A szószerzők mellett ott álltak az írnokok, akik az elhangzottakat sebtében jegyezték, és aztán utólag rögzítették végleges formájában a szöveget. Így tehát az, ami a kódexekben található, inkább irodalom, mint élő beszéd, a stílus pedig csak nagyjában-egészében az övé, a részletek a jegyzőre jellemzők.

A prédikálás mesterségével elméletileg is foglalkozott, kissé e téren is szembefordulva a szent alapító intencióival. Ferenc ugyanis, bármennyire fontosnak tartotta is a tömegek közötti forgolódást, azt csak kötelező rossznak tekintette, és előírta, hogy követői a mindenképpen szükséges érintkezés után haladéktalanul igyekezzenek vissza ájtatos magányukba. Kapisztrán viszont a ferences barát fő feladatát ebben látja. 1443 őszén, mint frissiben kinevezett vicarius generalis, az általa szerkesztett szabályzatban a rend első kötelességét a rossz gondolatok gyökereinek kiirtásában, a megromlott erkölcsök felburjánzó tövisének kigyomlálásában, az istentelen cselekedetek ágainak és fattyúhajtásainak letörésében, a vétkek kipusztításában, a hibák lenyesésében, az erények elültetésében, a szent vágyak ápolásában és minden jó cselekedet előmozdításában fogalmazza meg, magyarul szólva a prédikálásban. Ennek megfelelően a legfontosabb feladat ellátása mindenekelőtt a gondosan kiválasztott prédikátorra hárul, mert véleménye szerint a prédikálás a keresztény vallás erőssége, az igazság fénye, az erények iskolája, a vétkek rombolója, az üdvösség útja, az erkölcsök tanítója, a szentség háza, az ítélet székhelye, az ördög gyötrelme, a pokol zárja, az egek ajtaja, az igazak erőssége, a bűnök visszaverője és minden eszes lény oktatója. Ezért aztán a prédikátorok kiválogatását

igen szigorú szabályokhoz köti, és elsősorban azt követeli meg, hogy a kijelölt személy a tudományok elsajátításában kiváló eredményt mutasson fel.

A rendelkezésünkre álló materiából egy mély műveltségű, nagy olvasottságú, a klasszikus irodalomban is jártas, kitűnő memóriájú, szellemes tudós képe rajzolódik ki előttünk, de népszerűségének gyökerére nem bukkanunk rá. A beszédek zöme jogi, teológiai és erkölcsi problémákat fejteget, telve idézetekkel, elsősorban a bibliából, a szentatyáktól, az egyházjogi és filozófiai irodalomból. Hébe-hóba bukkan fel egy-egy színebb hasonlat, kép, utalás, példa, anekdota, a szemérmes Lucretia esete, Tungdalous lovag látomása. Mindvégig általánosságban mozog, helyhez, időhöz köthető aktualitásai alig vannak, bár néhol akad egy-egy személyes mozzanat, célzás. Történeti, művelődéstörténeti forrásként alig használható. Humornak nyoma sincs. Szereti a szójátékot, az etimológiát, de nem öncélúan, nem a tréfa kedvéért, hanem hogy mondandóját mélyebben vesse a hallgatóság agyába. Saját nevét így magyarázza: *Capio piscor traho nosco* (Fogok, halászom, viszek, ismerek). Latinsága néhol ijesztő, nemritkán érthetetlen, telve barbarizmussal, a mondatszerkezet zavaros. Meglehet azonban, hogy ez inkább írnokai számláját terheli. Róla éppen azt jegyezték fel, hogy halálos ágyán is kijavította a szolgát, ha vétett a klasszikus latinság ellen. És azt is meg kell mondanunk, hogy beszédei messze túlnyomó többsége kiadatlan. Újkori életrajzírója, Johannes Hofer, aki az egész materiát végigolvasta, nincs rossz véleményrel róluk, mint Łucjan Łuszczki sem, aki egy egész könyvet írt róluk.

Szokás szerint valami szentírási helyből indít, egy darabig azt fejtegeti, aztán áttér a célba vett tárgyra: bűn, büntetés, bűnbánat, halál, utolsó ítélet. Vidámabb témája ritkán akad, a poklóról sok szó esik, a mennyországról kevés. Mondanivalóját szereti pontokba foglalni, mintha leckét adna fel. Egy nevezetes alkalommal négyszáz pontot sorolt fel egy szuszra. A hosszú, auktorokkal bőven támogatott fejtegetés sokszor nem fér el egy prédikáció keretében, ezért a felvett témát másnap, harmadnap folytatja, húsz-harminc alkalomra terjedő ciklusokat is szerkeszt.

17. Kapisztrán prédikációi. Augsburg, 1519

De egy olyan témája sincs, amit szisztematikusan végigvezetne, innen-onnan kap ki belőle egy darabot.

Az ítélkezés, szerencsére, nem a mi dolgunk. „Itália sok tartományában akarata ellenére igen nagy és mély tiszteletben részesült. Oly nagy volt a néptömeg prédikációin, hogy az apostolok ideje óta nem tapasztaltunk ilyet. Jövetelére minden város és község megmozdult, csapatosan sereglettek prédikációira. A városok sürgető levelek vagy küldöttségek útján hívták magukhoz, és hol pápai parancsra, hol előkelő férfiak közbenjárására kényszerült beszélni a néphez. És benne az Úr igéje hathatós és eleven volt, nem az emberi bölcsesség szavával, hanem a Szentlélek erejével hirdette Isten országát. Oly tisztelettel és oly epekedve fogadták és hallgatták őt, hogy a legtágasabb piacok, a legszélesebb mezők gyakran megteltek emberekkel, akik Isten igéjének meghallgatására jöttek össze, úgyhogy néha 20 ezer, máskor 30 ezer, 40 ezer, némelykor százezer ember volt jelen prédikációin.” Így tudósít szónoki tevékenységéről Nicolaus de Fara. És nincs egyedül, teljesen egybehangzóan nyilatkozik mindenki, aki e témáról szót ejt, csak a számok mások. Christophorus a Varisio 50, 80, 100, 150 ezer emberről tud, Hieronymus de Utino 100–300 ezer főnyi hallgatóságot számolt meg. Már az előző este tízezrek jöttek össze, és váraкоztak hóban, fagyban.

A közönség bizonyára túlzott, de feltétlenül hatalmas számára tekintve nyilvánvaló, hogy a hatás nem az elhangzott szöveg következménye volt, hiszen azt egy csekély töredék kivételével senki sem hallotta, senki sem értette, hanem a látvány, a tudat, az élmény, a hangulat. Jellemző, hogy külföldön, ahol tolmács közvetítésével latinul beszél, a siker nem csökken. Pedig a tolmács csak tömör összefoglalást adott a lényegről a beszéd közben lefirkantott jegyzetek segítségével. Néha – ez is a hatás fokozásának eszköze lehetett – nem utólag magyarázta az elhangzottakat, hanem előre ismertette, miről lesz szó. Akárhogy is volt, a két-három órás prédikáció tolmácsolása további órákat vett igénybe, és a hallgatóság nem mozdult. „Mintha nagyobb áhitatot merített volna az atya látványából és kedves ábrázatából, mint a szavakból” – gondolja Christophorus a Varisio.

Elsősorban a téma volt az, ami magával ragadta és lebilincselte a publikumot. A bűn és a büntetés, ami roppant mód izgatta az embereket az idő tájt. Hiszen az a gondolkodás nélkül rajongó hit, amely az értelmet valamikor eligazította, már elsovadt, de helyette még nem kelt ki más. Az elvilágiasodott, züllőfélben levő egyház már nem volt az igaz vezető, amelyet vakon követni lehetett volna. Az üdvösségre való vágyakozás még elevenen élt, de nem jött senki, aki a labirintusban a célhoz vezető keskeny ösvényt megmutassa. Előfordult, hogy másról szándékozott beszélni, de a hallgatóság kikövetelte, hogy a bűnöket kárhoztassa.

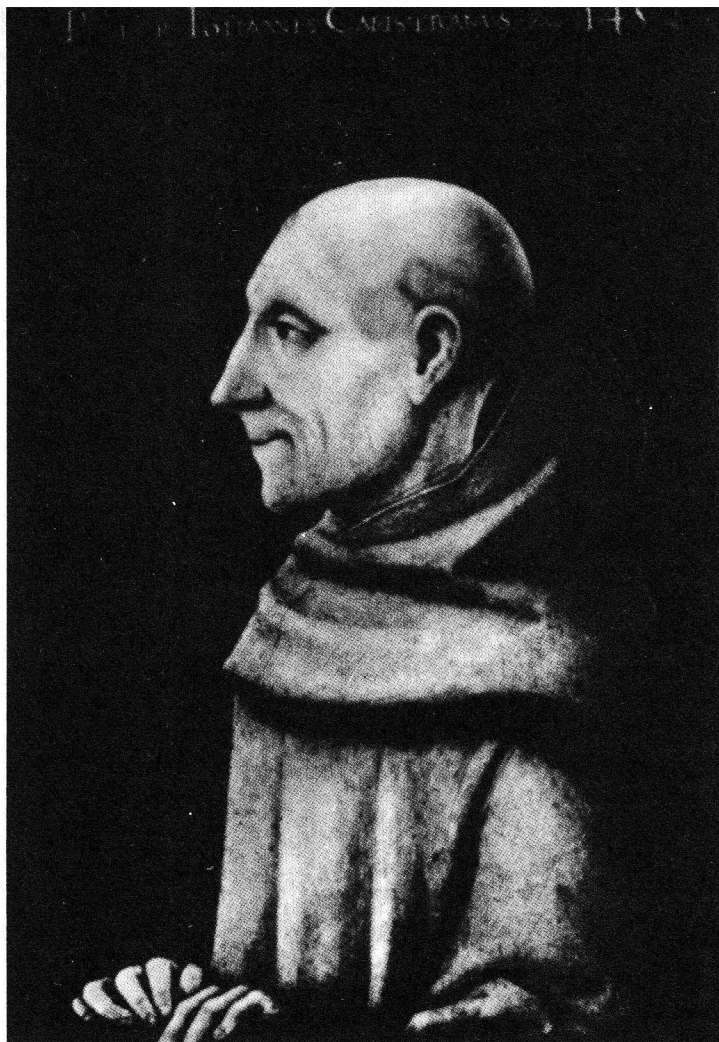
János már megjelenésével meggyőzte hallgatóit arról, hogy nem az e világi hiúságok, nem az erkölcstelen papok útját ajánlja. Külseje nem az volt, amit manapság előnyösnek szoktak mondani. Csúcsos, tar koponya, csapott homlok, apró szemek, hosszú, hegyes, a homlok vonalát követő orr, beesett arc, kiugró pofacsont, egyenes vonalú, élesen metszett, keskeny ajkak, aránytalanul kicsi, nyomott áll. Van benne valami manóyszerű. Ilyennek ábrázolja a Thoman Burgkmair (1444–1523) neve alatt fennmaradt, 1452-es[!] évszámot viselő, kétségkívül egykorú arckép. Az egész alakos ábrázolások (az egykorúak is és aztán hagyományosan mindmáig) hórihorgas termetet mutatnak, a kortárs írók szerint azonban meghökkentően alacsony volt, karja a térdéig lógott. „Nagyon kis termetű” – mondja az egyik szemtanú. Egy másik tudósító szerint „robusztus”, egy krakkói hallgatója azt mondja, hogy „testes és hallatlanul vaskos”. Megint más középtermetűnek, egyenesnek látja. Utíno viszont nevetségesen kicsinek (pusillus) találja. A Burgkmair-portrén mintha ráadásul még púpos is volna. A térdig érő kar pedig valóban abnormálisan kicsiny növést sejtet. Egy alkalommal maga is megmérgezkedett. Elmeséli a halleiaknak, hogy Assisiban látta a Szent Ferencet ábrázoló, hiteles festményt, és megállapította, hogy az atya bizony alig érte el az öt láb magasságot. Erre odaállt mellé, és azt tapasztalta, hogy Ferenc még nála is alacsonyabb volt. „Márpedig Kapisztrán János ugyancsak kis termetű férfi” – teszi hozzá a feljegyző. (Nem tudható, hogy a szónok milyen

„láb”-ra gondolt; a Germániában használatos mértékegység 25 és 34 centiméter között ingadozott.)

Meglehet, hogy szuggesztivitását, legalább részben, előnytelen fizikai tulajdonságainak is köszönhette. Azon kornak már a *Carmina Burana*-ban kicsúfolt hájas papjai, a Boccaccio gigerli szerzetesei között pusztá megjelenésével is valami mást, valami ellenkezőt, valami megbízhatóbbat, követni érdemesebbet ígért.

Ruhája foltos volt. Eleinte télen-nyáron mezítláb járt, később, főleg a hideg északon, megengedte magának a fatalpat. Gyalogolt hét esztendeig, csak tekintélyesebb korában ült lóra, számár-ra, szekér-re, akkor sem a kényelem miatt, hanem hogy fontos dolgaiban ne késlekedjék. Mindenki beszélt róla, hogy a pusztá földön alszik ruhástól, párnája egy farönk. Maga mondta, hogy napi 1-2 óránál nem pihen többet. Napjában egyszer eszik, 2-3 tojást vagy apró halat, húst sohasem fogyaszt, legfeljebb ha beteg, bort csak vizezve és keveset. Az a véleménye, hogy a természetet rá lehet szoktatni a nélkülözésre. Lószőrből készült ciliciumot hord, mely saját állítása szerint úgy gyötri alvás közben, mint a tű. Naponként megkorbácsolja magát. Kerüli a nőket, a léha beszédet. Alázatosságának nincs határa: magas tisztségeit összeegyeztethetőnek tartja azzal, hogy térden állva szolgálja ki rendtársait. A prédikálás befejeztével velük együtt koldulni indul. Ámde amilyen szigorú önmagához, olyan engedékeny esendő embertársaival szemben. „Ha böjtölni nem vagy képes, ha Szent Jakabhoz nem tudsz elzarándokolni, ha szerzetbe nem léphetsz, szeresd Istent, és elnyered a legfőbb jót” – mondta egy helyütt.

Beszédét nem tudjuk felidézni. Azt mondják, csengő hang, tiszta kiejtés, választékos kifejezősmód jellemezte. Előadói modora Itáliában talán nem keltett akkora feltűnést, mint külföldön. A hűvösebb természetű északiakat meglepte, hogy „olasz módra kézzel-lábbal magyarázta az elmondottakat”, mint egy belga krónikás konstataulta. Beszéd közben gyakran rákiáltott a hallgatókra, hogy a szunyókálókat felsekertse, és gyakran biztatta őket, hogy kiáltsák vele: Jézus, Jézus!

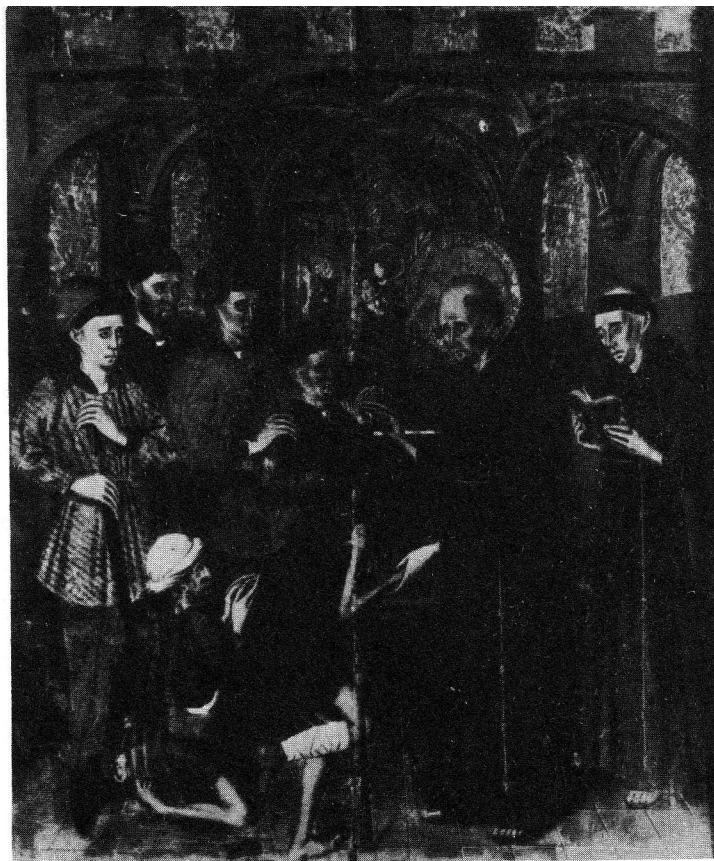

18. Kapisztrán. Thoman Burgkmair festménye, 1452

A hängnemet gondosan megválasztotta, és egy-egy előadáson belül is sokszor váltott stílust. „Alázatos, de mégis hatásos és szelíd tanáccsal hirdette az evangéliumi és apostoli igazságot – számol be a lipcsei egyetem tanácsa –, majd könyörögve, majd szemrehányóan, egyszer nyájasan, máskor ridegen vagy élesen, de mindenki iránt szeretettel és sohasem eredménytelenül.”

De akármilyen csengő hangon is beszél, fejtegetései akármilyen mélyen szántanak is, a távolban állók nem hallják, ha hallják, sem értik, de érzik, ösztönösen tudják, hogy ez az az ember, akire oda kell figyelni. Talán jobb is, hogy a szó nem ér el a fülig, hiszen így mindenki azt érti, amit érteni akar, amire szüksége van. A probléma ismerős és égető, az egészre vonatkozó javaslat magától értetődik, a részleteket ki-ki maga színezi ki a süvöltő hang vagy a tömeg moraja által megmozgatott fantázia segítségével. A roppant tenger lelkesedik, és a lelkesedés olykor hisztériába csap át. A hangot a süketek is meghallják, a némák felüvöltenek, a vakok fényt látnak, a bénák eldobják mankójukat, a halottak felkelnek. A prédikátort csodák kísérik.

János környezetében, elsősorban prédikációin kezdettől fogva történtek csodák. Aquilában százezer ember jelenlétében kísérelte meg kiűzni az ördögöt a jelen levő ördögösökből. Beszéde közben rájuk kiáltott: „Mondjátok utánam, ti ördögösök, Jézus nevében háromszor fennhangon: Ó, legerényesebb szó, ó, legfélelmetesebb szó, ó, Isten adta szó!” És nemcsak az ott levők ismételték meg e szavakat, hanem ugyanezen pillanatban ugyanígy kiáltottak fel a megszállottak Tagliacozzóban, Celanóban, a város 18 mérföldes körzetében mindenütt. A távolsággal tehát mit sem csökkent a prédikáció hatása. Később pedig, amikor a hír már szárnyra kapta a nevét, prédikálásra sem volt mindig szüksége, a kellő hangulatot, a hatást belépője, jelenléte is kiváltotta. Treviso közelében egy mély vízű folyón akart átkelni, de az embertelen révész bér nélkül nem akarta átszállítani. Kissé félrevonult társaitól, imádkozott, aztán elővette zsákjából Szent Bernardin csuháját, ráterítette a vízre. És a víz azonnal apadni kezdett, és gázló támadt, mely alig ért lábszára közepéig. Mikor

19. Bernardin gyógyít, mögötte Kapisztrán. Juan Figuera oltárképe

azonban társaival és szamarával a túlsó partra érkezett, a víz újólag felnőtt rendes magasságára.

Gyógyított született vakot és bÉna kisfiút, három napja vízbe fúlt leányt, ökör által felöklelt terhes asszonyt, haldokló gyermeket, mindenkit, akit elébe hoztak. „Az ő segítségül hívására a vakok látnak, a sánták járnak, a bÉlpoklosok megtisztulnak, és sokan különbözö bajaiktól megszabadulnak” – írja halála után Varsányi István, a magyarországi obszerváns ferencesek vikáriusa. „Tudjuk, hogy sok halottnak adta vissza az életét. A szülök eskü alatt tett tanúsága alapján biztos, hogy itt tizenkét gyermeket szabadított ki a halál torkából” – mondják másutt. Később statisztikát is készítettek eseteiről. Eszerint 30-nál több halottat támasztott fel, 370 haldoklót hozott vissza az életbe, 36 némát, 123 vakot, 920 sántát, bÉnát, köszvényest gyógyított meg, az egyéb nyomorúságtól szabadultak számát nem lehetett megállapítani.

Kisebb fajsúlyú ügyekkel is foglalkozott. Egy helyen csöndet parancsolt a prédikációját zavaró fecskéknek, másutt a tücsköknek. Anglonában kiirtotta a veszedelmesen elszaporodott egereket. Marbegnóban elüzte a hallgatóság feje fölé gyülekező viharfelhőket; az egész környéken szakadt az eső, de ők szárazon maradtak. Olyan ifjú is akadt, akit kórossá vált káromkodó szenvedélyétől szabadított meg.

A mi Mátyás királyunk trónra kerülésével kapcsolatban is forgott és az idők folyamán színesedett valami legenda Kapisztrán közbenjárásáról. Maga a király azt írja a pápának, hogy prágai fogságából csakis azért szabadult ki, mert fogadalmat tett, hogy mindent el fog követni János szentté avatása érdekében. Ezt Újlaki Miklós erdélyi vajda előtt sem hallgatta el. Újlaki ugyanezen időben ugyanezt mondja: „Hallottuk felséges királyunk sok főúr és nemes előtt tett nyilatkozatát, mely szerint azért szabadult ki és lett királlyá, mert fogadalmat tett e legboldogabb atyának. Mi pedig saját személyünkben is sokszorosan tapasztaltuk e boldog férfiú kegyét. Nagy fejfájásban szenvedtem, de a baj egyszeriben megszűnt attól a kendőtől, amelyet Isten embere egykor a fejére kötött.” Antonio Bonfini, az udvari

történetíró, vagy harminc esztendővel később, 1492-ben már jóval többet tud, mint maga Mátyás király: „A mintegy isteni szellemtől áthatott Kapisztrán kitűnően jósolt. Mert amikor Corvinus felkereste őt, mindkét fiát magával vitte. Kapisztrán mindig Mátyást helyezte a jobbára, Lászlót pedig, aki idősebb volt, a baljára állította. Az apa csodálkozott ezen az illetlenségen, és tudakolta az okát. Ő ezt válaszolta: Nem ok nélkül történik ez, mert az egyik korai haláltól elragadtatván nem fog tudni felemelkedni, a másik elnyeri Magyarországot, virtusban és dicsőségben Nagy Sándorral fog vetekedni, és a kereszténységnek a legszilárdabb védőbástyája lesz.”

1451. október 10-én Kapisztrán János maga írja Aquila város tanácsának: „A mai napig, amióta lépteinket e hegyen túli részekre irányítottuk, társaim hétszáz csodát jegyeztek fel, amelyet a mindenható Isten kegyeskedett mutatni a népnek, hogy hallgassak számtalan másról, amit vagy nem lehetett lejegyezni az emberek mérhetetlen sokasága miatt, vagy ki sem derültek, mert vizsgálatot sem tartottak fölöttük.”

E nyilatkozatból úgy látszik, csodatevő működésének társadalmi jelentőségével nagyon is tisztában volt. Az eseteket följegyeztette, kivizsgáltatta, mintegy hitelesíttette, és széles körben terjesztette. E téren egyáltalán nem jellemezte az a szerénység, mely egyébként elválaszthatatlan volt tőle. A szószéken sokszor maga tette közhírré cselekedeteit. „Így hozzám is hoztak egy asszonyt lóháton, aki nem látott, nem hallott, nem érezte a mozgást, hanem olyan volt, mint egy darab fa. Kiűztem belőle az ördögöt” – beszéli el egyik prédikációjában. Szokása volt, hogy felléptette azokat, akik korábban az ő közbenjárására gyógyultak meg. Jelentkező természetesen akadt, kiállt a nép elé, és elbeszélte a vele történeteket.

Egyik-másik homályosabb ítéletű társa szemére is vetette ezt a szerénytelenséget. Christophorus a Varisio írta fel, hogy gyóntatója – faragatlan ember – rápirított hiúsága miatt, magatartását kérkedésnek minősítette, és egy alkalommal nem oldozta fel őt.

Ő azonban tisztában volt vele, hogy a mirákulum önmagában nem sokat ér. Hiszen a cél elsősorban nem az egyes nyomorultak

megsegítése volt, mert azok megszámlálhatatlanul sokan voltak, hanem a tömeg érzelmei fölötti uralom megszerzése, százezrek rávezetése az üdvösség útjára. Sokszor tesz erről tanúbizonyságot. A fentebb idézett levélben is ezeket mondja aztán: „Mindezt nem az én dicséretemre akartam megírni Nagyságtoknak, hanem hogy az Úrnak végtelen hálát adva velem mondjátok: Ne nekünk, Uram, ne nekünk, hanem nevednek adj dicsőséget!” Szmében ezért a propagandának legalább akkora, ha nem nagyobb jelentősége volt, mint magának a csodatételnek.

A bölcsebbek egyet is értettek vele, és nem nagyon firtatták a dolgok tényleges megtörténtét. Enea Silvio Piccolomini elbeszéli, hogy egyszer, amikor János már a határon túl járt, felkereste őt két obszerváns barát, „akik buzgón tudakolták tőlem, mit csinál, a világ melyik részén jár mostanában Kapisztrán János, miféle néptömeg hallgatja, milyen kegyben áll a germánok előtt. Miután sok jót hallottak tőlem, áttértek a csodákra, és tőlem tudakolták az igazságot, mert ők azt állították, hogy a szent férfiú könyörögésére Germániában sok halott támadt fel. Azt válaszoltam, hogy ezekről semmi bizonyosat sem tudok. Erre ők, akik nem annyira az igazságra, hanem inkább valamiféle bizonyágtételre vágytak, hosszú orral, lehorgasztott fővel, hipokriták szokása szerint lesütött szemmel eltávoztak tőlem... Ha János barát ezért énellenem fölgerjed, magához méltatlanul cselekszik, mert én ennek ellenére tisztelem az ő erényeit. Sokat hallottam ez atya ama csodáiról, természetfölötti cselekedetet nem láttam tőle. Mégsem tagadhatom azokat, amiket a többiek mesélnek, a fülekre is adok valamit, mert kevés az, ami a szemünk előtt történik, a tekintélyes férfiaknak hitelt kell adni.”

Kapisztrán kitűnően megszervezett, tervszerűen működő nagyüzemet hozott létre. Ennek mechanizmusát természetesen sem ő, sem elvbarátai, munkatársai nem ismertették. A fentebbiekből is látható, hogy számos hatáskeltő eszköz kapott benne helyet. Többek között a felcsigázott várakozást hirtelen lehűtő kudarc is, mint mikor az akrobata készakarva billen meg a kötélén, hogy a bekövetkező siker annál forróbb legyen. Egy esetről Nicolaus de Fara számol be. „Elérkezvén pünkösöd napja, a körülfekvő

országokból és tartományokból igen nagy, szinte hihetetlen néptömeg gyűlt össze Isten ígéjének meghallgatására, a betegek is nagy számban verődtek össze, akik remélték, hogy Isten emberének imádságára meggyógyulnak. De mikor az esti időben szokása szerint meglátogatta őket, közülük senki sem gyógyult meg. Azon a napon, miután semmi csoda sem történt, így szólt a mi atyánk: Íme, egészen elfáradtam magam is, és ma semmi sem történt. Én pedig ezt feleltem: Ne búslakodjál ezen, atyám, talán Isten ki akarta próbálni a türelmedet. Mi ugyanis mindnyájan eléggé csodálkoztunk, mivel azt reméltük, hogy a nap ünnepléssége miatt sok csoda fog mutatkozni. Ő megdorgálván hitelenségünket, így szólt: Ó, kishitűek, mit kételkedtek? Holnap meg fogjátok látni a nagy Isten dicsőségét és hatalmát. A következő napon, miként előre megmondotta nekünk, húsz csodát láttunk szemünkkel és tapintottunk meg kezünkkel.”

Hasonlóképpen a kontraszthatást fokozzák a fel-felbukkanó hitetlenkedők, akik aztán megszegyenülve kullognak el, vagy másnap holtan találják őket. Csodái nem mindig jámboran egy-síkúak, akad köztük drasztikus is. Egy alkalommal henye ifjancok kigúnyolására szőttek cselt. Élő embert fektettek egy koporsóba, és azzal vonultak az ablaka alá, rimánkodva: Szent atyánk! Halottunk van. Egy gazdag ifjú halt meg, akit erényes életéért az egész város szeretett. Alázatosan kérünk, támaszd fel halottaidból. – Kapisztrán azonban mennyei sugallatra keresztüllátott rajtuk, és csak kimordult az ablakon: Halott lesz mindörökre. Az ifjak gúnyosan fordultak a körbenállókhoz: Hát ilyen ennek az embernek a szentsége és jámborsága! Közöttünk van nála nagyobb szent. És szóltak egyik társuknak, hogy támassza fel a halottat. De az nem mozdult, valóban halott volt. A provokátorok megrémültek, és bocsánatot kértek. János megbocsátott nekik.

Eszköztárából a színpadi kellékeket sem dobta ki. Ha a tárgy megkívánta, koponyát vitt magával a szószékre, és azt alkalmas pillanatban felmutatván rákiáltott a megdermedt hallgatóságra: „Nézzétek, hol van a haj, amelyben gyönyörködtek, hol van az orr, amellyel kellemes illatokat szagoltatok, hol a nyelv, amellyel

másokat megszólaltatok! A férgek felemésztették.” Felmutatta Szent Bernardin ereklyéjét, és a tömeg mintegy vezényszóra felkiáltott: Jézus, irgalom! Valószínűleg tényleg elhangzott a vezényszó, mert a kiáltás minden alkalommal és minden nyelven így szólt.

A prédikáció nem fejeződött be az utolsó mondattal. Ha a tanítást a gyakorlatban is meg lehetett valósítani, azon melegében tettekre került sor. Egy alkalommal a léha játékszenvedélyt és az erkölcstelen divatot pellengérezte ki három órán keresztül. „Ostorozó beszédében megparancsolta, hogy égessék el a hegyes cipőket, a nagy kalapokat, az ostáblákat, a kockát, a kártyát. Erre 76 hegyes cipőt, 3640 ostáblát, negyvenezer kockát és rengeteg kártyát égettek el nyilvánosan”, ugyanakkor hetven tarkára festett hintót raktak a máglyára, melyet saját kezével gyújtott meg. Másutt lenyírta a gyermekek haját, mert az volt a szokás, hogy fürdés után tojásfehérjével kenték be fürtjeiket, és úgy göndörítették be.

A helyszín megválasztására is volt gondja. Új városba érkezén először rendszerint valamelyik templomban lépett fel, aztán, az érdeklődés megnövekedvén, kilépett a szabad ég alá, ahol sebtében összeácsolt emelvényről szónokolt a sokasághoz. Végül már a város legtágasabb tere is szűknek bizonyult, ki kellett vonulnia a környező mezőre. Ha azonban kényesebb, nem mindenkre tartozó témára került a sor, ismét visszatért a templomba. Arról is tudunk, hogy a papság, a szerzetesek dolgáról, feladatáról zárt ajtók mögött prédikált az érdekeltek előtt, mert „nem kell tudniuk a laikusoknak, mit csinálnak a klerikusok”.

Ellenfelei ugyan szívesen közelítették meg a kérdést erről a profánnak látszó oldalról, de az ő gyűlölettel telített nyilatkozataik ugyanúgy nem mutatnak reális képet, mint a barátok és elbűvöltek rajongása. Matthias Doering szász tartományfőnök, konventuális író, akivel már találkoztunk, Kapisztrán működésének elfogult kritikusa, egy időben szemtanúja is, így beszél: „Nagyon elégedetlen volt, ha nem fogadták tüntető körmenettel. Bár látszatra, mint szerzetes, szigorú életmódjával a világ megvetését mutatta, mégis válogatott ételeket és finom borokat köve-

20. Szerencsejátékosok az utcán. Hans Frank metszete

telt. Hogy az emberek tapsát és tömeges megjelenésüket elérje, dicséretét hirdető hírnököket küldött előre, akik pontról pontra magasztalták a fentebb mondott Kapisztrán János által véghezvitt sok és nagy csodát. És ezért oly elbizakodottan jelent meg, hogy nem tűrhette, ha valaki ellentmondott neki. És hogy az emberek előtt feltűnőbb legyen, profán helyeken, sőt városokban a piacon nagy pompával elkészített emelvényen szokott misézni, pedig volt ott sok székesegyház meg kolostori templom, és nem prédikált másutt, csak nagyon magas és felékesített szószéken. Minden egyes városban kijelölte azokat a helyeket, ahol a betegek bizonyos meghatározott órában megjelenhettek, aztán ezeket meglátogatta, és ha valamelyik béna vagy sánta az előfutárok hírveréséből született bizalomnak köszönhetően azt hitte, hogy jobban van, Kapisztrán társai, akik ordítottak és a népet nagy lármával Jézus nevének kiáltására biztatták, arra kényszerítet-

ték, hogy előrejöjjen, elvették a botját, mankóját, és felfüggesztették azokat a templomban Szent Bernardin képe alá. Híre járt mégis, hogy az így meggyógyultak visszaesvén, amint legtöbbnyire történt, visszakérték botjukat.” Így Matthias Doering, aki azt is szemére veti, hogy megfestette arcképét, és azt emberei minden helyszínen meghordozták, mielőtt odaérkezett volna.

A dolog természetéből következik, hogy efféle, írásban rögzített kritikus nyilatkozat nem sok maradt. A szkeptikusok sutogását egyébként is elnyomta a tömeg ujjongása. Azt azonban meg kell mondanunk, hogy akár obszerváns, akár konventuális oldalról, akár vallásos, akár vallástalan érzülettel nézzük is Kapisztrán János és társai tevékenységét, az páratlanul magas színvonalúnak és átütően hatékornynak ítéltetű. „A legmakacsabbul megátalkodott bűnözők, akiknek megtérésére már remény sem volt, tüzes beszédere bűnbánatba estek. Tolvajok, ráblók, uzsorások, idegen javak bitorlói lelkiismeretük parancsára a világ legkülönbözőbb tájain visszaadták, amit jogtalanul szereztek. A tisztességtelen nők felhagytak a kurválkodással, és vagy férjhez mentek, vagy másképp szolgálták az Urat.”

A tömeghangulatról szemléletes képet fest egy bresciai polgár, Cristoforo di Soldo, aki szemtanúja volt egyik fellépésének, amikor utolsó itáliai útján, 1451 februárjában Velence (majd onnan Németország) felé tartván, átutazott a városon, és ott néhány napig prédikált. „Azon a napon, mikor megérkezett – szól emlékiratában –, a város polgárai közül háromszázan mentek elébe, mégpedig az előkelő férfiak lóháton, a hölgyek meg gyalog. Megelőzte őt azon csodáknak a híre, amelyeket Padovában, Vicenzában, Veronában és magában Rómában is művelt, s ahol mindenütt mint szentet, mint Isten ígéjének kiváló hirdetőjét tekintették. Annyi bizonyos, hogy csodákat művelt, meggyógyította a betegeket, a vakokat, bénákat, és halottakat támasztott fel. E hírek nyomán megmozdult az egész tartomány. Lombsátrat állítottak fel a téren, hogy onnan beszéljen. Február 10-én, szerdai napon, már hajnali 3 órakor több mint tízezer ember gyűlt oda, amiből következtetni lehet, hogy napközben milyen tömeg verődött össze, nem azért, hogy hallja, hanem inkább,

hogy lássa. Útközben mindenki érinteni akarta, le akarta tépni csuhájának a sarkát, mintha csak Szent Péter lett volna. A néptömegben keresztültörve nagy fáradtsággal a szószékhez vitték... Ezután nem akart ezen a téren prédikálni, mert látta, hogy ekkora tömeg befogadására alkalmatlan, hanem a szószéket a város új terére vitette, ahol csütörtökön, pénteken és szombaton beszélt a néphez. Ezen három nap alatt oly nagy néptömeg sereglett egybe, hogy mindenki álmélkodott rajta. Megállapították, hogy e három nap alatt a különböző betegségekben szenvedők közül kétezernél többen jöttek hozzá. És ez a jóságos szerzetes nap nap után fáradozott gyógyításukon, kereszttel megjelölte fejüket az Atya, Fiú és Szentlélek Isten nevében, és segítségül hívta Szent Bernardint, és csodák történtek. Megígérte a népnek, hogy a holnapi vasárnapon megmutatja Szent Bernardin birétumát. Részint a birétum ígéretére, részint a csodák hírére (amiről többet beszéltek, mint tényleg történt) rengeteg nép özönlött Bresciába, minden biztonnyal elmondható, hogy Brescia területéről 5 járóképes ember közül 4 ott volt. Jöttek Bergamóból, Geradadából, Lodiból, Cremából, Cremonából, Mantovából, sőt Németországból is azon vasárnap reggelre, amely 1451. február 14-ére esett... Tudjátok meg, hogy én, aki ezeket írom, hitelt érdemlő tanú vagyok, mert azon a prédikáción jelen voltam, és azt hittem, hogy alkalmas és biztos helyem van. De az előrenyomakodó tömeg oly sűrű lett, hogy megfulladtam volna, ha többen, akik ismertek, ki nem mentenek, és a sűrű sorok fölött keresztül nem dobálnak, míg biztos helyre nem jutottam. De nemcsak én kerültem ilyen életveszélybe, hanem mások is sokan, akiket annyira összeszorítottak, hogy alig menekültek meg. Ezen a reggelen megmutatta Szent Bernardin birétumát, és mikor azt felmutatta, a nép így kiáltott: Jézus, irgalom! Oly nagy volt a nép hangja, hogy az ég majdnem meghasadt." Így a szemtanú. A bresciai hallgatóság számát ez alkalommal Nicolaus de Fara, aki szintén jelen volt, „határozottan 126 ezerre” becsüli. „Igaz – mondja –, hogy nem hallották valamennyien a szavát, de boldognak érezték magukat már azért is, hogy láthatják. A fák a közeli kertekben megteltek emberekkel, és jóllehet a tömeg súlya

alatt az ágak letörtek, és sokan leestek, mégsem történt baja senkinek sem, hanem sértetlenül és épen rögtön felkeltek, és újra iparkodtak Isten szolgáját hallani vagy legalább látni.”

Ilyen bőbeszédű tudósítás csak kivételképpen maradt ránk, de kétségkívül másutt is készülhetett volna. „Firenzében a lakosok oly nagy tisztelettel voltak iránta – mondja egy másik –, olyanmilyre vágyakoztak megcsókolni és illetni ruháját, hogy a Magasságbeli barátja sehová sem mehetett a városban, csak égő fáklyák vagy négy farúd között, avagy fegyveresek sokaságának védelme és fedezete alatt.”

Igyekezett is titokban érkezni, titokban távozni, de ez ritkán sikerült, mert jöttének híre – mint láttuk – megelőzte. Egyik később csatlakozott kísérője, Giovanni da Tagliacozzo, így ír erről: „Ő, aki az ünnepeltetést megvetette, gyakran megváltoztatta útitervét, elindulásának, megérkezésének idejét, a legjámborabb csellel élve nem tartotta be a kitűzött napot és órát, hogy a reá várakozó sokaságot kijátssza, és elkerülje a számára kellemetlen ünneplést. De hiába! Amit az ember elhallgatott vagy eltitkolt, Isten kinyilvánította.” Doering fentebb megismert véleményének tükrében felmerülhet a kérdés, mennyiben volt őszinte ez a szerénység. Józan emberi mérlegelés után azonban bizvást elhihetjük, hogy a szakadatlan ünneplés évtizedek alatt még akkor is terhessé vált számára, ha történetesen nem volt ment a hiúság bűnétől. A beindult gépezetet azonban nem lehetett leállítani. Segítői, akik körülvették őt, semmiképpen sem engedheték, hogy akár csak egy alkalommal is csalódást keltsen. Törhetetlen energiával kellett rendelkeznie ahhoz, hogy e fergeteges iramot késő vénségéig bírja. Megjelenése minden alkalommal biztos sikert hozott, a kíséretében levő papok, tíz-húsz, egy-egy beszéde után alig győzték gyóntatni a magukba szállt bűnösöket, a jelenlevők tucatjával léptek be a ferences rendbe.

Ha mindehhez hozzátesszük, hogy szülőhazájának szinte nincs városa, ahol élete folyamán meg ne fordult volna, némelyikben többször, sokszor is, megkapjuk a választ arra a kérdésre, ki volt Itáliában Kapisztrán János a maga idején, és honnan vette a bátorságot ahhoz, hogy akár a római pápát is megleckéztesse.

A tudós

Úgy tartja a hagyomány, hogy Kapisztrán János a perugiai egyetemen oly nagy előmenetelt tett az egyházi és világi jogtudomány terén, hogy nemcsak a vele egy ívásúak tartották őt fejedelmüknek (princeps), hanem professzorai sem restellték, hogy fogósabb kérdésekkel hozzá forduljanak tanácsért. Igaz ugyan – említettük is –, hogy a mulandó világban szerzett ismereteit igyekezett elfeledni, sőt elfeledtetni, és ebben odáig ment, hogy Perugiában szerzett „doctor utriusque juris” címét egyszerűen letagadta. Életrajzírói – nyilván az ő intenciói alapján – azt mondják, hogy egyetemi tanárai és kollégái unszolására sem volt hajlandó letenni a doktori szigorlatot. Egyesek ezt szerénységével magyarázzák, mások azzal, hogy ekkortájban még nem polgári, hanem katonai pályára készült, amihez e titulusra nem volt szüksége, és akadnak, akik az ünnepélyes avatás magas költségeit hozzák fel okul. A valóságnak azonban egyik feltételezés sem felel meg, mert Jánosunk bizony megszerezte ezt a tudományos rangot. Ezért indulhatott el oly gyorsan karrierje a jogi pályán. Néhányan később meg is adják neki az illendő címet. Az obszervánsok azonban, különösen a rigorózusabbak – mint mindjárt részletesebben rátérünk – hadakoztak az egyetemjárás, a tudományos fokozat megszerzése ellen, mert benne hiúságot, tisztességhajhászást láttak, a tudományt pedig általában is fölöslegesnek, károsnak találták. Aki közéjük állt, attól a legkevesebb volt, ha legalább nem hencegett egyetemi végzettségével, doktori diplomájával.

A szentté avatási eljárás során azonban, vagy kétszázötven évvel később, a Szent Kongregáció – látni fogjuk – meglehetősen

alapossággal derítette fel hősünk életének minden pillanatát. Többek között azt is tüzetesen megvizsgálta, milyen elméleti munkásságot folytatott a szerzetbe lépését megelőző és követő esztendőekben. Összegyűjtötte írásműveit, beszédeit, leveleit. Kivetni valót nem talált. „Nem volt jelentéktelen az ő bölcsessége és mindenre kiterjedő, de különösen a szent dolgokban való tudománya sem, amit szónoklatai, vitatkozásai és művei tükröznek vissza, és igen sok, részint a világi életben, részint a szerzetben kiadott könyve tanúsítja” – szögezi le a jegyzőkönyv. Azon művei közül, amelyeket világi életében adott ki, ma már egyet sem ismerünk, de a Kongregáció megállapítása kétségtelenné teszi, hogy voltak ilyenek, talán több is, köztük minden valószínűség szerint ott volt egyetemi disputációjának anyaga.

Amikor 1443-ban mint újonnan kinevezett vicarius generalis új szabályzatot szerkeszt az alája osztottak számára, ebben hosszan és igen nagy súllyal foglalkozik a rendtagok tudományos képzésével is. Távolatilag ez lett szabályzatának legfontosabb passzusa. E területen ugyanis kezdettől fogva súlyos hiányosságok mutatkoztak a rendben. Szent Ferenc megvetette a tudományt, tökéletes tudásnak a rajongó hitet tartotta. A tanulást kifejezetten megtiltotta követői számára: „A tudományban járatlanok ne kívánják annak elsajátítását, hanem azt kívánják, amit mindenek felett kívánniuk kell, azt, hogy az Úr lelkét és annak segítségével a szent szellemet megszerezzék” – mondja regulája. A tanulást – a tétlenség elűzése végett – csak a munkaképteleneknek engedte meg.

E naiv felfogás sok gondot okozott, és mint hamarosan kiderült, az alapfeladat ellátását is akadályozta, hiszen a tudományok elsajátítása nélkül nem lehetett prédikálni, képtelenség volt vitába szállni a teológiai kérdésekben autonóm nézeteket hangoztató eretnekekkel, később az ateizmussal, platonizmussal kacérkodó humanistákkal, de a római rabbival sem mentek volna sokra. Ezért már a legelső pillanatban felmerült az ellenvélemény, még Padovai Antal részéről is, a későbbiekben pedig (Szent Bonaventura és mások) így-úgy magyarázták, forgatták a regula

sorait, hogy a tilalom élet elvegyék, vagy ellenkező irányba fordítsák. Némelyik kolostorban iskolát állítottak fel.

Az első jelentős lépést Kapisztrán tette még 1430-ban, amikor az általa előterjesztett reformszabályzatban előírta, hogy „a ministerek szorgalmasan és éberén örködjenek és vigyázzanak a tanulmányok művelésére minden tartományban úgy, hogy minden egyes tanulónak minden szükséges dolgáról a lehetőség szerint gondoskodjanak, a könyveket és a többi szükséges felszerelést a közös alamizsnából minden konvent szerezzé be... Mert a tudomány Isten ajándéka, a katolikus hit megvédésének fegyvere, a rend koronája, az igazság világossága és élet a sötétben bolyongók számára.” Kijelenti, hogy prédikátor csak tanult személy lehet, aki erre kijelölt bizottság előtt vizsgát tett.

Ez azonban írott malaszt maradt, egyrészt azért, mert szabályzata nem aratott osztatlan sikert, ezt láttuk, másrészt azért, mert az obszervánsoknak nem lévén magasabb iskolájuk, a megkívánt ismereteket csak a konventuálisoknál szerezhették volna meg, ami az ismert körülmények között nem bizonyult járható útnak. Sziénai Bernardin, mihelyt generalis vicarius lett, 1440-ben Perugiában felállította az első obszerváns főiskolát, és még ez évben alapított egy másikat Sienában. Ő egyik beszédében úgy magyarázta Ferenc reguláját, hogy az e tekintetben csak a kortársakra vonatkozott.

Kapisztrán teljesen egyetértett idősebb kollégájával. 1443-ban kiadott konstitúciójában bőségesen foglalkozik ezzel a kérdéssel, és határozott hangot üt meg: „Megparancsolom és elrendelem, hogy minden vikárius a maga tartományában jelöljön ki egy vagy több helyet a tartomány szerzeteseinek képessége és lehetősége szerint, amelyben helyezték el a tanításra és tanulásra alkalmas testvéreket, akik ott kiképzést nyerjenek ne csak az elemi tanulmányokban, hanem Isten segítségével a Szentírásban is... A vikáriusok és gvárdiánok ne akadályozzák és másoknak se engedjék akadályozni a tanulásra alkalmas testvéreket sem az írásban, sem más munkálkodásban.” Ezt többször is megismételte hivatali ideje alatt. Az iskolaállítást halálos bűn terhe alatt tette feladatukká a vikáriusoknak. Az ellenkező véleményen

állókhoz körlevelet intézett, amelyben szemükre hányta, hogy nyakasságukban fellázadtak ellene, és előljárójuk bírójaként léptek fel. „Ó, tudatlanság, minden tévelygésnek ostoba és vak anyja! – kiált fel a tőle megszokott pátósszal. – A természet ellensége az, aki a tanulást megveti, mert az embernek a természetében van a tudomány utáni vágyakozás. A természet ellen vétkezik tehát az, aki a tudományt lenézi. Bebizonyítható, hogy a Szentlelket gyalázza az, aki az ő ajándékát, a tehetséget elhanyagolja.” Kapisztrán úgy magyarázza a ferenci regulát, hogy az alapító nem a tudományt, hanem az azzal való visszaélést ítélte el.

Sokan melléálltak ez ügyben, éppen a legjobbak. Marchiai Jakab is, aki az első tekintélyes obszerváns könyvtárat állította fel. Ma is megvan szülővárosában, Montepandonéban. Sokan azonban ellenük szegültek, és ez is hozzájárult ahhoz, hogy Kapisztrán működése bizonyos területeken az obszervánsok között is feszültséget okozott. Őt vádolták a ferenci szellem fellazításával. Az idő e kérdésben neki adott igazat. 1457-ben már arról kell intézkedni, hogy a barátok ne szerezzenek be túl sok és túl drága könyvet. Az 1530-as években tizenkét obszerváns főiskola működött Itáliában.

A könyvet legféltettebb kincsei között tartotta számon, akár azt is mondhatjuk, ez volt az egyetlen tárgy, amit hajlandó volt sajátjaként kezelni. A rendi előjárók engedelméből jó néhány kötetet tartott magánál személyes használatra. Fiatalabb korában a nyakába vetett zsákban hordta magával a legfontosabb néhány művet, később kisebb könyvtárat szállíttatott szekéren mindenhova. A látogatását váró drezdai városi tanács könyvszekrényt vásárol, és beállítja szálláshelyére, mert tudomást szerzett arról, hogy könyveit mindig magával hordja. Élete legvégén utolsó intézkedése kedves könyveiről gondoskodik.

Maga is nagy volumenű írói munkásságot fejtett ki. A tematika és a stílus többé-kevésbé rokon a prédikációkéval. Írásait erőteljes, harcos, támadó szellem hatja át, hangneme a fennkölt szárnyalástól a durva sértegetésig terjed. Többnyire a tárgy is valamely vitatott kérdés, amelynek védelmére vállalkozik, vagy

amit meg akar cáfolni. Ilyen például az a témakör, amely a Bázélban felmerült problémákat tartalmazza. János minden ékeszölását és tehetségét latba veti, hogy a pápa tekintélyét megtaltalmazza: *A pápaválasztásról, A pápa és az egyetemes zsinat tekintélyéről, Értekezés az egyház méltóságáról*. Ez utóbbiban „amit az egyház hatalmának dicséretére, erősségére és védelmére mondani vagy írni lehet, azt a szentatyák által lerakott okfejtésekkel és állásfoglalásokkal a legtudósabb módon megvitatta és megerősítette” – foglalja össze Fara. A pápai tekintély dolgában pedig olyan álláspontot képviselt, ami a Bázélban vitatott problémakörön is messze túl- (vagy pontosabban vissza-) mutatott, amennyiben a pápa számára követelte a legfőbb világi hatalmat is. „Erről a kérdésről ugyan a mi zavaros időnkben sok híres jogtudós irkált a császárok érdekében, de azt hiszem, inkább hízelgésből, mint az igazság bebizonyítása céljából.” Nyilvánvaló ugyanis, hogy „az, ami a lelkiek élén áll, nagyobb mint az, ami a testiek előtt van; vagyis amilyen különbség mutatkozik a nap és a hold között, olyan van a pápák és a királyok között is”. Értekezését V. Miklósnak dedikálta, akinek tetszését annyira megnyerte, hogy kétszáz aranyat adott neki írnokai számára, akiknek fogalmazványát tollba mondta.

Az ilyenféle kérdések taglalásánál kitűnő hasznát vette jogi képzettségének. Általában is szívesen választ olyan témákat, amelyek a joggal valamilyen kapcsolatban vannak: *A pápának fenntartott esetekről*, több értekezés a kiközösítésről, a cenzúráról, a végrendeletről stb. Egyik kortársa, Aquilai Bernardin ebből a szempontból értékeli nagyra egész irodalmi munkásságát: „a boldog atya, Kapisztrán János testvér a legjobb, a kúria ügyeiben a legjáratosabb jogász volt” a maga idejében, állapítja meg róla.

Sajátosan szövetkezik a jurista és a prédikátor a bűnök, az erkölcstelen szokások, a visszaélések ostorozásakor: a hazugságról, az ékszerekről, az asszonyok öltözködéséről, az istenkáromlásról, különösen pedig az üzleti életben mutatkozó visszaállásokról, amelyekre folytonosan visszatér: az uzsoráról, a szerző-

désekről, a birtoklásról, harácsolásról, a fukarságról, az üzleti szerződésekről stb.

Hangja az eretnekekkel szemben válik a legkíméletlenebbé. E tárgykörben legfontosabb két vitairata, az egyik a husziták, a másik Rokycana ellen.

Szónoki képességeit nem rejti véka alá szorosabban dogmatikai tárgyú írásaiban sem. Ezek zöme is a bűn és a büntetés körül mozog, és nem sokban különbözik valamely tüzes szónoklattól: *Krisztus véréről, A Szentlélek származásáról, A Boldogságos Szűz Mária fogantatásáról, Az utolsó ítéletről, Az Antikrisztusról, A pokolról és a purgatóriumról, Értekezés a Jelenések könyvéről*, egy másik értekezés Izaiás egy helyéről, hogy csak néhányat említsünk.

Számos művében szolgál tanácsokkal általában az erkölcsös életre, vagy egy-egy szűkebb kör kíváncsú magatartására vonatkozóan, miközben alaposan megmossa a címzettek fejét szokásos léhaságaik miatt. Legkiválóbb e téren a *Klerikusok tükröje*, amelyet trentói tartózkodása alatt szónoklat formájában adott elő. Ilyen *A egyszerű papok nevelése, A lelkiismeret tükröje*, aztán egy-egy értekezés a gyónásról, a bűnbánatról, a harmadik rendről stb.

Egy múlt századi méltatója, Louis de Kerval megállapítja, hogy művei ugyan sem mélységben, sem népszerűségben nem érik el a keresztény gondolkodás igazi nagyjainak a színvonalát, de bizonyos eredetiséget nem lehet megtagadni tőlük. „Ő a tett és a harc embere, fáradhatatlan bajnok, bátor és kérlelhetetlen harcos a hittudomány, az apostolkodás és a politika mezején. Minden írása életének küzdelmeit tükrözi vissza.” Egyszerűen íróként sem elméleti ember, a tollat is kardként forgatja.

Stílusát furcsa kettősség jellemzi. A sietősen odavetett, olykor pongyola fogalmazású mondatok, az éles, személyt sem kímélő kitételek szinte az élő szóban zajló vitatkozás lihegésével izgatottan hajszolják az olvasót a kérdésfeltevéstől az igazság megismerése felé. Ezzel egyidejűleg viszont valami vaskalapos tudományosság teszi döcögőssé, szárazzá az irományt, a töméntelen idézet, utalás a skolasztika meg a misztika, az egyházjog teljes

21. Kapisztrán: Ertekezés a házasságról. 15. századi kódex

bibliotékájára. *Tractatus de cupiditate* című értekezésében egyik biográfusa 433, a középkori jogi irodalomból vett citátumot számolt meg. A pogány klasszikusokról sem feledkezik meg egészen, szórványosan fel-felbukkan Arisztotelész, Cicero, Seneca, Vergilius, Plinius, Aesopus is, és mondatai között számtalan cicerói fogantatású helyre bukkanunk. Ugyanez a kettősség ez, amely prédikációit, leveleit is jellemzi. Kortársai dicsérik is hihetetlen memóriáját, amivel mindezt fejben tartotta. A Biblián kívül állítólag Petrus Lombardus műveit is kívülről tudta.

Akár tetszik nekünk manapság írásművészete, akár nem, annyi kétségtelen, hogy a 15. század jelentékeny szerzői közé tartozik, az obszerváns irodalomtörténetben pedig kiemelkedő hely illeti meg. Egykorú népszerűségéről tanúskodik az a rengeteg másolat, amely Európa könyvtáraiban a mai napig fennmaradt munkáiról. És akaratlanul erről tanúskodik az a névtelen özstrák, aki szemtanúja volt judenburgi és bécsi szereplésének. Erős ellenszenvvel figyelte őt, gyűjtögette az ellene felhozott vádak, és ezek között felhossa azt is, hogy Csehországban rengeteg pénzt szerzett művei árusításával. Azt tehát ellenségei sem tagadták, hogy amit írt, annak keletje volt. Ha pedig traktátusait, vitairatait, leveleit és főként prédikációit egymás mellé tesszük, korának talán legtermékenyebb íróját tisztelhetjük benne.

Az apostol

Német földön az obszerváns mozgalom még gyermekcipőben járt. Hívei kevesen voltak, elszórtan éltek, önálló helyi vezetés hiányában kiszolgáltatva a konventuálisoknak. Külön zárdájuk nem volt. Kapisztrán egyik feladata az volt, hogy engedelmes-ségre szorítsa a meglevő kolostorokat, alapítson újakat, tobo-rozzon új híveket az obszervancia számára, és szervezze meg önálló rendtartományukat.

Kolduló rendű zárdát csak esetenkénti pápai engedéllyel volt szabad telepíteni. János azonban – mint Sziénai Bernardin és más kiválóságok is – felmentést kapott e korlátozás alól oly módon, hogy egy-egy alkalommal egyszerre több alapkövetételre nyert felhatalmazást a pápától. 1435-ben öt kolostor „alapítá-sára, létrehozására, építésére és örök időkre való fenntartására, bárhol legyenek is azok, templomokkal, kisharangokkal, nagy-harangokkal, kertekkel, udvarokkal és a szükséges műhelyekkel”. 1444-ben tizennégy, 1449-ben ismét húsz alkalomra szól az en-gedély. Frigyes császár messzemenően támogatta szándékát, így e téren jó aratásra számíthatott.

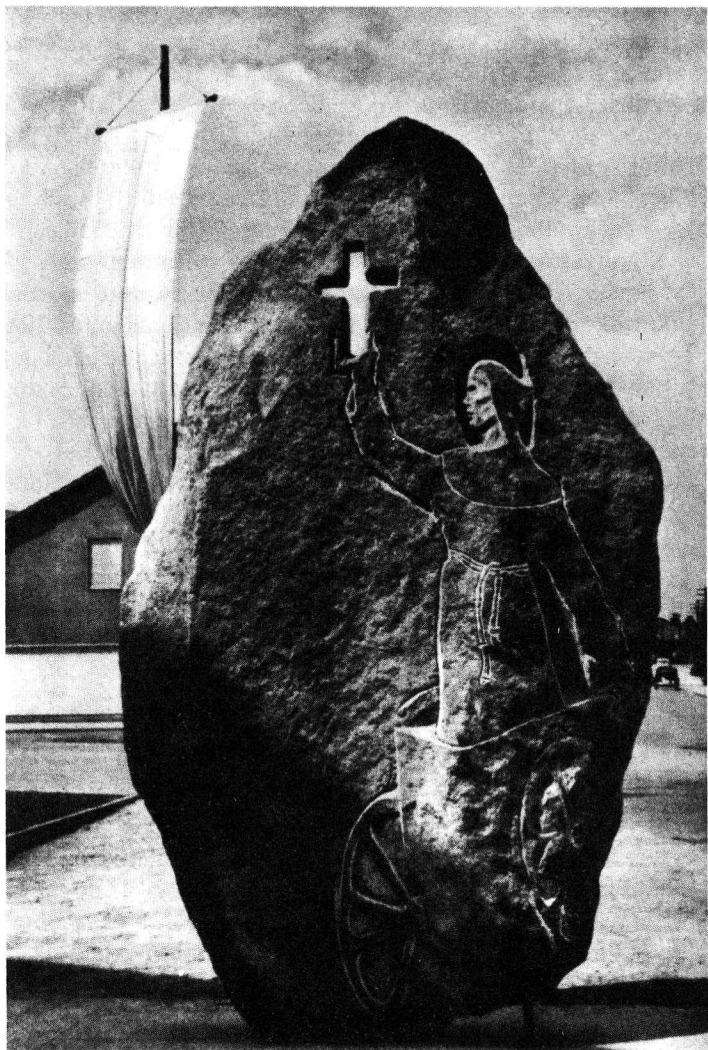
Ő és kísérete – közte későbbi biográfusai: Nicolaus de Fara, Christophorus a Varisio, Soproni Péter – 1451. május 18-án érkezett Villachba. Prédikált, meggyógyított egy beteg papot, mire olyan csődület támadt, hogy majdnem agyonnyomták. Karintiában és Stájerországban, mondja Enea Silvio, „a papok és a nép a szentek ereklýeivel siettek elébe, hogy mint az apostoli szék követét, mint az igazság hirdetőjét, mint valami nagy pró-fétát, mint Isten küldöttét fogadják. És mintha Péter vagy Pál, vagy valamelyik apostol érkezne, a hegylakók mind lejönnék

hegyeikről, hogy János elé menjenek, és ruhájának szegélyét érinthessék. A betegeket és nyomorékokat lábai elé hozzák, akik közül, mint hírlík, többet meggyógyított”. Néhány nap múlva Strassburgban van, a Gurk folyó partján.

Május 30-án jelentkeztek Bécsújhelyen (Wiener Neustadt) a császárnál, és egy hetet töltöttek nála. Frigyes egész udvara – benne V. László magyar király – jelenlétében fogadta őt. Híre járt, hogy négyszemközt megdorgálta a császárt, amiért maga is uzsoraügyletekbe bonyolódott, és liberális nézeteket hangoztatott a zsidók ügyében. Ellenfelei „rex Romanorum” helyett „rex Judaeorum”-nak csúfolták. Emlékszünk, hogy V. Miklóssal is volt már nézeteltérése emiatt. Kapisztránnal való eszmecseréje sem lehetett ment az indulattól. A prédikátor bepanaszolta őt a pápánál, aki nyomban szigorú hangú levelet küldött a császárra, és felszólította, hogy változtassa meg álláspontját.

János másik kötelességéről sem feledkezett meg: keresztülvitte a reformot a bécsújhelyi ferences kolostorban.

Híre ezalatt Bécsig futott: „Megjött a szent férfi, Isten apostola, aki elűzi a betegségeket, aki Isten igaz útját tanítja, aki a pénzt megveti, a tiszteletet elutasítja, aki önmegtartóztatásban él” – lelkendezik egy osztrák krónikás. Ilyen előzmények után a Bécs felé vezető úton az alázat erényének gyakorlására nem sok lehetőség maradt. „Bár az első lépésünktől kezdve – számol be egyik útítársa –, amint német földre léptünk, láttuk a nép leírhatatlan csődületét, és ennek vonzódása, szeretete, tisztelete oly nagy volt irányunkban, hogy kétség nélkül el kellett hinnünk, a Szentlélek ihlette és tanította meg az egész népet, miképpen és minő tisztelettel kell üdvözölnie az agg atyát, mindazonáltal a korábbi tisztelet- és szeretetnyilvánítás csak árnyéka volt a mostaninak. Jánosunkat ugyanis már nem halandó embernek, hanem Istentől küldött angyalnak tekintették. És hogy őt annál nagyobb tisztelettel fogadják, a hívő nép szervezett körmenetekben, keresztekkel, ereklékkel, égő fáklyákkal és gyertyákkal jött Jánosunk elé. Kellemes muzsikaszó hangzott, zúgtak a tornyokban a harangok, szóltak a templomokban az orgonák, az utat tarkabarka illatos virággal hintették tele. . . Jóllehet János erősen ellenke-

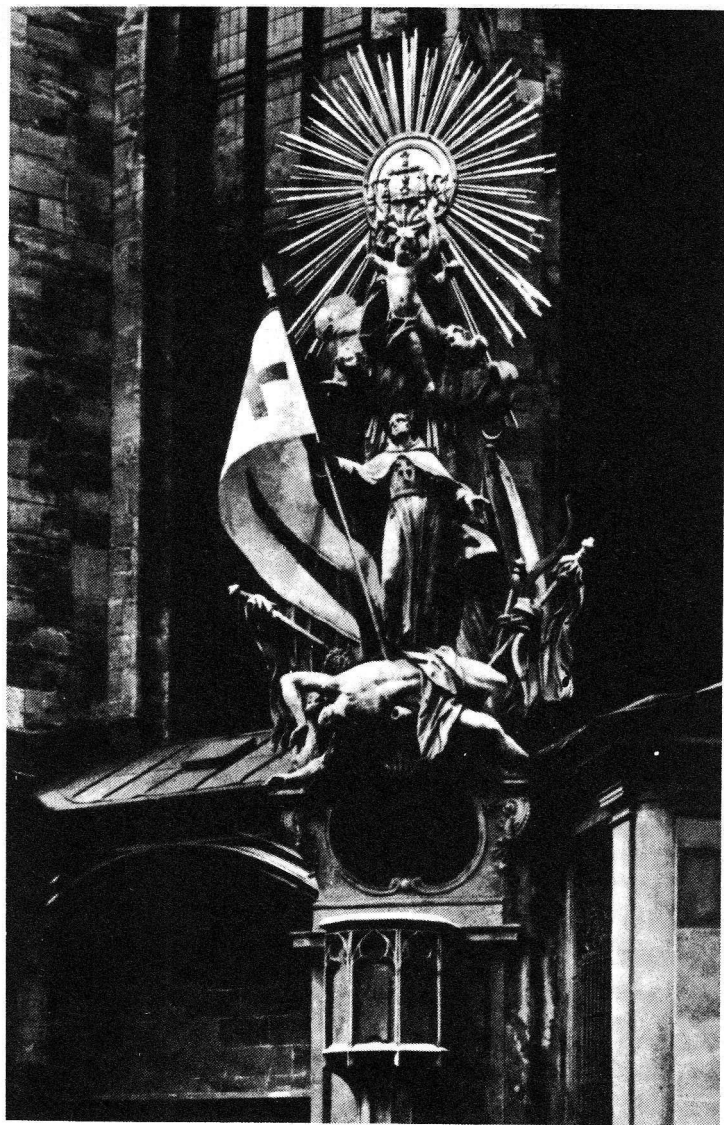

22. Európa apostola

zett, és többször tiltakozott, mert azt hitte, hogy mindez csak az ő megszegényítésére történik.” Megdicsérte az itteni fiúkat, és azt mondta, sokkal szebben énekelnek, mint az olaszok.

Június 7-én fogadására kijött Bécs elé az egész papság, az egyetem, az előljáróság, a nemesség és a köznép. Azonnal prédikálni kezdett, és már a legelső napon csodák történtek. A következő napokban 50, 100, 150 ezres tömegek előtt beszélt egy János nevű tolmács közvetítésével. Úrnapján 300 ezerre becsülték a hallgatóságot, melynek sorában ott szorongott az a pár száz ember is, aki a közeli Magyarországról érkezett látására. Pünkösdkor 4000 beteg gyűlt köréje. Június 7-től július 27-ig negyvenhat beszédet tartott, kétszáz csodát művelt, három halottat támasztott fel. Szónokolt az egyetemen is, ezer tanár és diák előtt, olyan sikerrel, hogy ott helyben 50 fiatalember állt be a rendbe. Ideológiai ellenfelei, akik a pápa főségének kérdésében a bázeli szellemet képviselték, vitára akarták kihívni. De miután tisztaba jöttek képességeivel, egyikük sem mert a nyilvánosság előtt kiállni vele szemben. A luxushintókat – amelyek lebocsátott függönyei mögött a tisztesség kárt szenvedett – elégették. A közeli és távoli környékről annyi ember özönlött a városba, hogy az utcán kibírhatatlan bűz terjengett, és pestistől kellett volna tartani, ha a szél meg nem tisztítja a levegőt.

Frigyes császár engedélyével a város mellett álló Szent Theobald-kolostorból kitelepítette Szent Ferenc harmadrendű nővéreit, és elfoglalta az épületet az obszervánsok számára. Ide vezette be az imént jelentkezett ifjakat, akiknek száma rövid néhány nap alatt 118-ra emelkedett. Az újoncok mestere a magyar Székely Mihály lett, akivel még fogunk találkozni. Ez az alapítás kedves emlékei közé tartozott, későbbi bécsi látogatásai alkalmával mindig itt szállt meg, és a távolból is figyelemmel kísérte működését. Az ifjak levélben számoltak be neki életükről, ő pedig válaszában a sokat tapasztalt bölcs tanácsaival segítette őket: „Nincs és nem is lehet semmi sem, ami öregségemben édesebben és kellemesebben vigasztalna meg, mint annak halála, hogy fiaim az igazság útján járnak. . . Rajta tehát, Krisztus vitézei, folytassátok azt a szent ügyet, amit elkezdtetek, minden

23. Kapistrán szószéke Bézsen

igyekezettel gyakoroljátok az állhatatosságot, mert enélkül sem a harcos a győzelmet, sem a győztes a pálmát nem nyeri el. De nem lehet senkit megkoronázni, aki nem győzött, nem győzhet az, aki nem harcolt, nem harcolhat az, akinek nincsenek ellenségei, a kísértések. Higgyetek nekem, egykoron még fog rostálni benneteket a sátán. De áldott az Úr, és nem engedi, hogy jobban megkísértessetek, mint ahogy az hasznotokra válik . . .”

A Szent Theobald-kolostor átvétele 1451 júliusában történt meg. Ugyanekkor létrejött az obszervánsok Szent Bernardinról elnevezett ausztriai rendtartománya.

Kapisztránt azonban ezekben a napokban már másik megbízatása foglalkoztatta: „Csehországba akarok menni, hogy kiirtsam ott a szörnyű eretnekséget, mely az egész országot megfertőzi” – írta július 20-án. És néhány nappal később elindult Brűnnbe azzal a feltett szándékkal, hogy meg sem áll a husziták fészkéig, Prágáig. Útközben átvette a klosterneuburgi kolostort.

A huszita mozgalom erre az időre már sokat veszített abból a kemény antifeudális töltésből, amely kezdetben jellemezte. Hosszú és öldöklő háború eredményeképpen az 1430-as évek eleje táján, tehát húsz évvel ezelőtt, felülkerekedett a mérsékelt, „kelyhes” irányzat. Hosszadalmas tárgyalások után 1433-ban kidolgozták az úgynevezett prágai (másképp bázeli) kompaktátumokat (cikkelyeket), amelyek Rómának tett jelentős engedmények árán lényegében jóváhagyták főbb vallási tételeiket, elsősorban a két szín alatt való áldozást. Róma ezzel elismerte a cseh egyház független, nemzeti voltát, a csehek viszont megmaradtak az egyetemes katolikus egyház kebelében. A husziták akkor elfogadták a pápa főségét és Zsigmond császárságát. A mérsékelt szárny 1434-ben ütközetben kényszerítette rá álláspontját a radikálisokra.

A küzdelem a felszínen lecsillapodott. A mélyben azonban tovább feszültek az ellentétek, mert a husziták Rokycana János (kb. 1395–1471) prágai érsek és Pogyebrád György (1420–1471) cseh főkapitány, 1448 óta Prága ura vezetésével a Rómának adott engedmények visszavonását, de legalább a kompaktátumok tiszteletben tartását szorgalmazták, a császár és a pápa

24. Rokycana

pedig korábbi befolyásának teljes helyreállításán, a kompaktátumok érvénytelenítésén fáradozott. Ámde a csehek korántsem voltak mind husziták. Az ország nyugati területei katolikus vezetés alatt álltak. És a husziták sem voltak egységesek. A mérsékelt irányzat vezére, Pogyebrád György a radikálisok központja, Tábor fegyveres lerohanására készülődött. A másik oldalon viszont a császár, oly sok véres kudarcba fulladt keresztes hadjárat után, nem mert újabb határozott fellépést megkockáztatni. Inkább másokkal szerette volna kikapartatni a gesztenyét: Hunyadi Jánost, majd Mátyást noszogatta a fegyveres harcra. Ez annál is könnyebben ment, mert a huszita társadalmi tanok a szomszédos, katolikus területeken, Morva- és Németországban, Sziléziában, sőt Észak-Franciaországban is terjedtek, természetesen Magyarországon és ezen keresztül Moldvában, a Balkánon is. Tanaikat a husziták erőszakosan is propagálták, Észak-Magyarországra rendszeresen betörték, egyes területeket ellenőrzésük alatt tartottak. Ez nehezítette Hunyadi dolgát, aki erőit a török frontra szerette volna összpontosítani. Kapisztrán érkezésének napjaiban Rokycana tájékozódni kezdett a görög egyház felé, és – legalábbis a veszedelem szintjén – ismét felmerült az a lehetőség, hogy Csehország véglegesen szakít Rómával. Igen-igen kényes helyzet alakult tehát ki, amelyben a legkifinomultabb módszereket lehetett csak alkalmazni.

A császár és a pápa egyes embereket vetett be, de nem ért el semmit. Az 1440-es években Juan Carvajal járt Prágában, akinek futva kellett távoznia onnan, aztán Cusanus (Nikolaus von Kues) meg Enea Silvio Piccolomini kísérletezett, szintén eredménytelenül.

Enea Silvio, aki elméletileg is sokat foglalkozott a problémával, úgyannyira, hogy egy terjedelmes műben a huszitizmus történelmi előzményeit és kialakulásának körülményeit is feltárta, arra a gondolatra jutott, hogy a csehek mérsékelt vezérei valószínűleg hajlékonyabbak lennének, ha tulajdon népük plebejus elemeinek nyomása alól felszabadulnának. Ezek így beszéltek előtte: „Mi a pápát és a bíborosokat a kapzsiság szolgálainak ismerjük, mértékteleneknek, felfuvalkodottaknak, hájasaknak,

25. Pogyebrád György

akik csak hasuknak és a gyönyöröknek élnek, a bűnök rabjai, az Antikrisztus előfutárai, gyomruk az istenük, a pénz a mennyországuk.” Enea Silviónak azonnal Kapisztrán János jutott az eszébe: ki lehetne alkalmasabb ez előítélet megcáfolására? A csehek által hangoztatott véleménytől maga János sem állt messze. Annak a nézetének adott hangot, hogy a huszitizmusnak voltaképpen a katolikus papok az okai: „a csehek nem tudták tovább elviselni a papság visszaéléseit” – mondta egy alkalommal. Piccolomini tehát azt javasolta Pogyebrádnak, hogy a hittételek ügyében vele értekezzenek. Pogyebrád örömmel fogadta a tanácsot.

Minden bizonnyal ez volt a mozgató rugója annak a nem egészen világos szerepnek, amit Piccolomini János útnak indítása körül játszott. Elvégre az igazi indító okot és a titkos célt teljes nyíltsággal még a főszereplőnek sem hozhatták tudomására. Nem biztos azonban, hogy jó eszközt választottak.

Kapisztrán János 1451. július 31-én megérkezett Brunnbe (Brno), Morvaország fővárosába, mely katolikus létére is erős huszita hatás alatt állott. Két hetet töltött itt. A város és a helybeli egyház vezetői figyelmeztették őt küldetésének kényes voltára, és kérték, hogy tanúsítson óvatosságot, mert a lakosság ellentétes érzelmű csoportjai között nagy a feszültség. Ő azonban mihamar büszkén jelenti: „Kötelességem szerint erőmhöz mértén küzdöttem a csehek elitelt tévelygései ellen, sem fenyegetés, sem félelem nem riasztott vissza a prédikálás kötelességétől, hanem amennyire tőlem telt, teljes buzgalommal nyilvánosan beszéltem, hogy megcáfoljam tanaikat.” Cseh és német tolmácsok segítettek neki. Két hét alatt nyolcvan csodát művelt. Az eredmény nem is maradt el: 700 huszitát térített vissza a katolikus hitre, köztük főrangúakat is. Bernardin tiszteletére a polgárság adományaiból kolostort épített.

Augusztus 18-án Olmützbe (Olomouc) érkezett. A távol levő püspök nevében a székesegyház dékánja, Bohuš Zwolsky köszöntötte, és elvezette őt szállására, a püspöki palotába. Azonnal elkezdett prédikálni. Két tolmácsa volt itt is, egy német meg egy cseh. Az utóbbinak nevét is tudjuk, Vilém z Kolina volt ez, a püspök helyettese. Százezer ember hallgatta, 94 beteg meggyógyult, 3032 megtért. A husziták azonban ekkorra felvették a kesztyűt. „A cseh eretnekek szíve felindult, zúgtak, mint a vadkanok, és fenték rá a fogukat. Meg akarták őt ölni, de nem tudták, mert a világi urak, a városok és a katolikus férfiak valamennyien úgy őrizték, mint a szemük fényét. Hát ha neki nem tudtak ártani, ártottak képmásának. Lefestették nyilvánosan, lábánál fogva felakasztva, hol asszonyok, hol ördögök társaságában. Papjaik gúnyos nótákat énekeltek róla, a szószerkről azt prédikálták, hogy ő az Antikrisztus, csaló és a megtestesült ördög.” Ez még nem lett volna túl nagy baj, de egy napon a

26. Nicolaus Cusanus

szomszéd községből benyomuló tömeg utcai verekedést provokált. Aztán a prédikációról hazatérő vidéki katolikusokat a mezőn megrohanták, negyvenet elfogtak és bebörtönöztek. Az elfogottak között papok is voltak, akiket arra kényszerítettek, hogy huszita szertartás szerint misézzenek. Röpiratot adtak ki az „olasz barát” ellen, amelyben tanaikat védelmezték. Kapisztrán azonnal válaszolt, válasza azonban nem jutott el a címzettekhez, mert Pavel Milčín, XII. János néven olmützi püspök nem akarta tovább feszíteni a húrt, és a replikát egyszerűen eldugta. (Évekkel később került elő a püspöki levéltárból.) Igénybe akarta venni Morvaország kapitányának a segítségét, és levélben fordult hozzá támogatását kérve, de elkeserítő választ kapott: „János testvér, irataid ugyan édes hízelgésektől csöpögnek, de a szép külszín alatt kígyómérget rejtenek. Miután írásaidból világosan felismertem, hogy a híveket el akarod bolondítani az evangéliumi igazságtól, tudatom veled, hogy csalfa tanításodat nem fogadom el.” János nem hagyta válasz nélkül, kifejtette előtte, miért tartja érvényteleneknek a kompaktátumokat, a támogatásba vetett reményéről azonban le kellett mondania.

Egyetlen hónap alatt, 1451 augusztusa folyamán kiderült tehát, hogy ez a csatater nem neki való. Miután sem az egyházi, sem a világi hatóság pártfogását nem sikerült megnyernie, odahagyta Olmütztöt, és szeptember 8-án ismét Brünmben művelt csodát.

Ide írt neki Rokycana, és nyilvános vitára hívta ki, felkínálván három dél-csehországi helyszínt, melyek közül szabadon választhat, mert ő oltalomlevelet fog kieszközölni a számára. Kapisztrán 20-i válaszában szíves örömet vállalta a szellemi párbajt, azonban a szóba hozott városok nem tetszettek neki, mert a Rokycana által ajánlott biztosítékban nem bízott. Ugyanekkor oltalomlevélért fordult magához Pogyebrádhhoz, engedélyét kérve arra, hogy „düh és zavargás nélkül, csendben, nyugodtan, békésen gyakorolhassa hivatalát”. Egy hónapos tárgyalás után Rokycana végre Krumlovot javasolta, a cseh katolikusok vezérének, Rožmberki Ulriknak dél-csehországi várát. Kapisztrán októberben oda is utazott körülnézni, azonban a hellyel nem volt elégedett, mert ott „falusi köznép és tanulatlan emberek előtt”

kellett volna fellépniük. „Vajon elmédet, amelyről azt állítod, hogy roppant éles és igen kiváló, azok előtt akarod fitogtatni, akiknek az ökrök és juhok őrzése a dolguk?” – vetette szemére ellenfelének. Ehelyett tucatnyi méltó helyszínt javasolt: Nápoly, Siena, Perugia, Firenze, Bologna, Ferrara, Padova, Köln, Erfurt, de ha ezek távol esnének, neki Krakkó vagy Bécs is megteszi. A döntőbíró – tanulatlan birkapásztorok helyett – legyen V. Miklós pápa. Rokycana döntőbíróul magát az Evangéliumot ajánlotta. A vita elmaradt.

1451. november 15-én Rožmberki Ulrik fegyveres kísérői között útnak indult Krumlovból, hogy „a sok ezer kárhozatra ítélt lelket a pokol torkából kiszabadítsa”. Pogyebád azonban még nem küldte el a Csehországra szóló oltalomlevelet, ezért Prága helyett Passauba ment. „Áldott legyen a németek ájtatossága!” – sóhajt fel megkönnyebbülten egyik kísérője. Onnan Regensburgba, majd Egerbe (Cheb) utazott, Csehország nyugati határszélére. Innen írt levelet a pápának, amelyben felszólította őt, hogy érvénytelenítse a bázeli kompaktátumokat.

Belátva azonban, hogy a szép szó nem használ, elhatározta, hogy keresztes hadjáratot indít Prágába. Elutazott Bayreuthba, és egyezséget kötött a bajor meg a brandenburgi fejedelmekkel. Itteni prédikációi nyomán „sok kapitány, katona és nemes ajánlotta fel személyét és vagyonát, hogy, ha a szükség úgy hozza, a katolikus hit védelméért kész lesz akár a halálba is menni”. Jelenti továbbá, hogy kapcsolatba lépett ez ügyben Hunyadi Jánossal is. „Az ősz János úr, a magyarok királyságának kormányzója, felajánlotta nekem, hogy teljes hatalmával és erejével a segítségemre jön, amikor akarom. Az előző napokban írtam uraságának, és nyomatékosan megkértem őt, hogy katolikus morva népünket kegyeskedjék világi hatalommal megvédeni és megoltalmazni a csehek ragadozásától.” Ismételten ír a pápának, és megint kéri a kompaktátumok érvénytelenítését. Olyan felhatalmazást kíván, amilyennel annak idején a fraticellók ellen indult. Kéri továbbá, hogy Jan Rokycana ellen világi karhatalmat vehessen igénybe.

1452 első hónapjaiban Prága helyett egyelőre Szászországot utazza keresztül-kasul. Ismét a ferences rend problémái kerülnek előtérbe, reformálja a zárdákat, új tagokat toboroz, templomokat, kolostorokat alapít. Útvonala Ölsnitz, Zwickau, Chemnitz (ma Karl-Marx-Stadt), ahol még tíz év múlva is úgy emlékeztek rá vissza, mint akiben „tündöklött a szigorú életmód, az igaz vallásosság, az erkölcsösség, a tökéletes tudás és a kiváló tudomány”. Február végén Freibergben van, aztán Meissen következik. Itt egy háztetőről beszélt a főtéren. Annyian sereglettek a városba, hogy a szász fejedelem Drezdából hozatott sürgősen három szekér kenyeret. Drezdába is várták, tiszteletére kitakarították a főteret, de odáig nem jutott el. Frigyes szász hercegtől erős fegyveres kíséretet szerzett maga mellé, és március vége felé visszament a cseh határra, Brůxbe (csehül Most), amely város Frigyes herceg fennhatósága alá tartozott. Itt várta Pogyebrád útlevelét egészen júniusig. Közben megjött a pápa válasza múltkori kérvényeire. Ebben különböző kedvezményekben és kitüntetésekben részesítette őt, de a kért felhatalmazásokról nem ejtett szót.

Eközben összeült Prágában a cseh országgyűlés, amely 1452. április 27-én Pogyebrád Györgyöt kormányzóvá választotta. A gyűlés levélben fordult a német fejedelmekhez, amelyben panaszt emelt Kapisztrán izgatásai, a kompaktátumok ellen irányuló agitációja miatt. A levél megállapítja, hogy a prédikátor e tevékenységében Róma is támogatja, és ezzel végérvényesen elidegeníti magától Csehország népét, mely kénytelen lesz alkalmas eszközökről gondoskodni. Megtörténhet, mondják, „hogy ez a szikra nagyobb zavargás lángjává növekszik, amitől rettenetesen félünk”.

Kapisztrán – mivel Pogyebrádtól nem sikerült kieszközölnie a *salvus conductus* – írásban küldi meg véleményét az országgyűlésnek. Levelében indulatosan támadja Rokycanát, „aki pestises kigyóhoz hasonlóan nem tud mást okádni, csak mérget”, őt szentségtörőnek, ámitónak, bűbajosnak, eretneknek, Antikrisztusnak nevezi. Dörgő hangon utasítja vissza a rágalmakat, majd röviden összefoglalja érveit, amelyek a kompaktátumok ellen

szólnak, és amelyekből megállapítható, hogy azok „inkább szégyenünkre és gyalázatunkra, mint dicséretünkre és védelmünkre szolgálnak”. Levelét azonban a gyűlés előtt – nyilván jó okkal – nem olvasták fel. Május 9-én ezért megint Pogyebrádhhoz fordult, igyekezett őt meggyőzni igazáról, és pártfogását kérte. A június elején kelt válaszlevél nem hagyott kétséget az iránt, hogy a kormányzótól hiába vár támogatást. Az az övéhez hasonló hangnemben utasította rendre, megvédte Rokycanát, és kioktatta őt arról, hogy hevessege inkább bajt okoz, mint hasznot: „Egy szerzetes férfiúban kellett volna lenni annyi okosságának, hogy bennünket ne támadjon meg, ne rontson nekünk ilyen tüzes lélekkel, tudván, hogy a kemény beszéd mindig dühöt vált ki. Színészi modorodtól, Kapisztrán, bőbeszédűségedtől, dagályos stílusodtól, te szerzetes, nemkülönben megszokott gyalázkódásodtól, ó János, amellyel kegyetlenül és rémisztően támadsz rá leghívebb tudósainkra, zúg a fülünk.” Pogyebrád mások előtt úgy nyilatkozott, hogy inkább százezer ördögöt ereszt be Prágába, mint egy Kapisztránt.

Valóban, ha nem is ez irodalmi civakodás, de a tények elgondolkoztathatták volna Jánost. Csaknem egy éve hadakozott már a husziták ellen a legcsekélyebb eredmény nélkül. Voltaképpen még a csatatérre sem jutott el. Mégsem volt hajlandó taktikát változtatni, nem volt hajlandó a mérsékletre, és semmiféle különbséget sem talált az ellenfél egyes hadoszlopai között. Az pedig eléggé szembeszökő volt: Pogyebrád 1452 végén lerohanta Tábor, a radikálisok vezetőit bebörtönözte, és a szélsőségesek mozgalmának egyszer s mindenkorra véget vetett.

Nem csoda, hogy Kapisztrán csehországi tevékenysége egyre több kritikust szerzett neki a katolikus részen is. A pápai politika ez időben, mint láttuk, inkább a közeledést szorgalmazta a husziták mérsékelt (kelyhes, másképp utraquista) irányzatához, és arra törekedett, sikerrel, hogy leválassza azt a radikálisabb elemektől. Kapisztrán heves vagdalkozása viszont, mely válogatás nélkül minden irányba záporozott, az egységet kovácsolta az ellenség táborában, és kérdéssé tette megbízója, a pápa ösztönzését is a megegyezésre való törekvést illetően. A pápai követ,

Cusanus ezért felszólítja őt, hogy mérsékelje indulatait, és a vitában is legyen óvatosabb, mert a csehek is betéve tudják az egész Szentírást. Kapisztrán azonban tisztelettel visszautasítja a kioktatást: „Vagy Rokycanát kell eretneknek mondanom, vagy a pápát” – vágja vissza. „Arra kérlek, hogy ne támadj rám elhamarkodottan. Ha az eretnekeket mentegetjük, magunkat ítéljük el... Vigyázz, uram, nagyon vigyázz, nehogy ezen az úton megnyerd Prágát, és elveszítsd a többi keresztényt!”

Cusanus nem adta fel a harcot, a prédikátort mindenáron közelebb akarta hozni a csehekhez. Meghívta Regensburgba a csehek vezetőit, köztük Rokycanát is, meg Kapisztránt. A prágai érsek nem jött el. János 1452. június 21-én érkezett meg. A megbeszélés azonban másképp alakult, mint ahogy a legátus tervezte. Kapisztrán erőteljesen nekitámadt a cseheknek, akik alig győztek mentegetőzni. Cusanust is magával ragadta, aki végül kijelentette, hogy nem tárgyal velük mindaddig, míg nem ígérenek feltétlen engedelmességet a Szentszéknek. A bajor és a brandenburgi hercegek megpróbálkoztak a közvetítéssel, de semmire sem mentek, az értekezlet eredménytelenül oszlott el. „A csehek nagyon elégedetlenek – mondta az egyik résztvevő –, mert mind a követ, mind Kapisztrán János nagyon rosszul bánt velük, egyetlen szavuk sem volt, amely ne sértette volna meg őket.” A pápai követ nem fogadta el prágai meghívásukat sem, csak egy megbízottat küldött maga helyett felhatalmazás nélkül. János ismét győzelmet aratott, az ügy azonban nem haladt előre.

Cusanus nyomban levelet írt a cseh és morva rendeknek, amelyben igyekezett kollégáját tisztázni. „Sem Kapisztrán János testvér, aki az Úr iránti buzgalmat tudománnyal egyesíti, sem más nem állítja azt, hogy a kompaktátumok eretnekséget tartalmaznának, hanem azt mondják, hogy nincsenek bennük azok a dolgok, amelyekkel titeket álnokul bolondítanak.” Ez persze nem volt igaz, mert János bizony egyenesen a kompaktátumok és nem félremagyarázásuk ellen emelte föl a szavát.

A közeledés tehát nem sikerült. Ezen az őszön a cseh katolikusok vezéralakja, Rožmberki Ulrik, Kapisztrán legfőbb pártfogója elismerte Pogyebrád kormányzóságát, és engedelmessé-

27. Német hintók a 15. századból

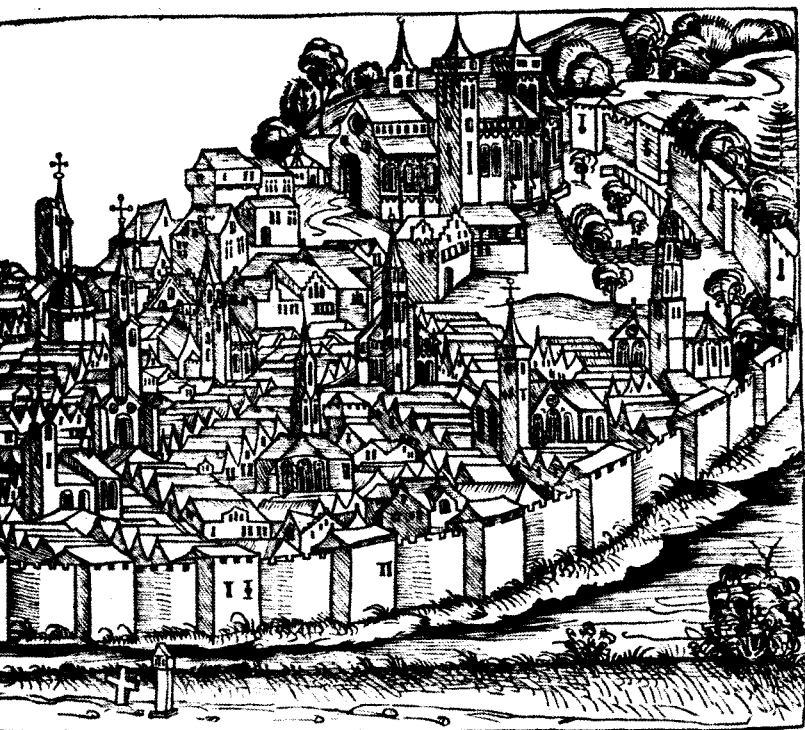
get fogadott neki. Jánost porig sújtotta ez a hír. Október 21-i keletű levelében „nem tudja kiszáritani szívből jövő könnyei patakját. . . A leghíresebb férfi egy gyalázatos ember alattvalója lett! Elesett és lehullott a Rožmberki család dicsősége!”

Időközben az ifjú V. László elfoglalta a trónját. A csehek kijelentették, hogy csak akkor fogadják el uruknak, ha elismeri a kompaktátumokat, és kieszközli a pápánál Rokycana megerősítését az érseki székben. Kapisztrán haladéktalanul közbelépett. Írt a királynak, a magyar, az osztrák, a morva rendeknek, a császárnak, és tiltakozott e feltételek elfogadása ellen. Véleményét Bécsben akarta bővebben kifejteni az 1452-es novemberi birodalmi gyűlésen, de Pogyebrád kijelentette, hogy ha Kapisztránt meghívják oda, ő nem jelenik meg. Ezért aztán lebeszéltek a részvételről, és nem küldtek számára meghívó levelet. László a csehek követeléseit elfogadta. János e sok keserves csalódás után már csak az Üdvözítőben bízik, „akinek szórólapát van a kezében, és ki fogja takarítani csűrét, begyűjti a búzát pajtájába, a polyvát pedig örök tűzzel megsemmisíti”.

28. Erfurt

Regensburgból már nem is ment vissza a tetthelyre, hanem nyugalmasabb környék bejárására indult, és csak messziről figyelte a szomorú eseményeket. 1452. július 4-én Ambergben tesz csodákat, kolostort alapít, aztán továbbmegy Nürnbergbe (július 19.), ahol augusztus 10-ig mindennap prédikál. Hat szekeret raknak tele játékszerekkel, és viszik a máglyára 70 pingált hintoval egyetemben. A helybeli polgárok, akik tíz évvel ezelőtt, mint emlékszünk rá, gyalázattal illették, most bevallják, hogy ő

a 15. században

üzte el körükből „a bujaság sötétségét, a rossz szokásokat, az ocsmány játékokat, a mindenféle léha látványosságokat, a világi hiúságokat”. Valószínűleg a zsidók ellen is intézett kirohanásokat, akiknek III. Frigyes nemrégiben széles körű szabadságjogokat engedett. Tudjuk ugyanis, hogy azok a szomszédos Fürthben felfegyverkezve várták érkezését, és nem engedték meg, hogy belépjen a városkába. A siker nagy örömmel tölthette el őket, mert egyikük feljegyzéseiben azzal dicsekedett, hogy egy ütkö-

zetben, mely a helység mellett folyt le, legyőzte és megfutamította Kapisztránt egész hadseregével egyetemben.

A zsidóellenes hangulatkeltés egyébként egész útját végigkísérte, de ez annyira magától értetődő volt, hogy a források csak általánosságokat mondanak erről, a részletekre ki sem térnek. Általában az ő számlájára írnak minden, az izraelitákat illető hátrányos intézkedést, ami ez idő tájt ezen a környéken történt. Azt, hogy a bajor zsidók privilégiumait 1452-ben visszavonták, azt is, hogy a würzburgi püspök, aki korábban kifejezetten pártjukat fogta, 1453-ban zsidóellenes intézkedéseket hozott, és így tovább.

Nürnberg után Bamberg következett, augusztus 23-án Coburg, majd Arnstadt. Következő állomása Erfurt volt, ahol két helyi krónikás is részletes feljegyzést készített napi programjáról. Kora reggel – így szól a beszámoló – elment érte a mezítlásos kolostorába két tanácsmester és két tanácsúr, a városi jegyző meg a doktorok. Elkísérték a főtéren felállított emelvényhez. Itt gyülekezett a nép (hatvanezer ember), kötéllel elválasztva a férfiak a fehér ruhát viselő nőktől, akik gyertyával a kezükben ájtatos német énekeket zengtek. (Máshonnan tudjuk, hogy felépülésének napján az üzletek zárva maradtak, az emberek nem mentek ki a mezőre.) Misét mondott, majd prédikált, három óra hosszat. Beszédét két órán keresztül fordította a tolmács. Aztán újabb mise következett, ezt egyik nap ő tartotta, másnap valamelyik kísérője. Végezetre az iménti urak visszakísérték a kolostorba.

„Ennek a jámbor atyának megvolt az a különös szokása, hogy ha valamelyik városba jött, és ott prédikált, megparancsolta, hogy az ostáblákat és a kockákat, amennyi csak van a városban, adják elő. Erfurt városában át is adtak neki egy nagy rakás kockajátékot, a játékhoz való asztalt, egy csomó kockát. Azután meghagyta az asszonyoknak, hogy adják át neki hosszú copfjaikat, Isten szerelméért mondjanak le fényűzési cikkeikről, és azokat is hozzák oda neki. Erre néhány erényes asszony levágta hajfonatát, és igaz alázattal átnyújtotta.”

Az erfurti jegyző naivan csodálkozik rá arra a veszekedett dühre, amivel Jánosunk az Itáliát ez időben magával ragadó játékszenvedélyt ostorozta, és szemmel láthatóan nem érti – mint ahogy az Alpokon túl sehol sem értették –, mi ingerli fel oly nagyon a számukra ártatlannak látszó szórakozáson. Egy helyütt akadt is valaki, aki ellentmondott neki, azt állítván, hogy az efféle multság hasznos időtöltés, mert az elme élesítésére szolgál. Azonban az okvetetlenkedőt másnap holtan találták. „A kockázók és más játékosok ellen akkora hévvel és olyan dörgő hangon kelt ki – mondja Christophorus a Varisio –, hogy minden városban, ahol prédikált, összehordatott minden táblát, kártyát, sakkot és egyéb játékszer, ezeket egybehányatta, hegybe rakatta, aztán a szent atya megparancsolta, hogy az egész nép jelenlétében vessenek rá tüzet, és így kergessék el az ördögöt, a játékok feltalálóját, így dicsőítsék Istent, így rettentsék vissza az embereket a játéktól. És mert az effajta eljárás Istennek tetsző dolog volt, önagysága úgy látta jónak, hogy ezenközben bizonyos csodákat is megmutasson. Itália egyik városában történt, hogy miközben az összegyűjtött játékszerek az ördög nagy boszúságára égtek, a sátán ocsmány képmása, amely egy kártyalapra volt ráfestve, az égő holmi tetejére pottyant, egy hevesebb fuvallat a táblák közül kikapta, és mindenki szeme láttára felragadta a levegőbe. Amikor ez a magasban feltűnt, mindenki füle hallatára így parancsolt rá: A mi urunk, Jézus Krisztus erényeire megparancsolom neked, hogy azonnal térj vissza oda, ahonnan jöttél, késedelem nélkül! És íme, a képmás a füstoszlop közepén mindenki szeme láttára egyenesen visszahullott a lángba, és elégett.”

Erfurtot Weimar követte, Jéna, Naumburg, Halle, Magdeburg. Október közepén indult innen Lipcse felé, ahová Zerbst és Wittenberg érintésével érkezett október 20-án. A helybeli ferences konventben szállt meg. Egy hónapig tartózkodott itt, ezalatt 36 alkalommal prédikált, részint szálláshelyén, részint a piacon. Szónokolt az egyetemen is. Beszért a tisztességtelen üzletről, az adóról, az uzsoráról. Nagy prédikációsorozatot tartott „a világtól való menekülésről” meg a szerzetesi életformáról. Ennek

hatására nemcsak a város ferencesei csatlakoztak az obszerváns mozgalomhoz, hanem a dominikánusok is szigorúbb életmódra határozták el magukat, és hetven egyetemi hallgató lépett a ferencesek közé.

Ezalatt a drezdaiak buzgón készültek fogadására. A tanács már Grossenhaimba előreküldte megfigyelőjét, hogy a fogadás illő módozatait kipuhatolja. December elején meghozatták a fát, amiből szószéket ácsoltak a vendég számára, padokat készíttettek a papoknak és a diákoknak, könyvszekrényt vásároltak számára, amit a ferences kolostorban berendezett szálláshelyre állítottak be. Karácsonyra meg is érkezett Drezdába. Két tanácsurat bíztak meg ellátásának megszervezésével. A költség egy hét alatt 12 Schock 12 garasra rúgott. Elég nagy pénz volt ez, lévén 1 Schock 3 forint, egy mázsa búza ára pedig fél forint körül járt ez időben. Az egyhetes tartózkodás mindösszesen körülbelül 36 forintjába került Drezda közösségének. Működésére azonban még tíz évvel később is visszaemlékeztek: „Itteni időzése alkalomával főképpen munkásságának állhatatossága tűnt fel, ahogy az Isten igéjének hirdetése által, ami igen sok jót eredményezett, a néptömeget az erény útjára vonzotta, a gonosz szokásoktól és kicsapongásoktól visszatartotta, a kockajátékoktól és hasonló ártalmas hiúságoktól elvonta, és az isteni szolgálatra illendően előkészítette. Ezenfelül számos csodával tündöklött.”

Drezdából 1452. december 27-én távozott. Útját Boroszló (Wrocław) felé vette. Közbeesett Bautzen, ahol „mindenki bámulta tudományát, és megindult alázatosságának buzgóságán; bár az emberek az idegen nyelvben járatlanok voltak, és nem tudták, mit jelentenek a szavak, mégis, amint meglátták ezt a férfit, jobban figyeltek rá, mint annak beszédére, akit megértettek”. „Némelyek elhagyták a hűtlenség, eretnekség és szakadár-ság gonoszságát, mások a felfuvalkodás gögjéről tettek le, egyesek lemondtak rossz úton szerzett vagyonukról és felhagytak a játékszenvedéllyel. . . Amit pedig bűnös hiúságból drága pénzen megszereztek, szabad akarattal, kényszer nélkül lábaihoz hordván a tűznek adták át.” Görlitzben a tanácsház lépcsőjéről beszélt, és „végtelen sok megátalkodottat vonzott a bűnbánatra”.

Itt már a husziták közelében járt. Lubań lakói működéséről szólva meg is említik, hogy az eretnekeket huszonöt alkalommal dúlták fel városukat, és ezért különös hálával emlékeznek a barátira, aki azokat az egész környéken kiprédikálta. Útba esett aztán Lwówek, Żagań, Zielona Góra, Legnica. Mindenütt hasonló szellemben, hasonló hatással prédikált. Mindösszesen – mint mondják – tizenkétezer huszitát térített a helyes útra.

Küldetésének egyik részét maradéktalanul teljesítette. 1453 tavaszáig 200 újonc lépett Ferenc szigorú erkölcsű fiai közé, és létrejött az obszervánsok sziléziai rendtartománya.

1453. február 13-án délután négy óra felé megérkezett Boroszlóba.

A soknyelvű város az átlagosnál kedvezőbb terepet kínált számára. A vezetés teljességgel a német ajkú katolikus lakosság kezében volt, egy jó rész azonban a huszitákkal szimpatizált. Jelentős kereskedelmi központ lévén feltehetően a fényűzésnek is erősebben hódolt. A városban sok gazdag zsidó élt, akik szokás szerint szívesen foglalkoztak uzsorával. Mint később kiderült, érkezése pillanatában az összes tartozás 25 000 forintra rúgott. Itt tehát nyitott füllel hallgatták beszédét, bármely témára váltott is.

Az atyát és negyven kísérőjét a szokásos ünnepélyességgel mérhetetlen tömeg fogadta, és körmenetben kísérte a székesegyházig, ahol Peter Nowack, a püspök várta. A következő napon elkezdett prédikálni, először a templomban, majd – ez szűknek bizonyulván – a szabadban, a Salzringen. Hallgatóságát egy-egy alkalommal 15-20 ezerre becsülték. Mondanivalóját három nagy ciklusban fejtette ki. Először egy nagybőjti prédikációsorozatot tartott a Szent Erzsébet-templomban, majd február 19-től március 3-ig az utolsó ítéletről beszélt. Március 4. és 23. között a bűn és a bűnbánat volt a téma. A hónap legvégén az oltáriszentség és Krisztus kinszenvedései. Egy Frigyes nevű pap (Friedrich von Thoren aus Preussen) tolmácsolt. A fényűzési cikkek elégetésére itt is hamarosan sor került. Március 18-án letették az obszerváns kolostor alapkövét.

Márciusban a városi hatóság letartóztatta a huszita érzelmű

torum ad. s. Libertum. & anonicorum regularium in ecclesia beate marie virginis glorione. permonstra-
 cendum ad. s. Vincencium extra mēia vrbis. Extraq; in ea ecclesia collegata ad. s. Crucem inter caetera
 men precellunt due parrochie ad. s. Elizabeth & dnam mariam magdalenam. minorcsq; ecclesias habet
 perpulsas. s. s. Barbara. s. Elisabeth & s. Lazari cum plenisq; alijs. Cū decore avaris principibus mu-
 rationem domini sensit. Dum egra a iohanne patre caroli quarti imperatoris romani & regis bobemomys
 recepta esset. Et dec vranslauenſiū ciuitas q; dux Blesie occuparet benigneus. Legnitiū quoq; & q; pla-
 res alie Blesie ciuitates ei subiungitur in eo bello. In hac tandem vrbe regnante hac tempeſtate apud bo-
 bemos ventessimo rege. orta ſeditione. Consules quarum palma potestas est. per fenestras ex pretorio in
 forum parapu an. gladijs ac lanceis irati plebis excepti. durum spectaculus prebuer. Cuius rei auctores
 Sigismundus imperator paucis post annis securi percussit. Sigismundus em cefar postea imperans ob
 hereticam prauitatem delendam. cum ad festum natiuitatis domine brunna (quod est morauie oppidū)

tum preberet. Qui dalmacie lingue hostis esset. Nec alia cura teneretur q̄ regni perdendi, qui antiquas
 penthenorum civitatem ordini iure pignoris obligasset. Brandeburgenses autē a corona bohemica alie
 nasset. Hec igitur civitas sub imperio bohemorum constituta, deinde post varia bella ob peritiam bohe-
 morum maxime hungarie regi subiecta fuit. post cuius obitum iterum regno bohemie (cum inclitus via-
 distaus rex hungarie et bohemie regis nunc paces) imperata facere pollicita est. muro autem admirabil
 cincta est. Et in parte q̄ oderi non aluit, fossa profunda manu facta. Et muro lateritio munita existit ea cras-
 situdine ut non facile effringi machinis queat. Turres in muribus crebre, et propugnacula locis oportunis
 constructa. Platee ac publice vie in ea ample existunt, ad decorem ornate in modum crucis, ut omni sp̄do-
 re cum equitatione tomorum sese aspectui prebeant, in foro amplissimo p̄toriorum cum turri excelsa positi
 est. Ubi hora cibation. adices sua preludia exercent.

polgárokat. Pogyebrád éles hangú levélben tiltakozott, követelte szabadon bocsátásukat, és hogy a prédikátort távolítsák el a városból, mert a történeteket neki rótták fel. Követelését nem teljesítették.

Március végétől különös csend telepszik János köré. A harmadik prédikációsorozat után eltűnik a forrásokból, nyomát is alig találni. Egész áprilisban talán ha kétszer lép a nyilvánosság elé. Valamiféle betegségbe eshetett, mert már másodikán megköszöni a látogatást a helybeli püspöknek, a tartományfőnöknek, a polgármesternek és a tanácsosoknak, akik otthonában felkeresték. Nyomorúságáról beszél nekik és arról, hogy érzi a közeli véget. Ez azonban nem következett be. 22-én a püspök társaságában elutazik Elblągba, majd tovább. 30-án Nysában van.

Távollétében, április utolsó napjaiban szenzációs hír rázta fel a várost. Kipattant, hogy egy környékbeli paraszt oltáriszentséget lopott, eladta egy zsidónak, aki a városba hozta, hogy szertartásukon szentségtörő módon felhasználják. Május legelején a gyanúsítottakat letartóztatták, házkutatást tartottak náluk. Találtak többek között gyermekfőkötőt, nyakláncot, övet, kendőt, bőrtöket, késeket, mozsarat, könyvet, tollat, zsidó kalapokat. Ezeket mind lefoglalták. Néhány nap múlva letartóztatták valamennyi zsidót. A városi tanács László király elé terjesztette az ügyet, aki a vizsgálat lefolytatásával és az ítélethozatallal Kapisztrán Jánost bízta meg (aki május 13-án visszajött a városba). Egyúttal kiküldött két teljhatalmú királyi biztost, aki az ő nevében a meghozandó ítéletet végrehajtsa. A biztosok június elején jöttek meg.

A dologban azonban, úgy látszik, nem uralkodott teljes egyetértés a város vezetői között. Nowack püspök tiltakozott a tanács eljárása ellen: „Hallottuk, hogy ti . . . oly módon akartok elbánni a zsidókkal, amit mi nem akarunk elhinni. . . Nem tartjuk tanácsosnak, hogy azokat, akik nem részesek az ügyben, mindjárt büntetni akarjátok. Azt is halljuk, hogy egyik részük a felpanaszolt dolgokban egészen ártatlan. . . Azért a mi véleményünk az, hogy az elfogott zsidókkal ne siessetek túlságosan, hanem alaposan vizsgáljátok ki ezt az ügyet.” Két hét múlva

azonban a püspök bocsánatot kér, a maga részéről is megbízza Kapisztrán Jánost a vizsgálat lefolytatásával, csak azt óhajtja, hogy a boroszlói kanonokokat is vonja be az eljárásba. Most már ő inti a nyomozókat sietségre, „nehogy a bizonytalankodó késedelmezésből valami kellemetlen dolgot magyarázzanak ki, és botrány származzék belőle.”

E napokban a környéken is felizzott a pogromhangulat. Świdnicában 1453. augusztus 13-án tíz férfit és hét asszonyt megégettek. Más helyeken (Legnica, Lwówek, Jaworzyná, Strzegom stb.) bebörtönözték, illetve bezáráltatták őket Boroszlóba. Június közepén már 318 vádlott ült fogságban. László király felhatalmazta boroszlói biztosait, hogy az oltáriszentség meggyalázásában vétkeseket egész Sziléziában elfoghassák, vagyonukat elkobozhassák, őket megbüntethessék.

Az első tárgyalást 1453. június 22-én tartották. A vallomások az előzményeket és az apró részleteket egymástól eltérően adták ugyan elő, de a lényegben egyetértettek egymással, abban, hogy a szentelt ostya megszerzése után a részeg vádlottak meggyalázták azt. „Kitették az asztalra, káromkodás és bizonyos gúnydalok éneklése közepette leköpdösték, vesszővel megcsapkodták és bicskával megszurkálták.” A továbbiakban a vallomások megint eltérnek egymástól. Volt, aki úgy adta elő a dolgot, hogy a szúrások nyomán az ostya vérezni kezdett, mire a tettesek riadtukban „akkora lármában törtek ki, hogy a szemük kifolyt”, és az éjjeli őrség felfigyelt rájuk. Más tanú úgy tudta, hogy egy keresztény szolga lépett be hozzájuk, és ő szaladt a polgármesterhez.

Hamarosan felmerült a vád, hogy emellett egy keresztény gyermeket is megöltek. Később, a vallatás előrehaladtával, az áldozatok száma szaporodott. Nicolaus de Fara így adja elő az egész históriát: „Egy Boroszló közelében lakó paraszt kilenc szentelt ostyát lopott, és azokat a boroszlói zsidóknak pénzért eladta. Ezeket öreg zsidók ruhába tekerve vesszővel csapkodták, és mondogatták: Itt a keresztények Istene. Az ostya elkezdett vérezni. Mikor ez a bűntény napvilágra jött, minden zsidó családot letartóztattak és bebörtönöztek. János úr (akinek mint

általános inkvizítornak joga volt ehhez) tortúra alá vettetett közülük néhányat, aki őszintén beismerte ezt a csodát. Ekkor felkereste őt egy keresztény asszony, aki régebben zsidó volt, és elmondta, hogy látta egy alkalommal, amint azok tüzet raktak, beledobtak egy szentelt ostyát, de az három ízben is sértetlenül kiugrott a lángokból. Ennek láttára egy öregasszony térdre borult, és így kiáltott fel: Hiszem, Uram, hogy te vagy az én Istenem... A zsidók erre dühbe gurultak, botjukkal agyonverték, és a ház egyik szögletében eltemették. Hozzátette még, hogy látta, amikor egy keresztény gyermeket elloptak, egy szögekkel kiveret nagy hordóban ide-oda forgatták, míg a lelkét ki nem adta. Vérért aztán áldozatul felajánlották.”

Hát ebben az ügyben kellett Kapisztrán Jánosnak igazságot szolgáltatnia. Az eset megítélése akkor sem volt egészen egyértelmű. „Azt mondják, Boroszlóban minden zsidót bilincsbe vertek, mert állítólag az Úr szentsége ellen dühöngtek – írta június 3-án Enea Silvio Piccolomini Juan Carvajalnak –. Azt hiszem, ezt azért találták ki, hogy az új király számára pénzt facsarjanak ki.” Kapisztrán szereplését nemcsak a kortársak kísérték élénk figyelemmel, hanem az utókor is.

Az ítélet kihirdetésére és végrehajtására július elején került sor. A különféle gyilkosságok vádját elejtették, az oltáriszentség meggyalázását azonban a vádlottak – mint a jegyzőkönyv leszögezi – „nyíltan, önként, minden kínzás nélkül” beismerték. Az ítélet így szólt: „Minden hét éven aluli zsidó gyermeket meg kell keresztelni és nevelésre keresztényekhez adni; a bűnösöket a keresztény paraszttal együtt égenség meg, a többieket örökre száműzzék az országból.” A hó végén a király nyugtázta a boroszlói zsidók vagyonának átvételét. Ez azonban nem volt igazán sok. A vagyon elsősorban 25 ezer forintnyi behajthatatlan követelésből állt. Ezenkívül találtak még összesen 1800 forintnyi készpénzt és bútort. A szomszédos városokban 700 forint jött össze. Az eljárás 1400 forintba került.

A kivégzettek számát illető tudósítások eltérőek, a többség 14 személyről beszél, van, aki negyvenről tud.

30. Az inkvizíció

Az ítélet végrehajtásának körülményeiről a helybeli nótárius ezt a beszámolót hagyta ránk: „A város közepén Kapisztrán János törvényt látott. Jelen volt a város püspöke, a városi hatóság, a császár és László király tanácsosai. Megparancsolta, hogy a vallásgyalázó zsidókat hozzák elő, azután állítsanak fel négy serpenyőt égő szénnel telve. Ennek megtörténtével levetkőzteti őket, mezítelen testtel, arccal felfelé mindegyiket külön-külön erősen a padra kötözteti, és aztán megparancsolja a négy hóhérnak, hogy vasfogókkal szaggassák le róluk a húst, és vessék a

serpenyőbe, hogy megégjen. Így a húst annyira lenyúzták róluk, hogy az összes csontjuk kilátszott. Ezután a város kapitányai a hústól teljesen megfosztottakat négy részre vágatták, és a szokott módon a keresztutakra kifüggesztették az összes gonosz zsidó és keresztény elrettentésére.”

Ugyanez a tudósító szól az ártatlannak találtak sorsáról is. Azt mondja, hogy Kapisztrán a kivégzések után egy keresztelőkutat és egy máglyát állíttatott fel egymás mellé, és választásra szólította fel az összeterelteket. Csak húszan keresztelkedtek meg, „a többiek mind, ifjak és vének, félelem nélkül és vakon léptek a máglyára”.

1453 július–novemberében valamennyi zsidó elhagyta Sziléziát.

Kapisztrán 1453. augusztus 22-én elutazott Boroszlóból, és elindult Krakkó felé. Augusztus 28-án érkezett oda 12 barát kíséretében. Jan Długosz, a történétíró, szemtanúja volt bevonulásának. „Az említett áldott férfitú elé ment nemcsak az összes szerzetesrend, hanem Krakkó városának minden papja is a városi hatósággal, körmenetben zászlók alatt elébe mentek a polgárok, a férfiak és a nők, hogy fogadassák, két mérföldnyire szaladtak elé csapatosan. Kiözönlött szinte az egész város. Kázmér király, Zsófia anyakirályné, az édesanyja, Zbigniew bíboros, a krakkói püspök nagyszámú katonasággal és papsággal fogadta őt a város előtti mezőn, és diadalmenetben vitte a városba.”

IV. Kázmér öleléssel köszöntötte.

Kilenc hónapig tartózkodott körükben, és természetesen naponta prédikált. „Betegek, vakok, sánták, elszáradtak és más nyavalyákban szenvedők nagy sokaságát gyógyította meg a nép szeme láttára. Ezért egész Lengyelországból, sőt a szomszédos tartományokból is igen nagy tömeg tódult ide.” Száznál több csodát művelt. Száznál többen léptek be a ferences rendbe. Szent Bernardin tiszteletére zárdát alapított.

Ott-tartózkodása alatt pompás eseményre került sor. 1454. február 9-én megérkezett a városba Kázmér király menyasszonya, V. László húga, Erzsébet. Kíséretében számos előkelőség között Hunyadi László is ott lépdelt. Jánosnak módja volt esz-

31. A zsidók keresztény gyermek vérének veszik

mét cserélni vele a magyarországi helyzetről. A királyi esküvőre másnap, vasárnap került sor. A szertartást egy kis összekoccanás előzte meg a jelen levő egyházi főméltóságok között. Hárman is voltak ott, akik méltán tartottak igényt arra, hogy a fejedelmi esküvőt celebrálják: Zbigniew Oleśnicki bíboros, a helybeli püspök, Jan Sprowski gnieźnoi érsek, Lengyelország primása, és maga Kapisztrán János. A kényes kérdést az udvar gyakorlott politikusai úgy oldották meg, hogy a három közül egy se sér-

tődjék meg. Kapisztránt kérték fel az esketésre, aki azonban sem németül, sem lengyelül nem tudván, a szertartás szabályos levezetését nem vállalhatta, hanem átengedte a megtsiszteltetést Zbigniewnek. A püspök nem fogadta el a nagylelkűséget, hanem az érsekkel együtt beállt ministránsnak a barát mellé, garantálva a szertartás szabályszerűségét. A gnieznói ésekre maradt az esküvőt követő mise megtartása és az új királyné megkoronázása. Így mindenki elégedetten távozott.

Kapisztrán még egyszer kísérletet tett arra, hogy Prágát meglássa. Írt V. Lászlónak, aki a cseh korona felvétele végett ott tartózkodott, és kérte, hogy tegye lehetővé odautazását. László azonban nem találta erre alkalmasnak az időpontot, és nem tudott számára oltalomlevélről gondoskodni. Azt tanácsolta, hogy utazzék inkább Bécsbe. Amikor meghallotta, hogy Olmützbe készül, ijedten igyekezett lebeszélni erről, mert attól tartott, hogy lázadás üt ki ott, és a katonaság megrohanja azokat a helységeket, ahol prédikálni kezd.

A király visszautasító válaszának vétele után ismét Pogyeb-rádhoz fordult, aki azonban úgy vélekedett, hogy Prágában éppen elegen vannak, akik az üdvösség magvát hintsék. „Ezért neked oltalomlevelet nem adok” – szögezte le határozottan. Enea Silvio pedig kereken megmondta neki: „Ábránd az, hogy te Prágába mehess. Akik mást mondanak, rászednek téged.”

Be kellett látnia, hogy az elébe tornyosuló akadályokon nem tud keresztültrni, küldetése eme részének nem tehet eleget. A csehek ügyét ezután már csak a távolból kísérte figyelemmel. Amint III. Calixtus pápa (1455–1458) trónra lépett, máris figyelmeztette őt mesterkedéseikre, és óva intette, ne hagyja elámitani magát. Azt az időt, amely igazát meghozta, nem érte meg: a kompaktátumokat II. Pius 1462-ben vonta vissza.

Inkvizítori hivatásának Krakkóban nehezen tudott eleget tenni. Egyetlen csehet talált, valami Pál nevű doktort, akit börtönbe dugott, mert kicsúfolta prédikációit. Szeretett volna szigorúan fellépni a zsidók ellen, és ebben szövetségese is akadt Zbigniew Oleśnicki személyében, aki már az ő érkezése előtt minden követ megmozgatott IV. Kázmér királynál, hogy a zsidóknak 1447-

32. Zsidók a máglyán

ben adott kiváltságokat vonja vissza. Ezek szinte hallatlan szabadságokat engedtek nekik. Beeresztették őket a városi fürdőbe, kivették őket a katolikus egyházi bíróság illetékessége alól, fősvesztéssel fenyegették azt a keresztényt, aki zsidót hamisan vádol rituális gyilkossággal, és így tovább. Kapisztrán teljes szívvel csatlakozott a püspökhöz, és – mint Jan Długosz írja – ketten együtt nyilvánosan korholták a királyt makacsságáért. Az azonban nem engedett.

János még a távozása előtti napokban sem adta fel a harcot. Levelet intézett az uralkodóhoz, amelyben a legnagyobb tisztelettel esedezik, hogy „ne biztassa őket a keresztények elleni dühöngésre”. Megfenyegeti, hogy ha szót nem fogad, az Úr

haragját vonja a fejére. Ezúttal is kivételes képességű látnoknak bizonyult, és mint szinte mindenben, ebben is igaza lett. Kázmér király néhány hónap múlva súlyos vereséget szenvedett a Német Lovagrendtől, és hogy a harc folytatásához szükséges pénzt előteremtse, kénytelen volt a zsidó vagyonhoz folyamodni. 1454 végén visszavonta kiváltságait. Ezt mindenki egyértelműen Kapisztrán komor jóslatának tulajdonította. (Kázmér azonban 1467-ben, miután a harctéren a kocka megfordult, a privilégiumokat visszaadta.)

Épp ez időben ugyanis háború tört ki Lengyelország és a Német Lovagrend között. Az ellentét nem volt éppen új keletű, az 1220-as évek óta állt fenn, azóta, amióta a lovagok a poroszok megtérítése címén betették a lábukat a lengyelekhez, de térítés helyett gyilkolták az őslakosságot, helyébe németeket telepítettek, és elkezdtek nyugat felé terjeszkedni. Időközben a Lovagrend által telepített német városok is megkezdték küzdelmüket az önállóságért, és e törekvésükben természetes szövetségesüket Lengyelországban találták meg. Történetünk idején az utolsó jelentős esemény az 1410-es grunwaldi (tannenbergi) csata volt, amelyben a lengyel győzelem gátat szabott a lovagok hódításainak. A porosz városok továbbra is folytatták függetlenségi háborújukat.

A pápa a lázongókkal szemben lépett fel, és a felkelőket a védelme alatt álló Lovagrend előtti meghunyászkodásra akarta szorítani. A szövetkezők ezzel szemben 1454 áprilisában a lengyel király pártfogásába ajánlották magukat, és elismerték fennhatóságát. Kázmér a május 1-i országgyűlésen a felajánlkozást elfogadta, a felkínált területeket habozás nélkül elfoglalta, és ezzel mintegy hadat üzent a Lovagrendnek.

A kritikus napokban Kapisztrán Krakkóban tanyázott, és roppant befolyására tekintve nem lehet kétséges, hogy az ügyek alakulásában jelentős szerepet játszott. Szerepe azonban tisztázhatatlan. Bizonyossággal csak annyit állapíthatunk meg, hogy Rómában újabb ellenségeket szerzett magának. Azzal vádolták, hogy ő beszélte rá a királyt a felajánlott hódolat elfogadására, ezáltal súlyosan megkárosította a pápa barátait, a lovagokat, és

háborút szerzett két keresztény hatalom között. Cusanus eléggé egyértelműen fogalmazta meg az általánosan elterjedt vélekedést, amikor a háborúból származó károk felsorolását e szavakkal fejezte be: „Senki sem hiszi, hogy Atyaságodtól, aki mélyen vallásos és széles látókörű ember, a király tanácsot ne kért volna.”

Kapisztrán tiltakozik a rágalom ellen a pápánál, arra hivatkozik, hogy Kázmér a zsidókkal szemben adott tanácsára sem hederített. „Némelyek beszédéből megértettem, hogy egy bizonyos követ, Jan Lutek úr terjesztette el rólam azt a hírt, hogy Lengyelország felséges királya az én tanácsomra támadta volna meg Poroszországot. Ez – bocsánatot kérek, bárki volt is a hírvivő – sohasem volt igaz, sőt, az egész dolog ellenkezőleg történt. A főtisztelendő krakkói bíboros úr, két érsek, két püspök és az említett király több tanácsosa jelenlétében azt tanácsoltam, hogy az ügyet terjesszék Szentséged ítélete elé, és hogy maga az említett király is, aki esküvel kötelezte magát örökös békére, ajánlkozzék fel közvetítőnek a Lovagrend és alattvái kibékítésére. De tanácsomat nem fogadták meg, miként a zsidók kiváltságairól sem.” A szóba hozott Jan Lutek azonban nem valami jöttment küldönc volt Rómában, hanem Włocławek püspöke, pápai auditor, Kázmér állandó római képviselője. A hírt aligha ő agyalta ki.

A rágalmat némileg támogatni látszik Kázmér király nyilatkozata, amelyben a már távozó prédikátor érdemeit méltatja, és felelegeti, hogy üdvös tanácsait mindig megfogadta. A legutóbbi, május elsejei országgyűlésen is iparkodott olyan határozatot hozni, ami Isten akaratának és a tisztelendő atya üdvös kívánalmainak megfelel. Erről már meg is győződhetik, mielőtt az ország határát elhagyná. Reméli a király, hogy ellenségeit legyőzi, a Lovagrend birtokában levő területeket elfoglalja, és ott Kapisztrán János tetszése szerint őrizheti a vallás épségét, növelheti Isten dicsőségét. „Mindig azon vagyok és leszek – fejezi be –, hogy tisztelendő Atyaságod üdvös parancsainak engedelmeskedjem.” E levél 1454. május 9-én kelt. A háború 1466-ig folyt, akkorra a Lovagrend kiszorult Nyugat-Poroszországból.

Kapisztrán május 14-én elhagyta Krakkót, a lakosság sírva kísérte ki a kapun. Bytom, Strzelce, Opole érintésével 29-én ismét bevonult Boroszlóba, ahol őt és hatvan főnyi kíséretét változatlan szeretettel és rajongással fogadták. Itteni újabb működéséről egy fontos mozzanatot jegyeztek fel a kortársak. Visszatartotta a polgárokat attól, hogy Prágába menjenek, és letegyék a hűség esküt V. László király előtt. E kérdésben ismét szembekerült Nowack püspökkel, de megint ő került ki győztesen. Peter Nowack egyedül utazott Prágába, a tanács nem követte. A király – aki országa egységét féltette, és tudta, hogy a husziták már elvesztették méregfogukat – tekintélyes küldöttséget menesztett Boroszlóba, a város azonban Kapisztrán tanácsát fogadta meg. „Németország minden városa közül ez viselkedett az atya iránt a legnagyobb tisztelettel – írja Christophorus a Varisio –. Az atya is minden város közül ezt szerette a legjobban, és azt mondogatta, hogy ez a város az övé. Ez volt az egyetlen város, amely az atya prédikálása következtében nem akart csatlakozni Pogyebrád Györgyhöz, Csehország eretnek királyához. . . .” Kapisztrán tudatta a királlyal, hogy a polgárok készséggel fölesküsznek hűségére, de nem az eretnekek fészkében, ahová őt sem eresztik be, hanem csakis helyben, csakis, ha közéjük jön. Boroszló lett az egyetlen sziléziai város, amely V. László királyságát forma szerint nem ismerte el egészen 1454 decemberéig, amikor a király tényleg megjelent ott személyesen. Akkor meg kellett erősítenie, hogy a zsidók soha többé nem tehetik be a lábukat Boroszlóba, mert a város sohasem bocsátja meg nekik a bűnt, amit az oltáriszentség ellen elkövettek.

Július közepéig maradt ott, majd továbbutazott Olmützbe, ahonnan László mindenáron távol akarta tartani. Baj nem történt, bár újra heves kirohanásokat intézett a husziták ellen. „Az eretnekek rágalmait az igazság bizonyítékaival agyonsújtotta” – olvassuk.

Itt kapta meg Enea Silvio Piccolomini meghívólevelét a szeptember végére kitűzött birodalmi gyűlésre, Frankfurtba.

„Magyarországra!”

Frankfurtban a tervek szerint a török ellen indítandó hadjáratról kívántak tárgyalni. Ez ugyanis Konstantinápoly elestével (1453. május 29.) égetően aktuálissá vált. V. Miklós olyannyira szívére vette a tragédiát, hogy búskomorságba esett tőle. 1453. szeptember 30-án kelt „nagy török bullájában” keresztes hadjáratra szólította fel Európa fejedelmeit, és felajánlotta e célra az egyházi jövedelmek tizedét. Erre a császár birodalmi gyűlést hívott össze 1454 tavaszára Regensburgba. Azon azonban az uralkodók közül egyedül Jó Fülöp, a burgundiai fejedelem jelent meg, a többiek (a császár is) csak képviselőket küldtek, a leginkább veszélyeztetett magyarok el sem mentek. A résztvevők lehangoltan értesültek róla, hogy a pápa a paviai püspököt delegálta, holott legalábbis egy bíborost vártak volna. A gyűlés egyébként sem a török hadjáratról foglalkozott, hanem a Német Lovagrend Kázmér lengyel király ellen benyújtott panaszát hallgatta meg. Eredmény nélkül oszlott szét azzal, hogy Szent Miklós napján újra összejön Frankfurtban.

Ez volt tehát az a frankfurti gyűlés, amire Enea Silvio Piccolomini, akkor császári titkár, Kapisztránt a maga nevében meghívta. Meghívólevelében mindenekelőtt a kettejük között fennálló, nem egészen egyértelmű viszonyt igyekezett tisztázni: „Tisztelendő Atya, legjobb tanítóm! Tudom, hogy olyan híreket vittek neked, mintha én rosszakat beszélnék Rólad, de akik így mondják, nagyon távol állnak az igazságtól, mert én Téged mindig nagyra becsültelek, és bárhol fordultam is meg, erényeidet mindig magasztaltam. Szeretném, ha lenne időm elbeszélgetni Veled, mert ha Isten ezt megengedi, be fogod látni, hogy

nem tettek jó szolgálatot azok, akik kettőnket összevesztettek. De erről máskor!” A tárgyra térve tehát meghívja őt Frankfurtba, mert tőle várja, hogy „a zsibbadt lelkeket tüzes ékesszólással felrázza”. Prágába úgysem mehet, magyarázza meg neki, Magyarországra indulnia pillanatnyilag fölösleges, hiszen a magyarok mit sem tehetnek a többi keresztény nélkül. Elsősorban tehát a birodalmi gyűlés eredményességén kell fáradozniuk. „Azt hiszem – fejezi be –, ez be fog következni, ha Te is jelen leszel ott.” Akármit is beszéltek tehát a konkolyhintők, Piccolomini bíboros, ha Kapisztrán csodatevő képességével szemben talán szkeptikus volt is, agitativ tehetségében egy percig sem kételkedett.

Úgy látszik, a császár titkára nem ok nélkül akarta őt lebeszélni ekkor a magyarországi utazásról, mert más jelekből is arra következtethetünk, hogy Kapisztrán egyenesen a török harctérre készült ekkor. Zbigniew Oleśnicki, a krakkói püspök néhány nap múlva levelet írt neki, amelyben szintén ettől igyekezett visszatartani: „Ha tisztelendő atyaságod esetleg azt találja jónak, hogy a törökök ellen induljon, félek, hiába fáradozik.” Majd felvilágosítja az Európában uralkodó politikai viszonyokról, melyek egy azonnal megindítandó hadjáratot eleve kudarcra ítélnék. Velence fegyverszünetet kötött a törökkel; a magyarok „kifáradt és elfogyatkozott seregeikkel képtelenek a törökök előrenyomulását megakadályozni”. A leghathatósabb segítség a lengyel király lehetne, aki nemcsak saját népét és a litvánokat meg az oroszokat, hanem a tatárok felmérhetetlen sokaságát is a törökökre zúdíthatná, ha nem kellene attól tartania, hogy a Lovagrend kihasználja a kínálkozó alkalmat, és azalatt heves támadást intéz Kázmér ellen. Kapisztránnak tehát egyet kell értenie vele abban, hogy a pápa jól tenné, ha e két vetélkedő keresztény hatalmasságot kibékítené egymással. Mindebből úgy látszik, Zbigniew Oleśnicki püspöktől sem állt távol az a feltételezés, hogy Jánosnak van némi köze a Lovagrend és Lengyelország között dúló háborúshoz.

Kapisztrán október elejére Frankfurtba utazott, ahol a pápát megint a paviai püspök képviselte, a császár csak követeket küldött. A fejedelmek közül egyedül a bajor herceg volt jelen,

most már Jó Fülöp is távol maradt. János a pápának küldött beszámolójában jelenti, hogy nyilvánosan is felszólalt, számos magánbeszélgetést is folytatott, és igyekezett a közömbösekert feltüzelni a harcra. „Némelyek morogtak azért, hogy követed későn érkezett, mikor pedig megtudták, hogy Szentséged nem bibornokot, hanem csak püspököt küldött, még inkább elégedetlenkedtek. De Isten kegyelmével követed megérkezése előtt is, után is a szidalmazóknak annyira eleget tettem, hogy mikor felolvastam a keresztes hadjáratot kihirdető bulla másolatát (miután az eredetét sajnos nem tudtam megszerezni), Szentséged buzgalmát, kiváló szorgoskodását és szent gondoskodását mindnyáján a legnagyobb dicsérettel halmozták el.” A magyarok azonban – folytatja – előadták, hogy a németek kilátásba helyezett segítségével nem sokra mennek, hiszen a török előbb foglalja el országukat, mint ahogy azok megmozdulnának. Így tehát hasznosabbnak gondolják, ha békét kötnek a törökkel. Akkor pedig „jaj neked, Itália, jaj neked, Róma!”

A gyűlés azzal oszlott szét, hogy a jövő gyertyaszentelőre ismét összejön Bécsűjhelyen, és akkor majd komolyan, az érdekeltek jelenlétében foglalkozik az üggyel.

Kapisztránt a sikertelenség már megint meggondolatlanságra ragadta, és október 27-i levelében súlyos szavakkal támadt rá Miklós pápára. A németek zokon vették – ismétli –, hogy már megint nem küldött személyét méltóan képviselő delegátust. Itália, „melynek atyja és fejedelme állítólag Szentséged volna”, nem hajlandó egy szál katonát sem kiállítani, miért is „szentséged mindnyájunkért számot fog adni Istennek”. Őt is kellemetlen zavarba hozta, hogy a keresztes háborút meghirdető bulla eredetijét újfent nem sikerült fellelnie, és a pápa szándékáról sem kapott közvetlen információt. Kénytelen volt a gyűlés előtt valami kétes hitelű másolatot lobogtatni. Minden fejedelem azt mondja: Miért tegyük ki magunkat, javainkat, gyermekeinket, kenyerünket veszélynek, ha a római pápa a Szent Péter-templom tornyaira, vastag falaira, oldaltámasztékaira és köveire költi kincseit, ahelyett, hogy a szent vallás védelmére fordítaná? Hát mit válaszolhattam volna erre akár nyilvánosan, akár négy-

szemközt?” Tudtára adja továbbá: „Jóllehet törődött öregember vagyok, nincs sem aranyam, sem ezüstöm, mégis elhatároztam, hogy Krisztus nevének felmagasztalásáért, a vallás megvédelmezéséért, a Szentséged iránti tiszteletért életemet veszélynek teszem ki, véremet kiontom. Holnap innen eltávozván, Isten segítségével a császár öfelségéhez megyek, hogy őt, amennyire lehet, felébresszem, zaklassam és hajszoljam... Azután Magyarországra utazom, ahova a király, a tanács, a magyar főurak ismételten hívtak, legalább, hogy fékezzem őket, amennyire tehetem, nehogy elhirtelenkedve a törökökkel szövetséget kössenek... Mindezeket lelkiismeretem megnyugtatósa végett és a Szentséged iránti tiszteletből akartam elmondani, hogy az igazságról értesülve annál körültekintőbben gondoskodhassék saját tiszteletéről, népének ilyen veszedelméről és bajáról.”

Hogy ő maga milyen hatékonysággal tudta képviselni a török elleni hadjárat eszméjét ez alkalommal, csak az eredményből volna lemérhető, ez azonban egyelőre nem mutatkozott. Enea Silvio azt mondja, hogy „a nép szinte prófétának tekintette őt, a török elleni háború ügyében azonban semmit sem ért el”. Ez azonban nem egészen igaz, illetve csak a fejedelmekre áll. 1456-ban a török magyarországi támadásának hírére több tízezer keresztes indult útnak a hadszíntér felé Németországból és Sziléziából, elsősorban fiatalok, egyetemi hallgatók. Ennek előkészítésében fontos szerepet kell tulajdonítanunk János barát lelkesítő szavainak, amelyek gyümölcse tehát két esztendő múlva érett be.

A gyűlésen való szereplése mellett Frankfurtban folytatta rendes tevékenységét. „Naponta prédikált, hétköznaponként a Szent Bertalan-templom temetőjében, ünnepnapokon rendszerint a Samstagsbergen egy emelvényen, és itt misézett a prédikáció után” – jegyezte fel az egyik városi krónikás. A másik így írt: „A bénákat meggyógyította, a vakokat látókká tette, és amelyik utcában megfordult, oly nagy lett ott a bénák, nyomorékok, vakok tömege, hogy egyik a másikat akarta agyonnyomni. Sok embernek kellett rudakkal vele mennie, hogy a csődületen áthalthasson. Csináltak neki egy nagy emelvényt a piacon a tanács-

ház előtt, amelyen prédikálószek és oltár volt, ott prédikált és misézett... A fejedelmek, a mainzi és a trieri püspök, Albert herceg, a császár testvére, a brandenburgi és a badeni örgrófok, a többi herceg tanácsosai, doktorok és nagymesterek mind mellette ültek az emelvényen, és hallgatták prédikálását. Mindnyájan nagy tisztelettel viseltettek e férfiú iránt, fejet és térdet hajtottak előtte. Ő pedig nyíltan megmondta nekik, hogy nem viselkednek őszintén... Kijelentette, hogy összes mezítlábas testvérével együtt elindul a török ellen a kereszténység megsegítésére. Egyik napon a kocka- és kártyajátékokat mind elégette Frankfurtban. Többek között egy értékes játékasztalt is, amely tiszta ezüsből készült, és megért 100 forintot.” A prédikáció alatt a polgármester, a városkapitány és a zsoldosok átvizsgálták a város előtti mezőn minden árkot, hidat és átjárót, mialatt a város összes kapuja zárva volt.

1454. október 28-án távozott Frankfurtból, hogy, mint jelezte, felkeresse a császárt. De nem sietett egyenesen oda. Bejárta a Rajna vidékét, megfordult Aschaffenburgban, Würzburgban, Augsburgban, ahol 8 napig prédikált. „A városház előtti téren megégettek egy sor hegyes orrú cipőt, játékasztalt, kockajátékot.” Nürnberg, majd Regensburg következett. Itt is kikelt a játékszenvedély ellen. Egy férfi és egy nő szitokra fakadt ellene emiatt. Másnapra kelve mindkettőt holtan találták. Az eset akkora megdöbbenést váltott ki, hogy a lakosok valamennyi fényűzési cikküket a lángok közé vetették. November–december fordulóján Passauban találjuk, majd Kremsben. A karácsony előtti napokban már Bécsből keltezi levelét. A hosszú kerülő után is korán érkezett, itt tanyázott tehát hónapokon keresztül, tavaszig, és Enea Silvától kért tanácsot, mikor keresse fel a császárt Bécsűjhelyen.

Piccolomini 1454 Szilveszter napján biztosítja, hogy a császár és a császárné roppant mód örülne látogatásának, azonban „nem mindig egyenlőképpen gyümölcsöző a te jöveteled, sok függ az időponttól, mert van ideje a vetésnek, és van ideje az aratásnak... Azt vallom, hogy jelenléted ebben a városban és e népnél mindig hasznos lesz, de sokkal nagyobb hasznára lehetsz

Isten egyházának, ha a gyűlés megnyíltakor jössz ide. Mert miként Frankfurban az emberek lelkét a vallás védelmére beszédeiddel feltűzelted, úgy itt is, ha valami lanyhaság és álmodosság lép fel, a te sürgetésed és ösztönzésed el fogja űzni azt.” A levél olvasójának az az érzése, hogy Piccolomini Jánosunkat valamilyen revolvernek, ütőkártyának szánta arra az esetre, ha a dolgok nem szándékai szerint alakulnának, és csak végszükség esetén akarta őt bevetni. Egyébként a legmélyebb őszinteséggel feltárta előtte véleményét, és a keresztény Európa perspektívájáról, a török elleni keresztes hadjárat kilátásairól egyáltalában nem festett neki rózsaszínű képet. A fejedelmek bizonytalankodnak – mondja –, a királyok érzéketlenek, a népek fáradtak, menekülésre nincs esély. „Szükség lesz tehát beszédedre, ostromozásodra és tüzedre, fel kell bennünket ráznod, zaklatnod és ingerelned.” „Beszédedben dicsérni fogod a vitéz és nagylelkű fejedelmeket, reményt öntesz majd a lelkükbe, a jó úton járókat továbbhaladásra ösztönözöd. De ha népünk vezéreit gyáváknak vagy viszálykodóknak látod, akkor élni fogsz hivataloddal, akkor szünet nélkül kiáltozni fogsz, és mint a harsona, süvöltesz. Vádolni fogod őket gyávaságuk miatt, szemükre hányod gőgösségüket és elátkozod kapzsiságukat.” Mindezáltal ismét a lelkére köti, hogy ne jöjjön Bécsűjhelyre túl korán, csak akkor, ha a gyűlés már teljes. Ez a császár véleménye is. Addig művelje csak Bécs szőlejét, ahol már a sajtót felállította, és ott szűrje az Úr pincéjébe a tiszta bort.

Kapisztrán, akinek volt érzéke a színpadra lépéshez, alighanem megértette a tanács velejét. Piccolomini ezután hétről hétre tudósítja őt a fejleményekről, értesíti, mikor melyik küldött érkezett meg, mivel töltik napjaikat, kire várnak. Az idő csak múlt ezalatt, de a császár még mindig nem látta időszerűnek jövetelét. 1455. március közepén – mint Enea Silvio Carvajalnak beszámol – a már egybegyűltek között megkezdődött a vita arról, hogy ki hová üljön az értekezleten. „Midőn a fejedelmek és a követek, akik az ügyintézés végett megjelentek, a császár színe elé gyűlésbe hívtak, először is az ülésrendről keletkezett vita. A trieri érsek a császár melletti jobb oldalon kérte az első helyet, hogy a

többi választófejedelem követe őutána üljön. A püspök, a pápa legátusa, azt mondta, hogy az első hely őt illeti meg, Alfonz király követét pedig a választók követei elé kell ültetni. Fel-emlegették ekkor, hogy a római kúriában sem szokták megadni a germánoknak a kötelező tiszteletet, hiszen még az alkancellár is a római király elé merészel ülni, a magyar királynak pedig, aki a királyok között a negyedik helyet foglalja el, az utolsó bíborosok között szokott lenni a helye.” És így tovább.

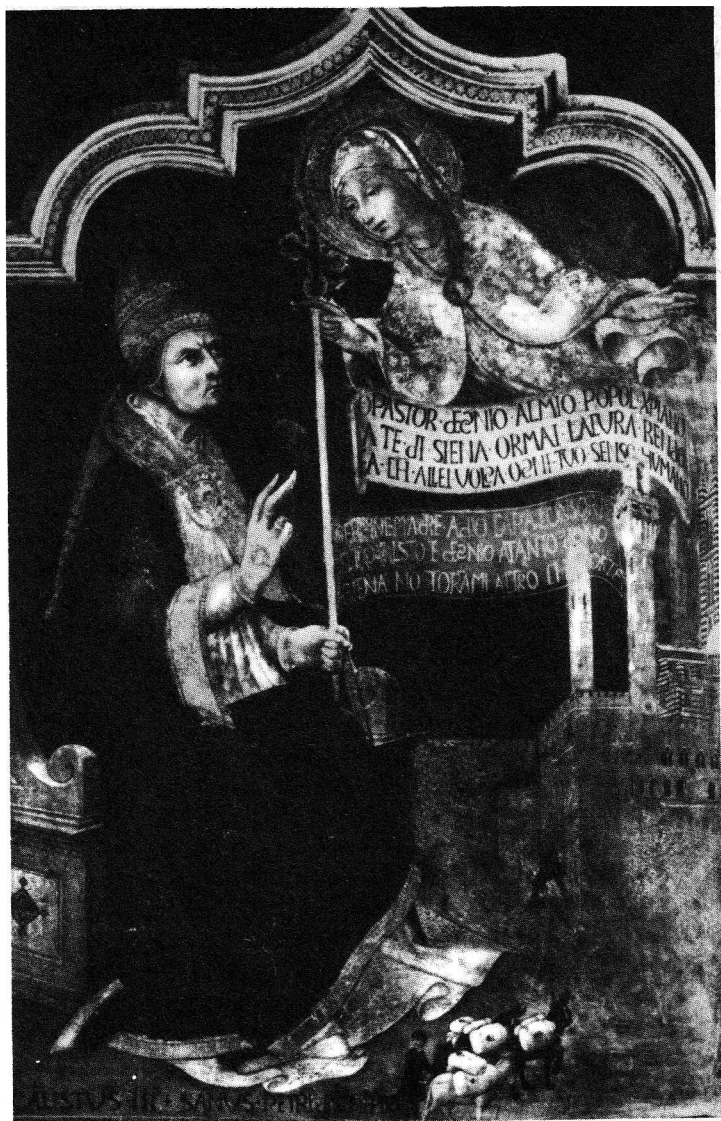
E viták közepette végre megérkezett Kapisztrán, szerepléséről azonban nem maradt emlékezet azon tényen kívül, hogy március vége felé beszédet mondott az egybegyűlteket előtt, a köznépet pedig állandóan tüzelte a harcra. Mielőtt érdemi tárgyalásokra került volna a sor, megérkezett Miklós pápa halálhíre, és erre a gyűlés április 20-án feloszlott, újabb időpontot tűzvéen ki az elkövetkező év tavaszára.

Kapisztrán az eredménnyel nem volt elégedett, elhatározta tehát, hogy minden huzavonát odahagyva Magyarországra utazik. Reményeit nagyban növelték azok a hírek, amelyek az új pápa, III. Calixtus felől érkeztek. Egy római barátja örömmel tudósítja, hogy az lelkesedik a török hadjáratért, eladja a római kincstárban felhalmozott aranytárgyakat, leszedeti a vatikáni könyvtárban őrzött kódexek aranyvereteit, és mindent a háborús készülődésre költ. „Azt mondják, kétszázezer aranya volt, amikor a pápaságot elnyerte, Miklós majdnem hatszázezret hagyott hátra, és ezt most mind a hajóhad felszerelésére és katonaaállításra költi.” Fantasztikus számok ezek csakugyan. 1456-ban a magyar államkincstár teljes bevétele 171 000 forintba rúgott. Calixtus 1455. május 15-én, hat héttel megválasztása után meghirdette a keresztes hadjáratot, bűnbocsánatot engedélyezett a résztvevőknek, az egyháziakra tizedet vetett ki.

János most ugyanolyan lelkesülten készül Magyarországra, mint annak idején a husziták ellen. V. László már 1452 végén levélben invitálta őt. A hívás többször elhangzott, 1453 nyarán, majd 1454 októberében kétszer is. Őt viszont már a jó múltkorában, Nürnbergben, isteni sugallat biztatta miséje közben: „Magyarországra! Magyarországra!” És ugyanekkor azt is meg-

tudta, hogy ott leli majd halálát, sajnos, nem vértanúságot, de súlyos háború után. Láttuk, hogy ez időre már komolyan megfogant benne az új küldetés gondolata, és szándékát Frankfurtból a pápának is jelentette. Barátai akkor még le tudták őt beszélni azzal, hogy várja meg az európai hatalmak felkészülését, de a bécsűjhelyi gyűlés után erre már nem lehetett hivatkozni, hiszen nyilvánvalóvá vált, hogy a fejedelmek sohasem fognak felkészülni. 1455. május 1-jén ismét levelet írt tehát a pápának, ezúttal Calixtusnak, tájékoztatta őt terveiről, előadta elképzeléseit saját küldetésének mibenlétéről, és hogy mi volna szerinte Róma feladata az adott helyzetben.

„Azt gondolom, hogy jobban tetszik Péternek és kedvesebb lesz Isten előtt, ha e sürgető szükségben és a vallás végső veszedelmében az Üdvözítő, Péter és Pál apostol bazilikájának ékeségeit beolvasztod, és a keresztény vallás védelmére fordítod, mintha a földkerekség összes templomát, tornyát, épületét színaranyból felépítenéd és drágakövekkel kiraknád...” A bécsűjhelyi gyűlés – jelenti – megint dolgavégezetlenül oszlott el, az érdemi intézkedést a jövőre halasztotta. „Jaj, Szentséges Atya, hány keresztény lélek pusztul el azalatt, és rohan az örök kárhozatba!... Ébreszd fel, szentséges Atyám, az alvókat, serkentsd és ösztökdél őket Krisztus keresztjének pásztorbotjával, újítsd fel boldog emlékezetű elődöd rendeletét, küldj szét jó és tüzes lelkű, tiszta életű és nagy tudású trombitásokat és hírnököket, szóban és tettben hathatós férfiakat, akik gyűlölik a kapzsiságot, minden tisztátalanságot és gonoszságot, akik Isten tiszteletét és dicsőségét, a lelkek üdvét kívánják és keresik... Szentséges Atyám, könyörülj meg a görög és szerb nép könnyein, sóhajain és fájdalmain, akik talán Isten ítélete folytán vagy az ő beleegyezésével tévelygésük és szakadárságuk miatt zsákmányul estek és eladattak, mint a barmok... Vajha én is, gyenge és haszontalan létemre, a Krisztusért harcoló lovak patái alá felekhetném, és ott tiportathatnám magam agyon!” Aztán felemlíti, hányan és hányszor hívták, biztatták őt a magyarországi utazásra, a király, a bárók, az egyháznagyok, a császár, az apostoli követek, Brankovics György, a szerb despota, Hunyadi János és rengete-

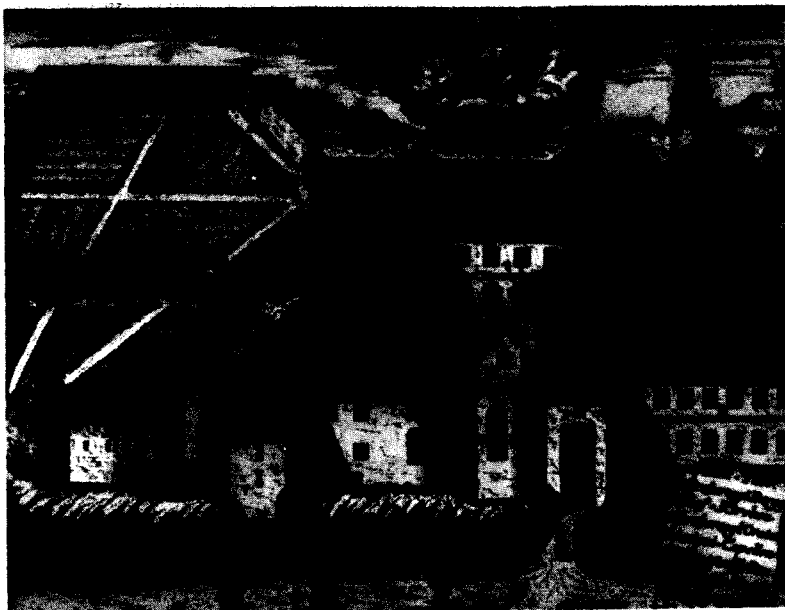
33. III. Calixtus. Sano di Pietro festménye

gen mások. Bejelenti tehát, hogy a pünkösdi ünnepek előtt Budára indul.

Azért idéztük ilyen hosszan ezt a dokumentumot, mert minden várakozásunkkal szemben világosan kitetszik belőle, hogy Kapisztrán nem a török, hanem az eretnekek ellen óhajtott harcolni Magyarországon, a kapzsiság, a tisztátalanság, a gonoszság ellen akart itt is prédikálni, mint eddig. Nem attól félt az embereket, hogy a török lemészárolja őket, hanem attól, hogy eretnekségben tévelyegvén örök kárhozatra jutnak. A görögöket és a szerbeket a szakadárságból akarja kimenteni. A „boldog emlékezetű előd rendelete” nyilvánvalóan inkvizitori megbízatására vonatkozik, amelyet eddig minden pápa megerősített és megújított, utoljára V. Miklós 1447-ben. Kétség sem fér hozzá, hogy erre céloz, hiszen eléggé pontosan körülírja azokat a – csak rá jellemző – tulajdonságokat, amelyekkel bírnia kell annak, akire e várt rendelet feladatokat szab.

E levél kelte 1455. május 1. Alig két héttel később, 18-án egyik kedves társát személyesen küldi Rómába, és az ő révén levélben is, szóban is sürgeti a felhatalmazást, bemutatja azt a hatvan bullát, brévét, amelyet V. Mártontól kezdve a pápáktól kapott. Ezúttal határozottan felszólítja Calixtust: „Szentséged kegyeskedjék azokat újból megerősíteni vagy hatályon kívül helyezni.” Másnap egy római bíboros barátját kéri, nézzon utána a dolognak. Valószínű, hogy csehországi tapasztalatai tették ilyen óvatossá, ahol kellő felhatalmazás hiányában évekig volt lényegében tétlenségre kárhozotva. Most hatáskörének biztos ismeretében akar útnak indulni. Calixtus haladéktalanul, július 20-án válaszolt levelére, és a török elleni keresztes hadjárat szervezését bízta rá, de az eretnekek elleni inkvizícióról nem szólt. Kapisztrán azonban ezt a brévét – állítása szerint – csak december 1-jén kapta meg. Addig ötször sürgette a választ, és feladatát illetően teljes bizonytalanságban élt. Ennek ellenére korábbi felhatalmazásait érvényesnek tekintette, és Magyarországon mint inkvizitor lépett föl.

A pápai válasz késedelmével magyarázhatjuk azt a viszonylagos lassúságot is, amivel – minden lelkesedése ellenére – neki-

34. A judenburgi ferences kolostor a 18. században

indul a magyarországi útnak. Láttuk, hogy a terv már 1454-ben véglegesen megfogant benne. A bécsújhelyi gyűlés 1455. április közepén feloszlott. Április második felét Bécsben tölti, május 1-jén a stájerországi Judenburgban van, a Mura partján. Ehhez a városhoz fűződik egyik legutolsó zárdalapítása. Azután Grácba ér, tehát a lehető leglassabban közeledik a magyar határ felé. Végre május 18-án Lendváról keltezi egy levelét.

Mindebből arra a következtetésre jutunk, hogy különleges feladatot szánt magának a problémák megoldásában. A török elleni katonai fellépést a világi urak dolgának tekintette, míg ő a sikeres háborúhoz szükséges ideológiai egység helyreállításán, az eretnekek megtérítésén vagy likvidálásán kívánt fáradozni. Az

eszmei alapot ehhez az adta meg, hogy az általánosan uralkodó vélemény szerint a török nem volt más, mint Isten büntetése vétkeinkért. Első feladatunk tehát a vétkek eltávoztatása, ami után a gyakorlati küzdelem már gyerekjáték lesz. Luther is ezt az álláspontot képviselte fellépése első szakaszában.

Május közepe táján tehát valahol Lendva környékén átlépte a magyar határt, és északnak, Győr felé vette az útját, ahol a magyar országgyűlés tanácskozott. A rendek még május 21-én is sürgető levélben buzdították, hogy jöjjön Magyarországra, megérkezésének híre tehát ekkor még nem terjedt el. Ugyanekkor írt neki Szécsi Dénes, az esztergomi bíboros érsek, Garai László, a nádor. Hunyadi néhány nappal korábban üzent neki, futárt is küldött elébe. Útjában a szokásos fogadtatásban részesítették. „Alig lépett az országba, elé jött az egyházi ruhába öltözött papság, a bíboros és a másik érsek, püspökök, apátok, az egyházi prelátusok ereklékkel, sőt, némely helyen az oltáriszentséggel, mindkét nembeli nép égő fáklyákkal, gyertyát, lobogót, faágat tartván, a harangok ünnepélyes zúgása közben, és a legnagyobb tisztelettel, örömkönnyek közepette, vidám énekszó mellett kísérték be. A főemberek, az ország zászlós urai, a nemesek és a köznép egyaránt lelkesedtek érte, szeretettel vették körül, és oly nagy tömeg gyűlt egybe, hogy csak a szabad mezőn és a legnagyobb termekben fogadhatta őket. Midőn az Isten igéjét hirdette, a legtávolabbi vidékekről gyűlt össze a nép, mintha nem is arról volna szó, hogy egy ember szavát hallhatják, hanem hogy teljes bűnbocsánatban részesülnek... Mint a pusztító villám, úgy irtotta ki a szívekből a vétkes szokásokat és ültette be az erényeket”. Úgy látszik tehát, fellépése, fogadtatása miben sem különbözött a már megszokottól, prédikációinak tematikája is változatlan maradt. Május 30-án már Győrben találjuk, ahol július közepéig marad.

Június 21-én maga számolt be a pápának arról, hogy megérkezett, bekapcsolódott az országgyűlés munkájába, és ott a jelenlevők között egyenetlenkedést tapasztalt. Aligha került el a figyelmét a császár és a magyarok ellentéte, az általános féltékenység, amellyel Hunyadi a király és a többi hatalmasság, első-

sorban Cillei Ulrik figyelte, a török torkába odavetett Brankovics György szerb despota ingadozása a reménybeli pártfogók között. A pápa sem ringatta magát illúziókban: „Magyarország fejében és tagjaiban megbomlott, egyenetlenkedés színhelyévé lett, és így nagy dolgok véghezvitelére alkalmatlanná vált” – szögezte le.

A török elleni szervezkedésről János tárgyalásokat folytatott az ország vezető politikusaival, mindenekelőtt Hunyadi Jánossal, aki „önként ajánlkozott arra, hogy a saját költségén száll háborúba, tízezer válogatott lovast állít ki. Ezenfelül azt mondta, hogy László király öfelsége is Magyarország részéről kiállít húsz ezer katonát. Szerbia despotája tízezer embert fog adni. . . . A nagyságos János úr további beszélgetésünk folyamán kijelentette, hogy ha szentséges urunk, a pápa küldene 20 ezer lovast és Aragónia felséges királya 10 ezret, Itália más városai 10 ezret, miután a burgundiai fejedelem ígéretet tett arra, hogy tízezer lovassal és tízezer gyalogossal jön, ez mindösszesen 100 000 főnyi sereg lenne. Ez a János abban bizakodik, hogy három hónap leforgása alatt olyan csapást mér a törökre, hogy Európában nem akad hely, ahol lehajthatná a fejét, főképpen, mivel ő a törökök erejét teljesen ismeri, és tökéletesen érti a velük való hadakozás módját.” Ilyen haderővel Jeruzsálemet is visszafoglalja – folytatta előtte Hunyadi –, és nem kíván többet, mint háromhavi zsoldot a fentebb említett katonaság számára. E szép tervekkel szemben azonban – mondja – Szerbiából a török újabb hódításáról érkezett hír. Elfoglalta Brankovics György évi 120 ezer forintnyi jövedelmet hozó ezüstabányáit, a többi várost és falut földig lerombolta. „Nincs kétség benne, hogy ha alkalmas segítségről nem történik idejekorán gondoskodás, a dolgok még rosszabbra fordulnak. . . . Biztosra veszem – írja a pápának –, hogy Isten nem más célból tartott fenn ilyen hosszú életet számodra, mint azért, hogy a szükség idején a meglevő tagokat megtartsad, az elvesztetteket visszaszerezd, a rosszul birtokoltakat erényeddel, buzgalmaddal az ép testhez visszatérítsed.” Kéri tehát befejezésül, hogy küldjön ide a pápa egy bíborost megfelelő anyagi eszközökkel. Hasznos lenne, ha Hunyadi szá-

razföldi akciójával egyidejűleg az aragóniaiak a tenger felől indulnának meg a török ellen.

Azonnal belevetette magát a sűrűbe, és tájékozódott a helyzet állása, a lehetőségek felől. Levelezéséből látjuk, hogy felvette a kapcsolatot Szécsi Dénessel, Hédervári Lászlóval, Brankovics Györggyel, Cillei Ulrikkal, Garai Lászlóval, Újlaki Miklóssal, Szilágyi Erzsébettel, Kórógyi Jánossal, Vitéz Jánossal, egyáltalán, az egész magyar arisztokráciával. Biográfusa szerint Hunyadi minden ügyet megbeszélt vele, mind a nyílt, mind a titkos tanácskozásokra meghívta, és semmit sem tett tanácsa nélkül. A tudósítás nem látszik túlzónak.

A főurak közötti széthúzást megjelenése talán mérsékelte kissé, más területen azonban kiélezte. János hevesen kikelt a görög hitet követő szerbek támogatása ellen, illetve a támogatás feltételül áttérésüket szabta. Értesíti a pápát, hogy Győrben megjelent „Szerbia despotája, aki Magyarország nemeseitől és uraitól uradalmainak megvédésére és az elvesztettek visszaszerzésére segítséget kért. De megállapítottam, hogy a katolikus hitről helytelenül gondolkodik, tévelygéseiben annyira makacs és megátalkodott, hogy mi, keresztények, azt csak fájlalhatjuk.” A katolikusokat vagyonek Kobzás terhe mellett a saját hitére kényszeríti, eretnek tanokat hirdet. Kéri a pápát, „gondoskodjék ezen bajokról és tévelygésekről, nehogy a bűnök és gonoszságok növekedésével még rosszabb helyzetbe kerüljünk”. Úgy látszik, valóságos nyomozást indított a despota ellen, mert „hitelt érdemlő egyének írásban benyújtott vallomásaira” utal.

Az országgyűlés előtt Brankovics arra hivatkozott, hogy a keleti és nyugati egyház között az 1430-as években megkötött firenzei unió értelmében (amelyre annak idején az örömeiket éppen Kapisztrán hozta) ő Róma által bevett vallást követ. Bizonyágképpen bemutatta azt a bullát, amelyben V. Miklós a szerbek vallását helybenhagyta, és az ő Róma iránti hűségét elismerte. Kapisztrán azonban azzal vádolta meg, hogy a bullát a pápa félrevezetésével eszközölte ki, így az irat érvénytelen, és ragaszkodott Brankovics megkereszteléséhez. A despota (a hagyomány szerint) e szavakra fakadt: „Örömestebb veszttem el orszá-

gomat, hatalmamat, sőt életemet is, mintsem hogy meggyőződésemről lemondjak, elhagyjam őseim hitét, amelyben eddig megtaláltam lelki békémet, elnyertem hazám fiainak tiszteletét és szeretetét. Tőlem, a kilencvenéves aggastyántól a legnagyobb méltánytalanság volna azt kívánni, hogy megint gyermek legyek vagy megbolonduljak, és azt, amit nyolcvankilenc éven át szentül hittem, vallottam, a kilencvenedikben hazugságnak jelentsem ki.”

Brankovics ezek után elkeseredetten visszavonult a még kezén maradt Szendrőbe, Kapisztrán pedig levélben tájékoztatta Calixtust az incidensről. Hozzá kell tennünk a fentiekhez, hogy Brankovicsnak tekintélyesebb ellenfele is ült az országnagyok között: Hunyadi János.

Az inkvizitort joggal nyugtalaníthatták a Magyarország déli és keleti vidékén, Szerbiában, Boszniában, Moldvában, Havasalföldön uralkodó vallási állapotok. Itt jelentős területet foglalt el a „szakadár” görög vallás. A lakosság egy része azonban a Balkán felől egyre erősebben áradó patarén (másképp bogumil) eretnekségek befolyása alá került. Északról dél felé ugyanekkor a huszitizmus nyomult. E környéken tehát a legkülönbözőbb eszmei áramlatok találkoztak, s tették ingadozóvá a lakosság vallási nézeteit, ingataggá a római egyház helyzetét.

A hitbeli bizonytalanság elsőrendű oka kétségkívül az egyre súlyosbodó török fenyegetés volt, egyrészt azért, mert az ellenség előnyomulása különböző vallási és etnikai csoportokat szorított a magyar határ felé, másrészt e környéken egészen nyilvánvalóvá tette, hogy sem a görög, sem a római katolikus egyház nem képes hathatós ideológiai segítséget nyújtani a gyakorlati élet által felvetett problémák megoldásához. Konstantinápoly elkorhadt, majd összeomlott. Róma kezéből kicsúszott az irányítás. A pápaság, az európai keresztény hatalmak „torzsalkodása”, „felelőtlensége” másutt még merőben erkölcsi probléma volt akkor, amikor ezen a vidéken már ezrek életébe került. A különféle ideológiai áramlatok előtt nyitott, a hatóság által nehezen ellenőrizhető földrajzi helyzet e tekintetben csak másodlagosan jöhet

szóba, elvégre a huszitizmus a térbeli távolság ellenére is éppen itt hódított a legintenzívebben.

Husz János tanai szinte Csehországgal egy időben jelentek meg itt, a Szerémségben, a zágrábi, boszniai, pécsi, kalocsai, csanádi egyházmegyében, aztán Erdélyben, ahová a lengyel és magyar hatóságok elől Moldvába menekülő eretneknek a másik oldalról is bevitték. Az eretnekellenes harc szervezésére a pápa már 1418-tól legátusokat küldött Magyarországra, a déli vidékekre. Legnagyobb hatékonysággal Kapisztrán kebelbarátja, az 1432-ben kiküldött Marchiai Jakab tevékenykedett, akit szigorúsága miatt Boszniából kiutasított az uralkodó, a pécsi főesperes pedig egyházi átokkal sújtott. Jakab azonban nem adta fel a harcot, egymás után állíttatta a máglyákat 1439-ig, amikor az országot elhagyta.

E veszélyeztetett területen az obszervánsok számára tág tér nyílt, ezért a mozgalom itt gyorsan terjedt, s mindvégig élvezte a világi uralkodó réteg pártfogását. Az engedelmesség szelleme először a bosnyák rendtartományban terjedt el, de az 1440-es években már a magyarországi obszervánsok is külön rendtartományt alkottak. Cesarini Julián itt-tartózkodása alatt egy sereg kolostort adott a kezükre (Buda, Pest, Szeged, Lippa, Marosvásárhely, Debrecen). Hunyadi János, később Mátyás király pártfogásába vette őket. 1453-ban a vikárius Varsányi István lett, Kapisztrán rajongója, aki személyes kapcsolatban állt a prédikátorral.

Ilyen körülmények között János már a távolból felfigyelt a magyarországi helyzetre, és kitűnő információkkal rendelkezett. Már 1452-ben három magyar szerzetest küldött Moldvába az ottani husziták térítése céljából. Mihelyt Magyarországra lépett, itteni társai köréje sereglettek, és előszóban is tájékoztatták. Még Győrben július 4-én papírra vetette azokat a cikkelyeket, „amelyekben a szerbek a görögök tévtanain túl is tévednek”. A boszniai tartomány szerzeteseinek panaszaira hivatkozott, amelyek szerint a szizmatikus szerbek erőszakkal megkeresztelik a római katolikusokat, az ellenállókat pedig bebörtönzik és megfosztják vagyonuktól. A ferencesek által megtérített pataré-

nusoknak nem engedik meg a római vallás felvételét. A katolikusoknak tiltják ünnepeik, a böjt megtartását, nem veszik figyelembe a templomok menedékjogát, nem ismerik el a pápa tekintélyét, és így tovább, 18 pontban. E feljegyzést csatolta ahhoz a levélhez, amelyben a pápát Brankovics dolgáról tájékoztatta.

Győrből a rendek Budára vonultak. Kapisztrán is követte őket, de nem egyenesen, hanem Esztergomon keresztül, ahová Szécsi Dénes meghívta prédikálni. Óriási sikere lehetett, mert Hunyadi az érsek kérésére hozzájárult ahhoz, hogy a tervezettnél tovább maradjon a városban. Ilyenformán július 20. táján érkezett a fővárosba. A rendek innen mondanak köszönetet a pápának, amiért Kapisztrán személyében alkalmas erősítőről (confortator idoneus) gondoskodott számukra. „A szükséges buzdításokkal szerfelett kitűnik” – írják. „Beszédeivel felüdít bennünket, vallásosságával új életet önt belénk, érdemei által rendjének egész családját, amely eddig is kedves volt előttünk, a többieknél nagyobb szeretettel karoljuk fel. Jelenléte helyzetünk szempontjából hasznos, reményünk ébren tartására alkalmas, ügyeink intézéséhez nagyon szükséges.”

Budai működéséről egyébként nem tudunk semmit. A nyári hónapokat az ország középső vidékein töltötte. Hédervári László, az egri püspök, Egerbe hívta, kérte, hogy gyógyítsa meg rokona hályogos szemét. Augusztus 24-én Székesfehérvárott beszélt, szokás szerint tolmács közvetítésével „a keresztény vallás végső veszedelméről”. Aztán, szeptember elején Szegedre indult, hogy az ott tevékenykedő Hunyadival találkozzék. Az azonban sürgős ügyei miatt nem tudta őt ott bevárni, el kellett utaznia Hunyadra, onnan Brassóba, majd Moldvába vagy Havasalföldre. Üzeni neki, hogy ne jöjjön utána öregségében ilyen hosszú útra, nyugodjék meg abban, hogy ő mindent megbeszélésük szerint intéz. Szegeden az obszerváns kolostor épülőfélben volt, nem ott szállt meg tehát, hanem Fügedi Benedek Nagy utcai házánál, amely a széles Latrán térre nézett, ahol a marhavásárt szokták tartani. Ennek kapujában prédikált a hatalmas sokaság-

35. Budai obszerváns kotta a 16. század elejéről

hoz. A szállásért haló porában is hálás volt: meggyógyította Fügedi néma fiát, aki felkereste a sírját.

A pápához küldött leveleire a válasz még mindig nem érkezett meg, privilégiumai érvénytelenek voltak. Ezt azonban a helybeliek nem tudhatták, nagy hévvel fogott tehát inkvizítori kötelességei teljesítéséhez. Szeptember 18–22-én Csanádon találjuk, innen tudósítja a pápát arról, hogy „az a bizonyos despota, a szerbek fejedelme békét kötött Krisztus legkegyetlenebb ellenségével, Mohameddal, a nagy törökkel. Veszedeles idők következnek, Szentséges Atyám, és rossz napok járnak”. A pápa, úgy látszik, egyetért vele a szakadár despota ügyében, legalábbis közömbösnek mutatkozik, és kijelenti, hogy Brankovics tragédiája nem a kereszténységre tartozik. A valóságban békekötésről

nem nagyon lehetett szó: Brankovicsnak el kellett fogadnia a hódító által diktált feltételeket.

Kapisztrán működésének híre gyorsan elterjedt a vidéken. Lippa tanácsa azért fordult hozzá, mert közöttük „nagyon sok a pogány, az eretnek és hitetlen, akiket Atyaságod megtéríthet”. Elmondják, hogy a lippai hívek személyesen készülnek őt felkeresni, de nem tudják magukkal vinni a hitetleneket, akiket meg kellene keresztelnie, tehát neki kell odajönnie. Az aradi káptalan deputációt küld hozzá, felpanaszolja, hogy „hű katolikus lakosokban nagy kárt és hiányt szenved a város, amelyet nagyobb részben a leghitványabb szakadárok laknak, akik Istent nem félnek, nem ismernek, saját földesurukat is megvetik, és az újonnan megtért keresztényeket különböző gonosz machinációkkal megfertőzik és tévtanokra kényszerítik”. Kérik hát, hogy mielőbb látogasson el hozzájuk.

Mások a csodatevőhöz folyamodtak. Az egyiket mérgében guta ütötte meg, volt, aki békát nyelt (így mondták a diftériát), a harmadik nehéz terheiséget viselt. Köztük a legmagasabb rangú személy Szilágyi Erzsébet volt, aki 1455. október 2-án Hunyadról kelt levelében tudósítja őt: „menyünk oly súlyos betegségbe esett, hogy sem élni, sem meghalni nem képes. Azért tisztelendő Atyaságodat buzgón és esdekelve kérjük, hogy alázatos imádságában ajánlja őt Istennek, és imádkozzék érte, hogy Isten szabadítsa meg ettől a nyavalyától, hogy tovább szolgálhasson neki.” A levél azonban vagy késve érkezett, vagy ezúttal a csoda sem segített, mert a leány még ez évben meghalt pestisben. Ki tudja, hogyan alakul a nemzet sorsa, ha János sikerrel lép közbe? A beteg ugyanis Cillei Erzsébet volt, Ulrik lánya, előbb Hunyadi László, ez idő szerint Mátyás menyasszonya, aki már oda is költözött a Hunyadi-birtokra. Ha a házasság létrejön, talán más fordulatot vesz a magyar történelem szekere.

János inkvizitori működésének részleteiről nem sok adat maradt ránk. A későbbi irodalom úgy tudja, hogy Lippa és Temesvár környékén sok eretneket megtérített. Váradon is megfordult. Akkor tömeg gyűlt össze, hogy a szabad ég alatt kellett prédikálnia. Hirtelen vihar kerekedett, mire megkérdezte a hallga-

tóságot, folytassa-e. A válasz természetesen igen volt. Közösén kezdtek tehát imádkozni, s íme, a vihar elült. Ugyanitt, a székesegyházban kedves jelenetnek voltak tanúi, akik befértek. Prédikálás közben egy veréb a vállára telepedett. Nevetve hessegette, de az ártatlan jószág vissza-visszaröpült hozzá. Így beszélt egy ideig, majd beültette a jelenlevő püspök ölébe. A madárka onnan figyelte szavát.

Október 30-án Karánsebesen találjuk. Itt vette végre kézhez a pápa július 20-án kelt levelét, amit ugyancsak Karánsebesről, december 1-jével nyugtáz.

Calixtus ezalatt már megtette a szükséges lépéseket a következő tavaszon indítandó hadjárat érdekében. Kinevezte követeit a Nápolyi Királyságba, Angliába, Franciaországba; Magyarországon Szécsi Dénes esztergomi érseket bízta meg azzal, hogy szükség esetén kiközösítés terhe mellett is teremtsen egységet a főurak között, és minden áron akadályozza meg, hogy a magyarok békét kössenek a törökkel. A legnehezebb feladatot Juan Carvajal bíboros kapta, akinek a német birodalomtól kellett a szükséges és többször megígért segítséget megszereznie. Őt hatalmazta fel arra, hogy Német-, Lengyel- és Magyarország területén, valamint a török által elfoglalt részekén keresztes hadat szervezzen, és azt a pápa nevében vezérelje. Calixtus szeptember 8-án a Szent Péter-bazilikában maga tűzte mellére a keresztet. Utasította, hogy működését hangolja össze Kapisztránnal. A bíboros haladéktalanul útnak indult, felkereste a császárt és V. László királyt. Működésének egyik eredményeképpen Németországból 8-10 ezer zsoldos indult útnak, bár nem érkezett meg időben.

Kapisztrán tehát – saját bevallása szerint – december első napján kapta kézhez a pápa brévéjét, amelyben szót sem szolt az eretnekek elleni harcról, inkvizítori kinevezést nem küldött, ellenben szigorúan a lelkére kötötte, hogy minden erejével működjék közre a török elleni háború szervezésében, az ország minden lakosát buzdítsa a keresztes hadjáratra, és külön pápai parancs nélkül ne hagyja el Magyarország területét, illetve a törökhöz közel eső részeket. Ez az utasítás aligha vágott egybe terveivel. Meglehet, hogy a római posta különös késlekedésének is ebben

találjuk a magyarázatát. Decemberben, következő levelében a pápa is csodálkozásának ad kifejezést, hogy július 20. óta küldözgetett brevői (összesen öt) egytől egyig elvesztek, és nem jutottak el a címzetthez. Az okot a futárok hanyagságában keresi. Mi azonban tudjuk, hogy János nem december elején tartózkodott Karánsebesen, hanem október végén. Ha tehát a pápa írását ott kapta meg, akkor a kézbesítő egy jó hónappal előbb járt nála. Az utasításnak azonban csak nehéz lélekkel tudott eleget tenni.

December elején még mindig Erdély felé van indulóban. Értesíti az erdélyi püspököt, hogy hamarosan Gyulafehérvárra érkezik, és mint generális inkvizítor harcba száll a szakadárokkal. December 8-án Hunyadon van. 1456. január 6-án Hacakról (Hátszeg) intéz körlevelet az erdélyi földbirtokosokhoz, mint „a gonosz eretnokség általános inkvizítora”. Buzdítja őket a szakadárok és az eretnek husziták ellen. Hivatkozik a nagyságos János vajda és a többi báró példájára, „akik azon szakadárok sátánjának templomait felégettetik, és birtokaikon mindenütt arra törekszenek, hogy a szakadár papok vagy kereszteltessenek meg, vagy száműztessenek. Ha látom, hogy ezt megtettétek, és meggyőződom vallásotokhoz való ragaszkodásotokról, titeket is minden erőmmel támogatni foglak, és – ha Isten segít – a megfelelő időben kész örömmel meglátogatlak.” Ez idő szerint azonban csak helyettesét küldheti, Székely Mihály testvért, akit úgy kövessenek, mintha ő maga volna.

Ekkortájtban szólította fel Hunyadi Jánost, hogy tartóztassa le az erdélyi szakadárok püspökét. Hunyadi január 18-án Temesvárról értesíti, hogy parancsának eleget tett, és a foglyot már hozzá is küldte volna, ha lovai nem lennének fáradtak. Így várja utasítását, mit tegyen vele. Úgy látszik, a hadvezér és az önkéntes inkvizítor között ez ügyben nem uralkodott teljes egyetértés. Hunyadi az adott helyzetben fontosabbnak tartotta a török ellen mozgósítható erők egységének fenntartását, és nem volt hajlandó megengedni, hogy az igaz hit propagálása érdekében kivégzésekkel, terrorral, erőszakkal hatalmas tömegeket riasszanak el

zászlaja alól. Mindjárt látni fogjuk, hogy Jánosunkat is sikerült leszerelnie.

Egyelőre Székely Mihály, Kapisztrán teljhatalmú megbízottja február 6-án azon panaszkodik, hogy Hunyadi nem volt hajlandó az általa kért dolog végrehajtására eskü alatt ígéretet tenni, márpedig enélkül a szóban forgó ügyet nem tudja elintézni. A szóban forgó ügyről nem ejt szót, de levelét azzal fejezi be, hogy az illetők, mint látszik, hajlandónak mutatkoznak az áttérésre, ha a király, az ország főurai és nemesei is akarnák. Arról lehetett tehát szó, hogy országgyűlési rendelet kötelezze a keleti vallásúakat hitük elhagyására. Ámde Hunyadi ezt nem támogatta. „Az egyéb feltételek azonban megvannak”, tudósítja Mihály megbízóját. Hunyadi csak egy bizonyos pontig engedett Kapisztránnak. Elfogatta a „püspököt”. 1456. február 7-én rendeletet bocsátott ki, mely szerint azokat a papokat, akiket ez szentelt fel, természetesen érvénytelenül, és akik nem hajlandók Székely Mihály térítő prédikációját végighallgatni, fosszák meg minden vagyonuktól, és küldjék őket Kapisztrán János színe elébe. Február 8-i levelében megnyugtatta az atyát, hogy „azon bizonyos dologban, amelyről Atyaságod a jelentésekből tudomást szerzett, a megfelelő helyen Székely Mihállyal együtt a legjobb tudásunk és képességünk szerint fáradoztunk és fáradozunk”.

Hunyadi lovai azonban csak áprilisra fújták ki magukat. Ekkor küldte a letartóztatott püspököt Budára. Kapisztrán ott hallgatta ki őt. Akkorra első mérge már elpárologván, kénytelen volt belátni, hogy nem megátalkodott eretnekkel, hanem csak egy tudatlan fickóval akadt dolga. „Isten kegyelméből felvilágosítva és általam vezetve, összes tanairól és eretnekségeiről önként lemondott, és alávetette magát a római Szentszék iránti engedelmességnek.” Továbbküldte őt Rómába, hogy most már ott bajlódjanak vele. A ferences hagyomány szerint Rómából nemsokára mint felszentelt püspök tért haza, és éppen Kapisztrán Jánostól kért ferenceseket, hogy az igaz katolikus hitet hathatósabban védelmezhesse. A püspök ügye tehát szerencsé-

sen megoldódott. Giovanni da Tagliacozzo így tudja az esetet: „Erveivel meggyőzte, megtérítette magát a patarénusok mesterét és vezetőjét is, akinek házat felgyújtották, javait elkobozták, majd az apostoli Szentszék követének engedélyével Budán a főpapok és országnagyok jelenlétében a római egyház szertartása szerint megkeresztelték.”

A térítéssel megbízott Székely Mihálynak nem ment ilyen könnyen a dolga. Február 10-én Lippán kelt levelében azon panaszkodik, hogy a szakadárokat képtelenség megtéríteni mindaddig, amíg a Hunyad és Déva vidékén működő régi és új álpapok működésének véget nem vetnek. Az áttérni szándékozók elsősorban bizonyos Pétertől tartanak, aki azt tanácsolja nekik, hogy inkább menjenek a máglyára, mint hogy a római rítusú keresztséget elfogadják. Kéri Kapisztrán közbenjárását annak érdekében, „hogy az ország főnemesei és nemesei, az egyházfők egyezzenek bele a birtokaikon lakó szakadárok megtérítésébe, és jelöljenek ki királyi hatalommal és tekintéllyel felruházott férfit, aki közöttük járva áttérésüket intézze, és azt teljes erővel szorgalmazza”. Magyarán szólva ez az országgyűléstől a kivégzéseket foganatosító világi karhatalom kiküldését jelentette volna. Mihály testvér egyúttal taktikai tanácsokkal is szolgált: Ha ezeket az eretnekeket mégis sikerülne megtéríteni, egy ideig semmiképpen sem szabad obszervánsokat telepíteni közéjük, nem kell tőlük egyházi tizedet szedni, „sőt inkább bizonyos ideig mindenféle kedvezményben, könnyítésben és kegyben kell részesíteni őket”.

Nicolaus de Fara Kapisztrán e területen végzett működéséről összefoglalóan szólva, a megtértek számát mindösszesen tízezerre teszi, Tagliacozzo 11 ezerről tud.

Annak, hogy Kapisztrán nem maradt Erdélyben, hanem csak megbízottját küldte oda, és az erdélyi ügyek alakulásába csak távolról tudott beleszólni, elsősorban Juan Carvajal volt az oka. Ő ugyanis, miután Kapisztrán a pápa ötször elkallódott, de hatodszorra végre mégiscsak megérkezett felszólítása ellenére sem volt hajlandó inkvizitori tevékenységét a keresztes had érde-

kében abbahagyni, 1455. december 7-én Bécsből a leghatározottabban tudomására hozta: „Őszentsége abban bízik, hogy, az isteni kegyelem a te szónoklásod ereje által rábirja a népeket arra, hogy fegyvert fogjanak, hogy ez az ordító ellenség, az ördög szolgálja Krisztus híveit le ne nyelje.” Ennek értelmében felszólítja, hogy mielőbb jöjjön Budára, ahová hamarosan ő is megérkezik. „Őszentsége ugyanis megparancsolta és meghagyta, hogy Atyaságoddal mielőbb találkozzam. A többit Atyaságod tőlem fogja megtudni, akit Őszentsége már kioktatott.”

Ez azonban még mindig kevésnek bizonyult. 1456. január 16-án újabb levelet küld neki, melyben megcsillantja előtte azt a reményt, hogy a király Magyarországra jön, és mert a vallás dolgában buzgó, meglehet, hogy a jelenlétében lefolytatandó országgyűlés hajlandó lesz majd elfogadni János álláspontját a vallás ügyében.

Erre a levélre végre megmozdul, Temesváron, Szegeden át 1456. február 3-ára Pestre érkezik. Onnan hánytorgatja fel keserűen, hogy „Mikor Erdély táján, a kereszténység legkülső szélein csekélységem Isten engedelmeiből az Úr szavát hintette, és a vetés szépen kezdett gyümölcsözni, amennyiben a hitetlenek közül sokat megkereszteltek, és naponként keresztelnek, hát Főtisztelendő Uraságod levelének utasítására ezen aratásban mindent abbahagytam, útra keltem, és egyenesen ide, Pest városába jöttem. Ámbár lelkem sok keserűséggel telt meg, amiért félbe kellett hagynom a lelkek üdvöztetését, mégis készséges lélekkel engedelmeskedtem az apostoli Szentszéknek.” Felemlíti, hogy már a csehországi huszitákat is majdnem sikerült megtérítenie, amikor annak idején Regensburgba hívták onnan, de akkor is engedelmeskedett, mint máskor is, és most sincs egyéb óhaja, mint Carvajal parancsait bevégni.

Egyebekben megnyugtatta az apostoli széket, hogy Hunyadi harckészségével nincs baj, esze ágában sincs kibékülni a törökkel. „Ne aggódjék azon Főtisztelendőséged, hogy az elvállalt feladattól eláll, hiszen folytonosan fegyverkezik a harcra.” De – folytatja – a császár, az aragóniai király, a burgundiai fejedelem

a segítséget júniusra ígérte, a többiek júliusra, miközben „a török nem alszik. Majdnem naponként betör az ország alsó részeibe, és azt siralmasan pusztítja, sőt, amint mondják, vérszemet kapott, és meglehet, hogy húsvét előtt támad. Ezért tehát gyorsabb segítségre van szükség ahhoz, hogy a dühöngő ellenséget fel lehessen tartóztatni, mert az semminek sem örül jobban, mint ha útjait a keresztények vérével locsolhatja fel.”

A keresztes

Juan Carvajal 1456. február 6-án V. László király kíséretében Budára érkezett, és 15-én a nagymise után kihirdette a keresztes hadjáratot. Felolvasta a pápai bullát, és annak propagálásával Kapisztrán Jánost bízta meg. Mellére tűzte a pápa által megszentelt keresztet. Kapisztrán március 24-én ezt írta a pápának Budáról: „Én teljes alázattal vettem át a tisztelendő legátus úrtól a Szentséged által megáldott keresztet. A feltűzött keresztet utolsó csepp véremig hordani fogom, még ha naponként százszor kellene is a véremet kiöntenem érte.” Nem tréfált. Christophorus a Varisio látta, hogy a megszentelt jelet halála percéig viselte.

A hadsereg gyülekezésének idejét augusztus 1-jére tűzték ki. Ez volt az a terminus, amelyre a külföldi segélyhadak megérkezhettek, és amely – az időjárási viszonyokra tekintve – még elég időt hagyott a tervezett hadjárat levezetésére. Mielőtt azonban a keresztény Európa a török kiűzésére, Jeruzsálem felszabadítására felkerekedett volna, II. Mehmed (Mohamed) szultán száz-ezer emberével támadásra lendült, és megindult Belgrád felé. Az országban óriási riadalom támadt. A külföldi segítség nem volt sehol. A király június első napjaiban közvetlen környezetével Bécsbe menekült, a főurak visszahúzódtak váraikba. Csak a három János maradt a talpán: Hunyadi, Carvajal és Kapisztrán.

Hunyadi haladéktalanul leutazott a délvidékre, hogy a közvetlen közelből szervezze az ellenállást. A Szilágyi Mihály parancsnoksága alatt álló nándori várba 5000 zsoldost helyezett, ő magának tízezer embere volt. Válogatott, kipróbált hősök ugyan, de édeskevés a támadók létszámához képest. A két másik veze-

MAVMET 2.º Imp. VIII° mori l'anno 1481 di eta d'
anni 53 hauendo regnato anni 32. *~~~~~*

tőre a hátország mozgósítása maradt. Carvajal mindenáron a vezérrel akart tartani, de az Szegedről visszaparancsolta őt Budára, és azt a feladatot bízta rá, hogy nemzetközi tekintélyével diplomataként tevékenykedjék, sürgesse a külföldi segítség mielőbbi elindítását. A legátus nehéz szívvel engedelmeskedett. „De hiszen az egyház első századaiban maguk a római pápák is keresték a vértanúhalált! Meg is mondtam a gróf úrnak, hogy most én is ezt tenném a legszívesebben.” De kénytelen volt engedni. Budáról írta tehát segélyért sikoltó leveleit a pápának, az osztrák hercegnek, a lengyel királynak, Milánóba, Velencébe, a brandenburgi örgrófhhoz, mindenhova. „Nagy a veszedelem. Napok, sőt órák késedelve olyan veszteségeket okozhat, amelyeket a kereszténység örök időkhig sirathat, mert azok, akikről mi most segélyért könyörgünk, hamarosan olyan helyzetbe kerülnek, hogy maguk is kénytelenek lesznek segítségért folyamodni.” Ugyanekkor a pápai felhatalmazás alapján kihirdetteti a keresztet egész Német- és Lengyelországban, teljes bűnbocsánatot ígér mindenkinek, aki fegyvert fog, vagy pénzt ad. A két országból – mint már mondtuk – több tízezer, talán 60-70 ezer keresztes indult útnak, de csak az események után érkezett meg.

Calixtus pápa június 29-én elrendelte, hogy az egész keresztény világ böjttel és bűnbánattal engesztelje ki az Urat. Hogy a hívek erről meg ne feledkezzenek, naponként dél tájban félórás szünetekkel háromszor húzzák meg az összes harangot a földkerekségen.

Magyarországon Carvajal megparancsolta a papoknak, hogy az örök élet elnyerésének jutalmával és az örök kárhozat büntetésének félelmével serkentsenek mindenkit a felkelésre. Teljes bűnbocsánatot kap mindenki, aki személyesen hadra kel, és vállalja, hogy fél esztendeig harcol, vagy aki maga helyett egy katona fél esztendei fizetségét állja. A bárók közül Kórógyi János és Székely Tamás jelent meg személyesen, Újlaki Miklós és Brankovics György csapatokat küldött. Később (évtizedek múlva) arról is tudtak, hogy a Rozgonyiak meg a Kanizsaiak szintén felkerekedtek, az ő részvételüknek azonban az egykorú dokumentumokban nincs nyoma. A többiek nem mozdultak.

Kapisztrán ezalatt az ország középső és déli részein buzgólkodott. Körülbelül április közepéig tartózkodott a fővárosban. Március 24-én innen jelentette a pápának, hogy a keresztet ezen a környéken számos egyházi és világi úr, a köznép nagy tömege vette föl. Új szerepkörébe is tökéletesen bele tudta élni magát, és annyira azonosult a rá bízott feladattal, hogy képes volt egész addigi életét, elveit szinte-szinte megtagadni érte. Kijelentette: „Akik minket a török ellen segíteni akarnak, azok a barátaink. Szívesen fogadjuk a szerbeket, a szakadárokat, a havasalföldieket, a zsidókat, az eretnekeket vagy a pogányokat, ha e nehéz időkben velünk együtt akarnak harcolni.”

Ekkor már indulófélben lehetett, mert négy nappal előbb vett búcsút levélben capestranói rokonaitól, barátaitól, akikről azóta sem hallottunk, hogy a szerzetesi csuhát magára öltötte. Úgy látszik, nem feledkezett el róluk, csak éppen bokros teendői nem engedték, hogy ennek tanújelét adja. Egyetlen igaz emberi kapcsolatokról tanúskodó írása talán megérdemli, hogy mi is elolvassuk.

„Legkedvesebb rokonaim, szíves jótevőim, üdvöt, egészséget és békességet kívánok nektek az Úrban mindörökké. Bár azon hosszú idő óta, hogy a keresztény vallás hirdetése és védelmezése érdekében fáradozva Itáliából eljöttem, nem írtam nektek, holott azt ti bizonyára várva vártátok, ne gondoljátok, hogy nem őriztem meg jó emlékezeteteket. Valahányszor szerzetestestvéreimnek írtam, mindig meghagytam nekik, hogy nevemben titeket is üdvözljenek és vigasztaljanak meg. Most írok nektek. Nem tudom, nem lesz-e első levelem egyben az utolsó is. Valószínű ugyanis, hogy a keresztény sereggel nemsokára a hitetlenek ellen indulok, és nagyon vágyódom a vértanúságra, hogy meghaljak azért, aki énértem vérént ontotta. De félek, hogy nem leszek méltó e nagy kegyelemre. A pápai követ kezéből már felvettem a keresztet, és most hirdetem a keresztes háborút. Remélem, nagy sikere lesz. Titeket pedig intelek, hogy úgy éljete, mint jó és hívő keresztényekhez illik. Masciát arra kérem, hogy betegségében és vénségében legyen türelmes. János feleségét, az egész rokonságot és hozzátartozóimat arra buzdítom, hogy éljenek erényesen. Én,

ahhoz képest, amilyen öreg vagyok, Istennek hála elég jól érzem magam, amit – ha a jó Istennek is így tetszik – nektek is kívánok. Figyelmetekbe ajánlom capestranói zárdámat és szerzetestestvéreimet. Nektek Isten bőven adott földi javakat, kérek benneteket, hogy tegyetek jót ezzel a hellyel, mert ennél nincs számomra kedvesebb. Hiszem, hogy kedvemért teljesítitek kérésemet. Legyetek biztosak abban, hogy ha annak a helynek és a benne lakó szerzetestestvéreknek adtok valami segítséget és alamizsnát, azt úgy veszem, mintha nekem adtátok volna. És hálás leszek nektek nemcsak ebben az életben, hanem a jövőben is. Még csak arra kérek benneteket, igyekezzetek jól élni, hogy jól halhassatok meg. Mert amint vet valaki ebben az életben, úgy fog aratni a jövőben. Írtam Magyarországon, Buda városában, 1456. március 20-án. Krisztusnak alázatos szolgája, a ti öreg, szegény testvéretek, Kapisztrán János.”

Április közepén elindult az Alföldre. Útjának állomásai részleteiben nem ismeretesek, tevékenységének fő területe Baranya, Bács, Bodrog, Csanád megye volt. Tudjuk, hogy sokfelé hívták, Pécsváradra, Nándorfehérvárra, Siklósra, Zalába stb., de nem jutott el mindenhová. Sok helyre – például Szabolcsba – levelet küldött, máshol társai képviselték: Veronai Gábor, Giovanni da Tagliacozzo, bizonyos Konrád meg Onofrio testvér és az egész, több tucatot számláló kíséret, továbbá egy sereg magyarországi obszerváns tőle nyert kiküldetéssel járta az országot.

Az alkalmat megragadta arra, hogy rendjének dolgában is eljárjon. A felkeresett helységeekben újoncokat toborzott a szerzetbe, megreformálta a ferences kolostorokat, templomokat vett át az obszervánsok számára. Láttuk, hogy ebben a magyar rendek is támogatták. A konventuálisok ellenállása azonban itt is erős volt, Rómában pedig még javában folyt a huzakodás a IV. Jenő-féle bulla érvénye körül, ami természetesen ezen a tájon is éreztette hatását. Emellett néhol bonyolult problémák merültek föl. Az újlaki ferences kolostort a helység ura, Újlaki Miklós kérelmére a pápa még 1451-ben átengedte az obszervánsoknak. A konventuálisok ellenkeztek, de az adományt a kedvezményezettek sem akarták elfogadni, mert a kolostor javai per alatt

álltak. Három évig folyt a vita a földbirtokos, az esztergomi érsek, a pápa meg a ferencesek két fele között, mire 1454-ben az obszervánsok végre beköltöztek. Mire azonban Kapisztrán odaérkezett, III. Calixtus 1456 elején eltörölte az obszervánsok különállását, és egyesítette őket a konventuálisokkal. A zárda custosa tehát nem volt hajlandó végrehajtani a János által megkívánt reformokat. Erővel tette le őt a hivatalból. Feljegyezték, hogy a custos később, már az atya halála után, kénytelen volt megbékülni vele. Súlyos betegségbe esett ugyanis, hozzá fordult, és az ő csodatétele gyógyította meg.

Az utókor hajlott arra, hogy toborzó tevékenységének jelentőségét és hatását alábecsülje. Pietro Ransano, a dominikánus historikus harminc évvel később úgy tudja, hogy mindössze 500 embert sikerült magával ragadnia a harcmezőre. Nem is csoda – mondja –, hiszen akármilyen lelkesítően szónokolt is, heve a tolmácsokon keresztül nem jutott el a hallgatóságig. Úgy látszik, Ransano nem akarta elhinni, hogy János nem ismerte a nyelvi nehézségeket. Háromszáz évvel ezután Bessenyei György is csak az orrát vonogatja: „A római pápa egy Kapisztránus nevű barátot küldött Hunyadi Jánoshoz papolni; ez volt minden segedelem Mahomet ellen, ki majd kétszázezer emberrel szállott élénkbe. Kapisztránus prédikált, biztatta a népet, Mahomet pedig hallgatva irtóztató ágyúkat öntetett.”

Hunyadi azonban elégedett volt működésével. Carvajal június elején Bécsbe akarta őt küldeni a császárhoz, hogy a segélyhadakat sürgesse, a vezér azonban ragaszkodott jelenlétéhez, és utazását leállította. „Azt hittük – mentegetőzik a bíboros –, hogy Magyarország alsó részein jelenléte nem annyira szükséges, mert abban a hiszemben voltunk, hogy ott a magyarok könnyen feltűzelhetők a harcra akár tekintélyed, akár önnön veszedelmük vagy a törököktől való félelmük folytán, és ezért nem gondoltunk arra, hogy ott működjék, nagyobb eredményt vártunk tőle a császárnál. De belenyugszunk határozatodba, és alávétjük magunkat ítéletednek.”

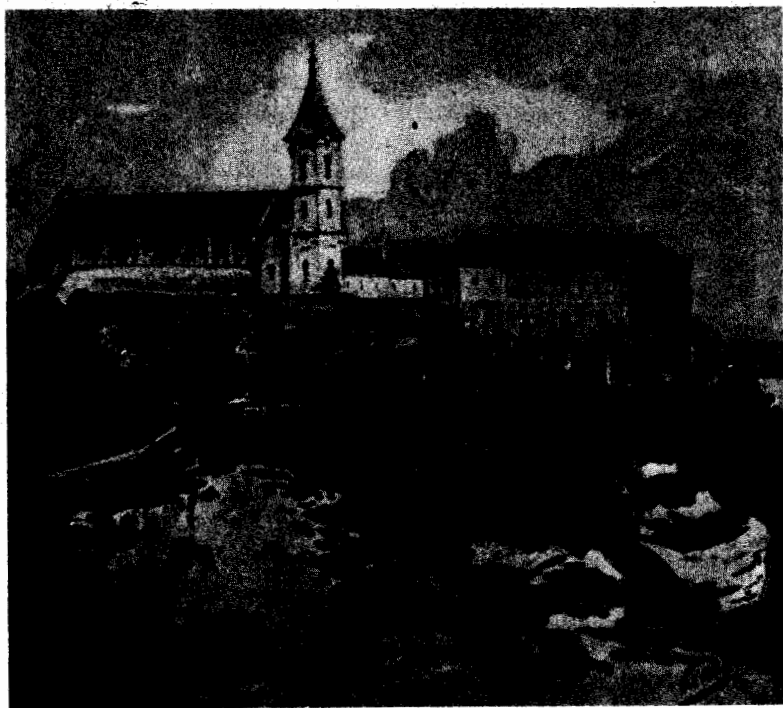
A tömegek fellelkesítésén kívül egyéb feladatok is akadtak. A hatalmasok nemhogy maguk nem vonultak hadba, a felkelő-

ket sem támogatták. A titeli prépost például letartóztatott egy embert, aki a vám megkerülésével szállított élelmiszert a keresztéseknek. Csak a Kapisztránnak szóló bocsánatkérő válaszlevele maradt meg, amelyben jelenti, hogy az embert javaival együtt az ő kedvéért már elengedte, kéri, hogy ne átkozza ki őt tetteért. Úgy látszik tehát, hogy János kemény eszközöket használt, mint mindig.

A tapasztalat hiánya, illetve a kereszties hadak természete is gondot okozott. A felébresztett sokasággal nem tudtak mit kezdeni. Eleinte egyenesen a frontra irányították a jelentkezőket, de az ellenség még nem volt sehol. (Mehmed május elején indult ki Konstantinápolyból.) A kalocsai érsek azt kérte tőle, hogy élelmiszer nélkül ne küldjön a déli végekre annyi sok embert, mert rossz volt a termés, és nincs mit enniük. Egyik megbízottja is tanácstalanul kérdi, mit tegyen a tömeggel, mert az felél mindent a környéken. Ezután a keresztel megjelölteket hazabocsátotta, előzőleg fölesketve őket, hogy szükség esetén az első szóra visszaszietnek hozzá. Így aztán az utolsó napokban jóformán előről kellett kezdeni mindent. A szultánnak is azt jelentették kémei, hogy „Magyarországon sehol sem szervezkedik valami rendes hadsereg, csak egy szerzetes szed a népből keresztel megjelölt katonaságot, de azt is hazaküldi”. Ennek lett aztán következménye, hogy a fölesküdtöttek jó része csak késve érkezett a hadszíntérre.

Az agitáció mellett élénk részt vett a háborús készülődés más teendőiben is. Hunyadi és Carvajal mellett őt tekintették a legfőbb mozgatónak. Számos jelentést ismerünk, amelyben tájékoztatják őt az egyes mozzanatokról, illetve tanácsot kérnek tőle, utasítást, felvilágosítást a toborzás, a felvonulás ügyében. Értesítik külföldi mozgalmakról, a pápai hajóhad felszereléséről, a keresztény fejedelmek készületeiről, vagyis inkább vonakodásukról. Albániából is kap hírt Szkander bég megmozdulásairól.

Június közepén kapta meg a parancsot Hunyaditól, hogy kereszteseivel együtt induljon Nándorfehérvárra, mert a török már a közelben jár. Ekkor valahol a Duna mentén tartózkodott. (Június 21–29-én Újlakon járt.) Őt hajót szerelt fel, és azzal

37. Az újlaki ferences kolostor és templom. Cserna Károly rajza

indult lefelé a folyón. Talán 500 ember lehetett mellette. Ekkor küldte szét üzenetét a hazabocsátott keresztesek után. Hamarosan Péterváradhoz ért. Itt mise közben látomás jelent meg előtte. „Midőn összetett kezekkel és behunyt szemmel állt az oltár előtt, az égből egy nyilat látott alásuhanni, amely előtte állt meg az oltáron, és rá arany betűkkel e szavak voltak írva: Ne félj, János, légy nyugodt, hajózzál tovább, ahogy elkezdted, siess, mert az én nevemmel és a szent kereszt erejével győzelmet fogsz aratni a törökök felett! Ezt a csodálatos látomást prédikációiban nyíltan

hirdette, gyóntatója előtt feltárta, társainak az asztalnál buzdításul gyakran elbeszélte. A szomorúak tehát felvidultak, a kétségesskedők felbátorodtak, és kijelentették, hogy ezt a lelkes vezért készek követni akár a rabságba vagy a halálba is.” Ha Jánost egyesek talán eszelősnek tartották is látomásai miatt, azok a maguk helyén a legkevésbé sem voltak haszontalanok.

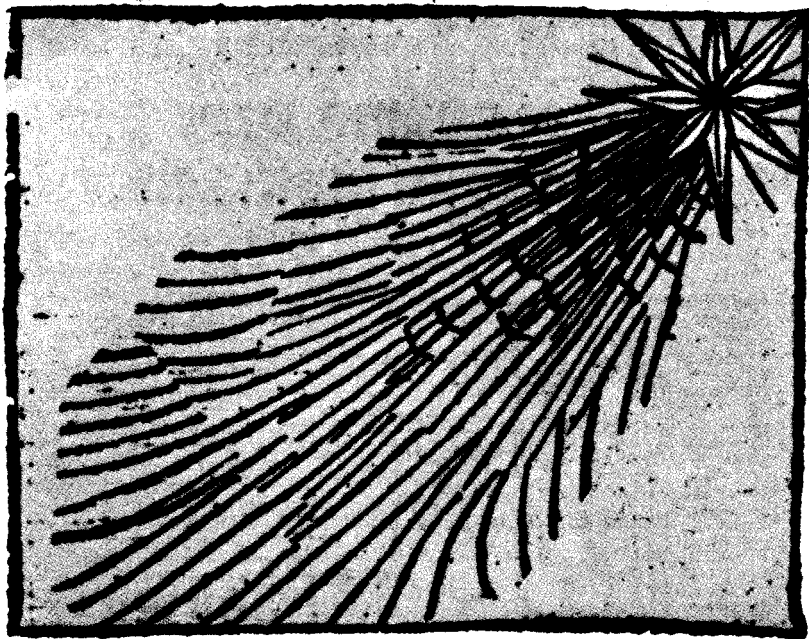
Június legelső napjaiban feltűnt az égen a Halley-üstökös. A jelenség természetesen nagy riadalmat keltett. Kapisztrán azonnal feltalálta magát. Közhírré tette, hogy ő egyenesen Krisztustól kapott magyarázatot látomás útján: „Ne félj, ijedős nyáj! Isten megadja nekünk az óhajtott győzelmet ellenségeink fölött, ezt jövendölik bizonyossággal a feltűnt csillagok.”

Július 2-án érkezett a Szilágyi Mihály parancsnoksága alatt álló Nándorfehérvárra az öt hajóval, amelyet ekkor már néhány ezer gyalogos kísért a parton. Életét ezúttal is a csoda mentette meg. Tovább akartak volna hajókézni, de az ég váratlanul beborult, szélvihar kerekedett, átláthatatlan zápor szakadt le, és olyan sötétség támadt, hogy egymást sem látták. Kénytelenek voltak partra szállni. Abban a pillanatban elcsitult a vihar, kiderült az ég, és a közvetlen közelben megpillantották a török flottát, amely az utat elállta. Ha az Úr vihart nem küld rájuk, egyenest az ellenség karjába futnak. Így meg kellett állniuk Belgrádnál.

Szokásos módján vonult be a városba, zene- és énekszó mellett, körmenettel. Misét mondott, majd prédikációval biztatta az őrséget a helytállásra.

A török sereg másnap megjelent a vár előtt, és előzőnlötte a környéket. „Látván ezeket a buzgó atya, csodamód tűzbe jött, és felkiáltott: Menjünk ki hozzájuk! Ki követ engem? De nem akadt senki, aki hasonló lett volna hozzá bátorságban, a vértanúság utáni vágyban, és így nem talált követőre.”

A szétszéledt keresztesek zöme ekkor még sehol sem volt. Július 4-én tehát két magyar ferences, György és Ferenc, meg a raguzai Sándor és az aquilai Ambrus társaságában ötödmagával elindult vissza Péterváradra, hogy az embereket összeterelje. „Ne féljetek – szolt az ott maradókhoz –, bátran álljatok ellen minden táma-

38. A Halley-üstökös

dásnak, mert ha Isten is akarja, rövidesen annyi kereszttest hozok magammal, hogy bámulja majd mind a török, mind a magyar.” A papoknak azonban megtiltotta, hogy embert öljenek, még gyilkos szerszámot sem volt szabad készíteniük vagy odaadniuk valakinek. Az ő dolguk legyen a gyóntatás, a gyógyítás, a temetés és a prédikálás. „A laikus testvéreknek nem adok parancsot, sem utasítást, tegyenek úgy, ahogy Isten sugalmazza nekik.”

Péterváradra érkezett tehát, és találkozott Hunyadival, aki azt a megbízást adta neki, hogy szedjen össze minél több hajót, és a keresztesekkel együtt vigye azokat Szalánkeménre. Kapisztrán leveleket ír, személyesen utazik vissza Bácsra, agítál mindenfelé,

gyűjti az embereket. A haditerv szerint Hunyadi kintről, Szilágyi bentről összehangolt támadást akart indítani a török flotta ellen, mely a vár megközelítését lehetetlenné tette. A szultán ugyanis a Dunának csak a jobb partját szállta meg a Száván túl, a bal partot és a vízi utat meg a Száván inneni területet egymáshoz láncolt hajókkal biztosította, amelyek egyúttal a várat is elszigetelték a külvilágtól és elvágták a segítség, a felmentés útját. Mint utóbb kiderült, Kapisztránnak tíz nap állt rendelkezésére a feladat végrehajtásához, mert a dunai támadásra július 14-én került sor.

E tíz nap alatt a szultán hevesen vívta a várat. Két hetet szánt az ostromra. Az ágyúzás július 4-én kezdődött, a bástyák hamarosan ledőltek. Odabent kitört a pestis és eluralkodott az éhség, mert a viszonylag nagy létszámú őrség gyorsan felélte a készleteket.

Szalánkeménél eközben 18-20 ezer keresztes jött össze. Július 14-re Hunyadi és Kapisztrán körülbelül 200 csónakot és egy tekintélyesebb hajót készített fel a küzdelemre. A keresztesek egy részét ezeken helyezték el. (Némelyikük vízen is érkezett.) Odabent Szilágyi is felszerelt negyven hajócskát, amelyre szerb naszádosokat ültetett. Az obszerváns krónikás, Giovanni da Tagliacozzo ezútal minden hitbéli aggályt félretéve beszél róluk: „Ezek a polgárok ugyan mind görögkeleti szakadárok, de azért a törökök kérlelhetetlen ellenségei, bátor és kiválóan edzett harcosok, akiktől a török jobban fél, mint bárki mástól. Különösen jártasak a vízi csatában, soha meg nem futamodnak.” Kapisztránnak sem volt kifogása ellenük. Csak azt parancsolta meg embeereknek, hogy csata közben szüntelenül kiáltsák Jézus nevét. De ez sem csak a jámborság jeléül szolgált, hanem arra is, hogy a keresztyének a legnagyobb zűrzavarban is felismerjék egymást.

Titkos küldönc útján értesítették Szilágyit, hogy elérkezett a megbeszélrt terv végrehajtásának pillanata. A magyarok felülről, Szalánkemén felől ráúsztak a török gályaerődre. A bal parton Hunyadi vezette katonáit, a jobb parton Kapisztrán haladt a keresztesekkel. Egy Péter nevű nemes vitte előtte zászlaját. A partról kiáltozta Jézus nevét és biztatta embereit. A törökök szá-

razföldi erői meglehetősen messzeségben, a vár mögött tartózkodtak, és talán nem is látták, mi történik a vízen. A sodrás által is segített magyar hajóraj áttörte a láncot. A terv szerint, a törökök számára váratlanul, Nándorfehérvárból is kiűszott a negyven hajó, és hátulról indult az ellenségre. A küzdelem öt óra hosszat tartott, és a török flotta teljes megsemmisülésével végződött. A vízből menekültekkel a várbeliek végeztek.

A foglyok között – meséli Tagliacozzo – akadt két igen előkelő török úr is, akit az atyához vezettek. Érvekkel, nyájassággal, sőt fenyegetéssel is rá akarta beszélni őket a kereszttség fölvételére, de azok semmiképpen sem álltak kötélnek. Kapisztrán tehát Hunyadihoz küldte őket, aki aztán irgalmatlanul lefejeztette a rabokat.

A győztesek bevonultak a várba, feltöltötték élelemmel, munióval, a lehetőség szerint helyreütdötték a falakat, kicserélték az őrséget. Hunyadi és Kapisztrán visszahúzódott Zimony mellé a derékhaddal. A diadal után átrendezték a hadsorokat. A várba Hunyadi, Szilágyi és Kórógyi emberei közül tettek be vagy húszezret, a keresztesek közül 2-3000 főnyi válogatott csapatot. A keresztesek zöme a Száva túlsó partján táborozott le Kapisztrán parancsnoksága alatt sajkákkal, hogy szükség esetén átkelhessen a vár alá.

Az önkéntesek száma ekkorra mintegy 27 ezerre gyarapodott. Falvanként csoportokba verődve, zászlók alatt érkeztek folyvást, zenészek kíséretében, akik „oly nagy zenebonát csaptak, hogy inkább állatok, mint emberek csalogatására látszottak alkalmasnak”, mintha lakodalomra lettek volna hivatalosak. Tagliacozzo így jellemzi őket: „Nem ismerték a pihenést, a kényelmet, a fajtalanságot, a részegeskedést, a torkosságot, a tiszteletlenséget, kerülték az asszonyokkal való találkozást, a játékot, a lopást, rablást, a rágalmazást, a gyanúsítást, a zúgolódást, a kevélységet, a gőgöt, ájtatosak voltak, szívesen imádkoztak, és nem mulasztották el a szentmisét.” A tisztelendő atya igen nagy fegyelmet tartott közöttük. Nemcsak prédikált nekik a tisztas viselkedésről, hanem a vétkeket nyilvánosan meg is

büntette: egy tolvajnak levágatta a fülét, az árdrágítót megveszszőztette. Ez még jól is járt, mert a többiek vízbe akarták hajítani.

„Akik összejöttek – mondja tovább –, azok mind a köznéphez tartoztak, parasztok, szegények voltak, vagy pedig papok, világiak meg szerzetesek, tanulók, különböző szerzetbeli laikus testvérek, Szent Ferenc harmadik rendjének tagjai, remeték, koldusok. Ugyancsak kevés fegyver volt látható náluk, nem voltak lovaik sem, azokon kívül, melyek az eleséget húzták, lándzsákat sem láttunk. Azonban bőven el voltak látva késekkel, karókkal, parittyákkal és olyanféle botokkal, aminőket a pásztorok szoktak használni, pajzsa is volt mindegyiknek. Kevésnél volt íj, nyíl, pisztoly, puska, horgas csákány. Volt köztük egy pálos remete zárdafőnök, zárdájának hét szerzetesével, akik a szent hit iránti buzgalmukban vértanúság iránti vágyból csuhájuk alatt felpáncélozva, karddal, fejükön sisakkal, karjukon pajzzsal siettek Krisztusért vértanúhalált szenvedni.” Ezeknek volt tehát vezére, méghozzá korlátlan vezére Kapisztrán János. A keresztesek ugyanis csak az ő parancsát voltak hajlandók követni.

A vezér minden tekintetben méltónak bizonyult katonáihoz. „Eledelt úgyszólván már nem is vett magához. Ha pihennie kellett, mindig a puszta földön volt ágya. Ha szomjúság gyötörte, állott, zavaros vízzel elegyített, a napon felmelegedett bort ivott, vagy csak vizet. Aludni alig tudott, és jóllehet már a hetvenes éveiben járt, a munkában, a virrasztásban, a viszontagságok elviselésében túltett bármelyik erőteljes ifjún. Hol a várba ment, hol onnan jött, majd tanított, magyarázott, majd fenyített, serkentett, majd meg parancsokat osztogatott. Az ő kötelessége volt, hogy a várat meg a váron kívüli népet őrizze, ő állított őrszemeket, ő felügyelt rájuk, ő küldött ki kémeket. Annyi dolga, fáradsága, elfoglaltsága, verejtékezése, gondja volt, hogy nem volt abban az időben oly erős férfi, aki vele együtt ki tudott volna tartani. A lovagok nem tudták követni, mert a legerősebbek, a munkában legedzettebbek is kidőltek mellőle.” Minden nap misézett és prédikált. Fegyvere egy szál bot volt.

Hunyadi nélkülözhetetlennek tartotta közreműködését, annál is inkább, mert, mint láttuk, a keresztesek kizárólag neki voltak

hajlandók szót fogadni. Egy-egy pillanatban, amikor hirtelen döntésre volt szükség, adódtak is ebből problémák, mert nem volt mindig kéznél tolmács, aki parancsát közvetítse. A hadvezérrel is csak közvetítő útján tudott értekezni, mert az nem tudott sem latinul, sem olaszul. A nagyobb gondot mégis inkább az okozta, hogy a két ember között nem volt meg mindig a kellő egyetértés. Alapjában nyilván azért nem, mert az egyik vértanúságra vágyott, a másik győzelemre. Kapisztrán kisebb-nagyobb ügyekben önállósította magát, néha egyenesen Hunyadi akarata, sőt parancsa ellenére cselekedett. Egy ízben például annak egyik belső emberét tilalma ellenére párbajozni küldte a vár elé, és az el is esett ott. Hunyadi „sokat búslult kedves vitéze miatt”. Megtörtént, hogy ugyancsak tilalom ellenére néhányadmagával kiállt a török elé a folyópartra, és onnan kiáltozott korholó, fenyegető szavakat az ellenségre. Ágyúval lőttek oda, de nem esett baja. El nem lehet képzelni, mivé foszlott volna szét a keresztes had, ha az ágyúsmester jobban céloz. Tagliacozzo elbeszéléséből úgy látszik (egyébként is természetes), hogy Hunyadi sok évtizedes tapasztalatai alapján fontolva tekintette át a helyzetet, és a reális lehetőségek figyelembevételével döntött. Kapisztrán a lelkesedéstől elragadtatva intuitíve adta ki utasításait. Másrészt viszont a krónikás több olyan pillanatot ismer, amelyben az igazi katonák, Hunyadi János, Szilágyi Mihály, reménytelennek ítélték a helyzetet, és már-már feladták a harcot. János ekkor lelket öntött beléjük, hol látomásaira, hol szent históriákra hivatkozva meggyőzte őket arról, hogy az Úr minden emberi számítás ellenére is meg fogja segíteni övéit. A szerzetes író ezekkel a történetekkel természetesen a szent szerepét óhajtotta kidomborítani, a dolog azonban a valóságban sem mehetett végbe másképpen. Reális esély valóban nem volt a győzelemre, és ezt Hunyadinak tudnia kellett. Kapisztránnak azonban – aki mindaddig nem látott eleven törököt – fogalma sem volt erről, ő csak azt tudta, hogy a tömeg az általa felkeltett fanatizmus bűvöletében hihetetlen dolgokra képes. A két ellentétes egyéniség, a két különböző szándék tehát egyetlen pillanatban tökéletesre egészítette ki egymást. És ez éppen a döntő pillanat volt.

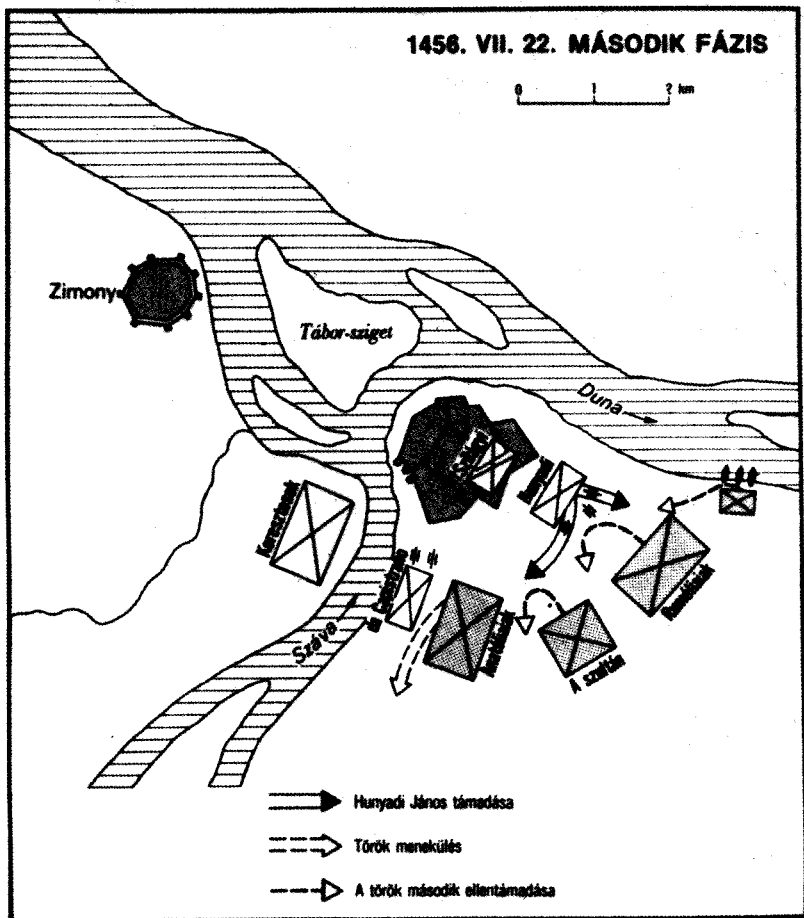
A szembenálló két tábor mindenféle módon igyekezett megfélemlíteni, kigúnyolni a másikat. Kapisztrán elrendelte, hogy a török szultánt nevezzék „nagy kutyának”. Egy éjjel a törökök ijesztésül örömtüzeket gyújtottak. Kapisztrán másnap hasonló parancsot adott övéinek, mire mind a húszezer egy-egy kis máglyát rakott, és „a keresztények által megszállt síkság a különálló sok tüzecskével úgy tűnt föl, mintha egyetlen óriási tűzvész volna”. A törökök erre zenélni kezdtek, és nagy vigalmat színeltek. „Erre aztán a keresztesek kapitánya szent buzgalommal eltelve megparancsolta kemény hangon, hogy mindenki, akinek hangszere van, éjfél után fújjon bele ijesztésül, és maradjanak ébren virradatig. Akiknek pedig nincs hangszerük, bottal, kővel üssenek pajzsot, deszkát, hogy így éktelen zajt keltsenek, napfölkeltkor aztán mindannyian álljanak ki a török elé vígan lobogó zászlókkal, hogy annak mimelt örömét lelohasszák. Így aztán az egész éjszakát átvirrasztották, miközben oly rettenetes lármát csaptak, hogy bárki méltán hihette volna, az egész világ összesereglett ott.” A várbeli nagy toronyba egy kürtöst állítottak, aki bizonyos hangokat utánozva gúnyolta a szultánt. (Vajon milyen hang lehetett az?)

Ezenközben a fegyveres küzdelem sem szünetelt. A török szakadatlanul lőtte a várat, és bár a dunai csata után megnyílt úton a külső segítség folyamatosan érkezett, a falakat állandóan javígtatták, végül az egész romhalmazzá vált, sík mezőre hasonlított, amely terepen a túlerő könnyebben kibontakozhatott. Mehmed siettetni akarta a döntést, mert járvány tört ki az ő táborában is, az élelmiszert a mérhetetlen tömeg már-már felélte. Hírt kapott továbbá arról, hogy a pápai hajóhad megérkezett a Dardanellákhoz, Carvajal pedig friss erőkkel útban van.

Az alapos tűzérési előkészítés után tehát július 20-án dél tájban hirtelen elhallgattak az ágyúk, és a tájra nyomasztó csend telepedett. Kapisztrán Hunyadi utasítására még az utolsó pillanatban 4000 pihent emberét bevitte a várba, a legvitézebbeket, a legmegbízhatóbbakat, a legjobban fölfegyverzeteket. „Mindnyájukat buzdította az éber vigyázatra, a vértanúhalálra, a védelemre, az állhatatosságra és a hűségre, mint azelőtt is szokta, de

1456. VII. 22. MÁSODIK FÁZIS

0 1 2 km

39. A nándorfehérvári győzelem vázlatrajza

most lelkesebben, hozzátéve, hogy a törökök hamarosan megtámadják őket.” Áldást osztott, majd a sebesültekkel, az elfáradtakkal visszament a zimonyi táborba, hogy szükség esetén onnan tudjon újabb támogatást vinni. Szíve szerint maga is a várban maradt volna, Hunyadi azonban szigorúan ráparancsolt, hogy térjen vissza övéihez, hiszen azok nélküle mit sem érnek.

A roppant török sereg másnap reggel felsorakozott a vár előtt, és mozdulatlanul meredt a védőkre napestig. A lélektani hadviselés egy formája volt ez, mint a tűzgyújtás s a láрма is, az ellenfél idegeit akarta próbára tenni. (Így történt később, a mohácsi csata napján is.) A roham estefelé indult meg. Július 21-e volt, szerda. „A törökök iszonyú lármát csapva mindenünnen nagy tömegben rohannak a várra, akár egy feldühödött méhraj, vagy mint ordító oroszlánok zsákmányra éhesen” – írja Tagliacozzo.

A védők a kibírhatatlan nyomásnak csak néhány óráig tudtak ellenállni. Elsősorban a gyakorlatlan keresztések hullottak el. Kénytelenek voltak feladni a várost. Éjfél után már a belső várért, magán a falon folyt a küzdelem. Ekkor már öt török zászló lobogott rajta. Hunyadi üzenetet küldött a zimonyi táborba, és friss erőket kért. A szervezetlen keresztések csak lassacskán tudták lebonyolítani az átkelést, a szorongatottak hiába várták őket. Kapisztrán azonban a távolból – csodaképpen – mégis a segítségükre sietett. Egyik társa, aki a védelemben harcoló önkéntesekkel bent maradt, a bástya fokán térdre borulva jajgatott: „Ó, én Istenem, ó, Jézusom, jöjj a segítségünkre, ne késlekedj, jöjj, szabadíts meg minket, akiket drága véreddel megváltottál!” A magasban imádkozó szerzetesben egyesek Kapisztrán Jánost sejtették, és a kimerült, kétségbeesett vitézek között futótűzként terjedt el a hír, hogy a szent megérkezett segítségükre. Ez lelket öntött a csüggedőkbe, megsokszorozta erejüket, és négy ellenséges hadijelvényt letaszítottak a várfokról. A nyomás azonban nem engedett, és a helyzet veszni látszott. A védők egyre hátrább szorultak, Szilágyi állítólag már a menekülésre gondolt. És ekkor végre, hajnalban, megérkezett a zimonyi sereg. Hátba támadta az ostromlókat, és megfordította a

hadiszerencsét. A rohamot közös erővel reggelre sikerült visszaverni. A török körülbelül 8000 embert veszített.

A keresztények ügye ennek ellenére reménytelennek látszott, hiszen a szultán eddig még meg sem mozdult, a török gyalogság tekintélyes maradéka és a teljes lovasság érintetlenül, pihenten várakozott. A védősereg viszont halálosan kimerült, és alaposan megfogyatkozott. A legjobbak elestek.

Másnap, július 22-én, a két tábor farkasszemet nézett egymással. Mehmed újabb rohamra készült. A keresztények pihegettek és várták a sorsukat. Carvajaltól már az előző napokban levél érkezett, melyben tudatta, hogy a segélyhadakkal a közelben jár. Mindkét vezérnek megtiltotta, hogy nyílt ütközetbe bocsátkozzék addig, míg ő meg nem érkezik. „Igen világos és valóban megfontolandó lett volna az üzenet – kommentálja Tagliacozzo –, mármint ha a felszabadító sereg azonnal megérkezik, és ha elég erős. De még egy harmadik körülményt is hozzáteszek: tudniillik ha a törökök előbb el nem kezdik az ostromot, és be nem hatolnak a várba.”

Hunyadi mindenesetre kiadta a parancsot, hogy a várból senki sem léphet ki, a folyókon senki sem kelhet át. Ő is tudta, hogy a gyakorlatlan, fegyvertelen tömeget a számbeli túlsúlyban levő, jól felfegyverzett reguláris török csapatok egykettőre megsemmisítik. „Csakhogy nem emberi bölcsesség, hanem isteni akarat döntött” – mondja a krónikás.

Kapisztrán ugyanis ezúttal sem engedelmeskedett a parancsnak. „A keresztesek kapitánya egész seregével, elől zászlajával és sok más lobogóval, különféle zeneeszközök hangja mellett, Jézus szent nevének hangos kiáltozása közepette előreindult, és felállt a Duna meg a Száva közötti nagy földnyelven. Ott földbe tűzték zászlajaikat, gúnyolni kezdték az ellenséget, és gyalázó szavakat kiáltoztak át.” Ennek láttára dél tájban a várból kiszökött öt keresztes, és nyilazni kezdett a török lovasságra. „Látván ekkor az agg szent, hogy alig egypár keresztes a törökre ront és az ellenség nagy sokaságát vitézül szorongatja, a Szentlélek lángra lobbantotta benne a vértanúság iránti vágyat. Itt van – szolt – az a nap, amelyet vártunk, keljünk át! És nem engedelmeskedve

János vajdának, aki többször tiltotta, sőt fővesztéssel fenyegette azt, aki parancsa ellenére átkel a Száván, Krisztus szolgája megparancsolta az egész keresztény seregnek, hogy keljen át a Száván, mert nem kell tekintetbe venni az emberi parancsolatot, ha ott van fölötte az isteni.” A vezér és a körülötte állók tehát „egy szívvel, egy lélekkel kiáltották az édes Jézus szent nevét”, és habozás nélkül beleugrottak a csónakokba, siettek a vár elé az ellenséget provokáló maroknyi csoportcskához. A többiek tolongva igyekeztek utánuk, ahogy a ladikok bírták. Délután négy óra volt ekkor.

Szilágyi Mihály a vár faláról rémülten kiáltozott: „Ne menjetek, atyám, ne menjetek, mindnyájan odavesztek!” Hogy Hunyadi hol tartózkodott e pillanatban, az a forrásokból nem állapítható meg egyértelműen. Valószínű, hogy már előzőleg hajóra szállt, és a vár körül intézkedett. Kapisztrán rá sem hederített a várkapitányra. „Isten seregének kapitánya a keresztetek sokaságát látva maga körül, tudván, hogy a háború sorsa nem a sereg nagyságától, hanem az égből jövő erőből függ, zászlaja mögött lassú lépésben megindult gyalog az ágyúk első sora felé, rátámaszkodva egy botra, amelyre Jézus neve volt vésvé. Kapisztrán atya mindig ezt a botot használta, lovaglásnál is, gyaloglásnál is, ezzel a bottal a kezében haladt előre kimerülten a folytonos virrasztástól, a szüntelen fáradozástól, kiáltozva Jézus szent nevét. Ő elől ment földetlen fővel, mögötte pedig mintegy ezer keresztet.” Utánuk loholt a lassacskán kétháromezer főre szaporodó tömeg, ahogy a csónakokból kiözönlött, „többnyire háborúban tapasztalatlan, szegény, fegyvertelen, sarutlan, öreg, gyámoltalan, rokkant vagy koldus nép, közte sok szerzetes és pap. Annyi fegyverük sem volt, amivel egy marhacsordát meghajszolhattak volna.”

„Itt a győzelem ama nagy napja, amelyre vártunk, menjünk rájuk! Itt a kedvező pillanat, itt a szabadulás napja! Rohanjátok meg a kereszt ellenségét, ne féljete azoktól, akik csak a testet ölik meg, de a léleknek nem képesek ártani!” – kiáltozta János. A környezetében lépdelő ferencesek között akadt valaki, aki rimánkodva próbálta visszatartani őket: „Ne menjetek, ne men-

jetek, álljatok meg! Íme a törökök mint dühös oroszlánok készen arra, hogy minket elnyeljenek. Mindnyájunkat megölnek, és iszonyú vereség lesz a vége!” Kapisztrán azonban ráivallt: „Aki fél, fusson, aki fél, meneküljön! Negyven évig szomjúhoztam erre az alkalomra, ezt vártam, ezt kerestem.” Tudniillik – magyarázza a krónikás – negyven éve volt már ekkor a szerzetben, és azóta vágyakozott a mártíromságra. A keresztesek elfoglaltak egy dombot a török lőállásokkal szemben.

A szultán a lovasság élén rohamra indult, és pillanatok alatt félresöpörte, viasszaszorította a folyóra az elől haladókat. Azonban végzetes hibát követett el. Ahogy a török lovasság előrenyomult, az ágyúk fedezetlenül maradtak. Hunyadi – aki ekkor már ismét a várban tartózkodott – szempillantás alatt felismerte a lehetőséget. 10-12 ezer emberrel kitört a várból, rajtaütéssel elfoglalta az állásokat, és az ágyúkat a török lovasság hátába irányította, mely akkor már javában kergette a szanaszét menekülő kereszteseket.

Azok, akik fejvesztve futottak a folyóhoz, és nyakukban a török lovak forró leheletét érezték, természetesen nem szerezhetek tudomást arról, mi történt a török lovasság háta mögött. A fordulatnak csak az eredményét konstatálták. Mi pedig szemtanúi lehetünk a csoda születésének.

Tagliacozzo így élte át a történeteket:

„Midőn a rengeteg sokaság villámgyors lovakon nyargalva, a paták iszonytató dübörgése közepette felemelt, majd hónalj alá szorított és dőfésre szegzett lándzsákkal nyargalva a keresztényekre ront és üvöltözve támad, a tisztelendő kapitány Jézus nevét kiáltja, és ezt mindenűnnek visszhangozzák. És ekkor – ó, csodálatra méltó Isten! – lovaikról lehullanak, némelyek a paták alá kerülnek, mások tehetetlenül kiejtik kezükből a lándzsát, ismét mások lecsüngő fejjel lógnak lovaik oldalán, és már félholtak, sokan úgy elgyöngülnek és annyira kifogynak az erőből, hogy ha ülnek is a lovon, azt nem tudják irányítani, vagy ha a földön fekszenek, nem képesek onnan felkelni. És nem hihetetlen dolog ez, mert hitelt érdemlő jelentés szól arról, hogy Isten szolgájának arcáról fénylő sugarak lövelltek, mint villámok,

amelyek a törököket lesújtották, és utána borzasztó sötétség állt be. Ez annyira megrémítette őket, hogy megálltak egy helyben. Nem voltak képesek ezen a nagy síkságon a tisztelendő atyához és a keresztényekhez közelíteni, mintha csak sáncok és torlaszok lettek volna a keresztények és a törökök között. Így teljesedett be a Zsoltáros szava: Ezren hullanak el oldalad mellől, stb. És íme, egy másik bámulatra méltó csoda, amelyet a törökök vallomásából tudtunk meg. Midőn a keresztények Jézus nevét kiáltották, nemcsak a legnagyobb félelem és rettegés szállta meg a törököket, hanem ez a legszentebb név, mint égből lövellt nyílzápor, meg is sebezte és meg is ölte őket. De még csodálatosabbnak tűnt fel nekik az, hogy folyó ólom hullott le rájuk, és ők élettelenül estek össze anélkül, hogy hadiszerszám érintette volna őket.”

Úgy látszik, a törökök sem szereztek tudomást arról, mi történik a hátuk mögött, és maguk is földön túli erőknél tulajdonították elestüket.

Hunyadi akciója eldöntötte a csatát, bár a szultán még többször visszafordult, és órákon át kísérletezett az ütegállások visszafoglalásával. Éjjelre a török sereg színe-java, 35 000 ember, az egész tűzérség és az egész vezérkar odaveszett; Mehmed is megsebesült, és csak Szófiánál állt meg. Magyarország hetven évre megmenekült, Nándorfehérvár is kitartott még 1521-ig.

„Óh, ha a törökök legyőzték volna a keresztéseket, milyen zajt csaptak volna az engedetlen János ellen ugató kutyák!” – kiált fel tárgyilagosan Giovanni da Tagliacozzo.

Most már elérkezett az ideje annak, hogy ki-kí elnyerje jutalmát. A sereg egy része ugyanis – a fentebb olvasott jellemzés ellenére – a gazdag zsákmány reményében csatlakozott a vállalkozáshoz. Emiatt már az első perctől fogva mutatkoztak problémák. A dunai csata után szerzett zsákmányt a keresztések „a tisztelendő atya tudta nélkül nagy tűzben elégették, nehogy a hatalmasok, akik az ütközetben részt sem vettek, azt valahogy megkaparintsák”. Kapisztrán valóban megtiltotta nekik, hogy verekedés helyett zsákmányolással foglalkozzanak, ezzel szemben ígéretet tett, hogy győzelem esetén nem fognak pórul járni. „Kezeteket ne szennyezzétek be rablott jószággal, hanem állja-

tok ellen erősen Krisztus keresztje ellenségeinek. Ha csakis zsákmány után járunk, könnyen levernek bennünket a törökök, miközben őket a zsákmány miatt üldözzük. Majd a kezünkbe adja őket Isten, és minden javuk a miénk lesz. Ha őket legyőzzük, mindaz, amit ellenünk itt felhalmoztak, a birtokunkba kerül” – így beszélt embereihez.

Azok azonban bölcs intelme ellenére már a csata közben nekiestek az ellenség szétdobált, őrizetlenül hagyott értéktárgyainak, és mint a beszámolók mondják, sokan zsákmányolás közben veszték oda, még a végső győzelem előtt.

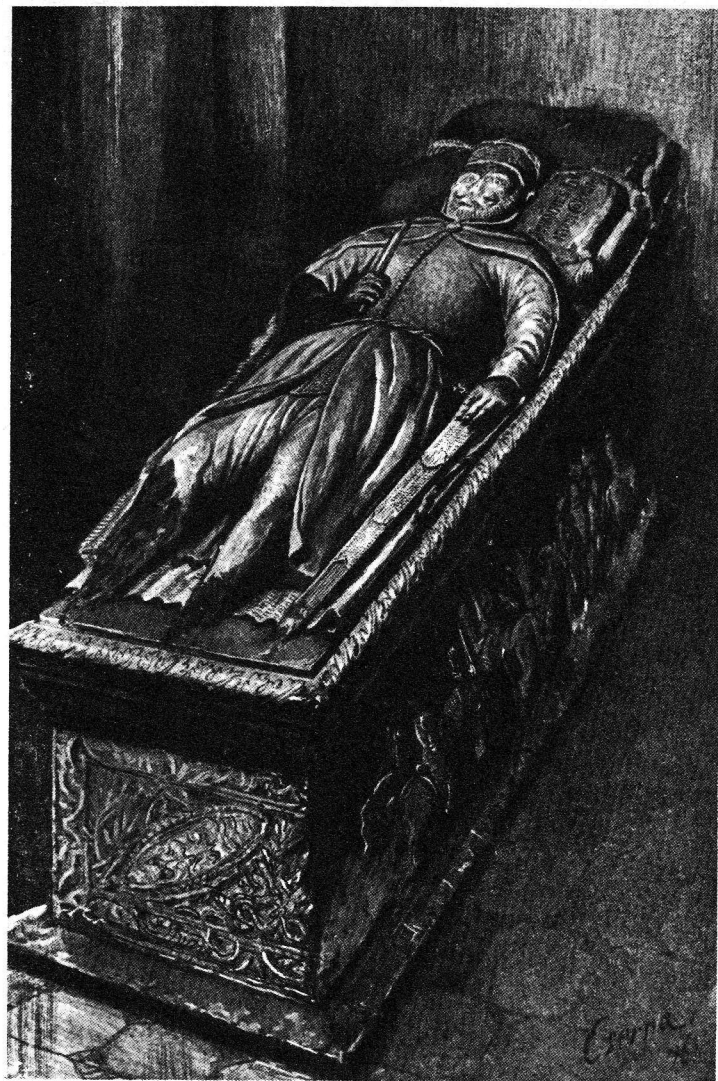
Július 23-án hajnalra kelve megsezmélték a csatateret. Kapisztrán három tömegsírban eltemettette a keresztény halottakat. 3043 tetemet számoltak meg. Az ágyúkat bevontatták a várba, a puskák és kézfegyverek közül azonban keveset találtak meg, mert azok az önkéntesek kezén elkallódtak. A törökök nagy része temetetlenül hevert, azokat levetkőztették, és a hullákat négy napon keresztül dobálták a Dunába. A sírokat is felbontották, a tetemekről lehúzták a ruhát, ékszert. Találtak öt hajót, amelyben pénz volt. A zsákmány azonban kevésnek bizonyult, mert a törökök mindent elégettek, amit nem tudtak hirtelenében magukkal cipelni.

A keresztiesek ezért zúgolódni kezdtek, és követelték vezérük-től az ígéret megtartását. Mindenáron az ellenség üldözésére akartak indulni, egyesek már éjszaka. Kapisztrán kollégáihoz fordult ez ügyben, de Hunyadi nem találta, vagy – meglehet – az szóba sem állt vele, mert képtelenségnek tartotta, hogy a lovon menekülőket gyalogszerrel üldözzék. Szilágyi Mihály (egy lengyel pap tolmácsolásában) így válaszolt: „Magyarország soha még ellenségen ekkora győzelmet nem aratott, ennyit nem nyert, és nyilvánvaló, hogy ez a diadal Isten segítségével a tisztelendő atya érdemei folytán esett meg. Ha azonban ennek a fegyvertelen és tapasztalatlan népségnek megparancsolják, hogy üldözze a törököt, soha olyan szégyene és kára nem volt és nem lesz az országnak, mint amilyen ebből következne. És akkor mindezt szintén a tisztelendő atyának róják majd fel.” Erre elállt a tervtől. Amikor azonban a döntést kihirdette embereinek, azok lázon-

gani kezdtek. Tagliacozzo beszámolója szerint egyéb okok is közrejátszhattak:

„A keresztesek, midőn meghallották, hogy nem szabad nekik a futó törököt üldözniük, amit nem a legjobb szívvél vettek tudomásul, a győzelmet követő napon kikövetelték annak köz-hírré tételét, hogy a győzelem, amelyet az Úr tegnap adott nekik, nem valami előkelő magyarországi zászlós úr érdeme, hanem azt Jézus Krisztus legszentebb nevének és a szent keresztnak az ereje, valamint Kapisztrán János atya érdeme, verejtéke és iparkodása vívta ki. Mikor a körülállók ezt meghallották, egyesek igen megharagudtak, és felzúdulva meg akarták támadni a kikiáltókat. A tisztelendő atya ezalatt János úrral egy hajón állott, és bizalmasan beszélgetett vele. Amikor észrevette, hogy forrongás van a nép között, minthogy Hunyadi úr nem akarta elhagyni a hajót, ő maga titokban a partra szállt, és a nyugtalanság oka után tudakozódott. Majd pedig a kikiáltókat megfeddvén a zavargást lecsillapította, és mindenkinek csendet parancsolt. Ha János atya hamarjában ott nem terem, bizonyára sok kereszt-test megöltek volna.” Lehet, hogy meg is öltek. Más források ugyanis fegyveres csetepatéről számolnak be a két seregrész között. Annyit mindenesetre bizonyossággal megállapíthatunk, hogy a keresztesek és Hunyadi katonái között már a dunai csata után sem volt maradéktalan az összhang, a győzelem másnapján pedig tetteleges összeütközésre került a sor. A zsákmány mellett közrejátszhatott ebben az a gyűlölség is, amely a szegényebb és gazdagabb rétegek között általánosságban feszült ezekben az évtizedekben.

Kapisztrán a kedélyek lecsillapítása után Szalánkeménre indult, hogy ott köszöntse az érkezőben levő Carvajalt. A keresztesek és a reguláris csapatok között azonban megint fellángolt az ellenségeskedés, újabb összecsapás fenyegetett. Hunyadi tehát gyorsan futárt szalasztott utána és visszahívta őt. János azonnal visszafordult, és még ezen a napon kihirdette a keresztes sereg feloszlását. Az emberek, akiket az egyre erősebben dühöngő járvány alaposan megtizedelt, és akik élelmiszerükből már végképp kifogytak, szétszéledtek.

40. Hunyadi János síremléke

Az ellentétek kiéleződésében némiképp közrejátszhatott a vezérek hiúságtól motivált vetélkedése is, amit a közelkorúak szemükre vetettek. Kapisztrán még a diadal estéjén levélben tudósította a pápát az eseményről, Hunyadi harmadnap tette azt közhírré. Enea Silvio Piccolomini így értékelte beszámolóikat: „A győzelem szerzőjeül a három Jánost tartják, a bíboros követet, akinek vezérlete alatt ment végbe a dolog, Hunyadit és Kapisztrán Jánost, akik az ütközetben részt vettek. De sem Kapisztrán János Hunyadiról, sem Hunyadi Kapisztrán Jánosról nem tett említést azon levelekben, amelyeket a győzelem kivívása után akár a pápához, akár barátaikhoz írtak, mindkettő azt erősítette, hogy Isten ő általa adta a diadalt a keresztényeknek. A dicsőség után erősen vágyódó emberi elme könnyebben lemond a királyságról és a gazdagságról, mint a dicsőségről. Kapisztrán János meg tudta vetni az atyai örökséget, a világ gyönyöreit lábbal taposta, az érzékiséget megzabolázta, de a dicsőséget nem tudta megvetni.” Hozzá kell tennünk ehhez, hogy Piccolomini – mint láttuk – eddig is kritikával szemlélte a prédikátor tevékenységét, Hunyadival pedig, a császár bizalmasa lévén – a legkevésbé sem szimpatizált. Jánosnak azonban Rómában is szemére vetették, hogy Jozsuához merte magát hasonlítani.

A féltékenykedésnek azonban nem lehetett túl nagy jelentősége. A fő kérdésben tudniillik eddig is, ezután is egyetértettek. Hunyadi már a királyhoz küldött beszámolójában megpendíti, hogy ha a hadjáratot, amit már egyébként is előkészítettek, most folytatnák, egész Törökországot el lehetne foglalni. Kapisztrán ugyanezt írja a pápának augusztus közepén: „Itt van most a kedvező idő, a keresztény nép felszabadításának napja, itt az idő, amikor Szentséged leghőbb vágya teljesedni fog, és nemcsak Görögország meg Európa, hanem a Szentföld és Jeruzsálem is hatalmunkba jut.” Csak 10-12 ezer zsoldost kér a pápától fél esztendőre, a többit majd a zsákmányból fedezik maguk. A pápát sikerült fellelkesítenie. Válaszlevelében buzdítja a toborzás folytatására, sőt fokozására, hogy a Megváltó „szent nevének emlékezetét megújítsuk mindazokon a helyeken, ahonnan a barbárok

kegyetlensége elűzte... Támadjanak a már legyőzött és megfutamított ellenségre!”

Közben Carvajal július 29-én az ígért segélyhadakkal megérkezett Péterváradra. Megdöbbenéssel hallotta, hogy a keresztes had nincs többé. Kapisztránnal együtt felkerekedett, hogy a szétszéledteket ismét összeverbuválja, de erre már nem volt lehetőség. Szükség sem lett rá, mert a döntés ezúttal sem emberi bölcsességre volt bízva. Augusztus 5-én Hunyadi megbetegedett, a járvány őt is ledöntötte a lábáról. Zimonyba vitette magát. Kapisztrán 6-án utána ment, de ő is lázasan. Halála percéig mellette tartózkodott. A vezér 11-én távozott az élők sorából. Kapisztrán – Ransano szerint – gyönyörű szavakkal búcsúzott tőle: „Isten veled, mennyei csillag! Jaj, elestél, keresztények védnöke, kialudt a keresztény világ fénye, jaj, eltörött a tükör, amelybe a keresztény harcosok beletekintvén nem kételkedtek a bekövetkező diadalban! Egyébként, kedves János, jól jártál, mert legyőzted a kereszténység ellenségét, és most az angyalokkal tartasz diadalmenetet, Krisztussal uralkodol a mennyekben. Te tehát valóban boldog vagy, mi pedig boldogtalanok, mert itt maradtunk a siralom völgyében. Ó, kedves János, üdv neked mindörökké!”

Kapisztrán és Carvajal tehát magára maradt, de a háború szervezését nem hagyta abba. Szalánkeménre utaztak. János onnan írt levelet a pápának: „Most kell újra ösztönözni a királyokat és a keresztény fejedelmeket. Míg az olvasztókemence buzog, míg az arany olvadt állapotban van, míg az ellenség gyöngé és a kereszténységben forr a buzgalom, addig kell a fegyveres erőket ösztökélni az ádáz hitetlenek ellen.”

Ekkorra már végzetesen elgyengült. A láz nem szűnt meg. Régi vesebaja eluralkodott, gyötörte a kő. Aranyere csillapíthatatlanul vérezni kezdett. Később szünni nem akaró köhögés kerítette hatalmába, amitől aludni sem tudott. Ágyékát éles fájdalom hasogatta. De pihenésre nem gondolt. Elhatározták, hogy Hunyadi helyébe Újlaki Miklós macsói bánt, erdélyi vajdát kéri fel. Elindultak tehát a bosnyák határra. Négynapos útjukon a szakadár szerbek a legnagyobb tisztelettel és szeretettel vették

körül mindenütt. Újlaki is szívesen látta őket, és a megbízatást elfogadta. A küldöttséget továbbküldte városába, Újlakra, hogy János és a szintén gyengélkedő Carvajal ott kipihenje magát. Tagliacozzo azonban e gesztus mögött mást is észrevett: Újlaki látta, hogy Jánosnak nincs sok hátra, és tekintélye gyarapodását remélte attól, ha a szent férfiút az ő birtokán temetik el.

Szeptember elsején érkeztek Újlakra (ma: Ilok, Jugoszláviában). A helybelieket a bán tisztviselői akkorra már felkészítették fogadására, és alighanem uruk hátsó gondolatait is ismerték. Az előző napokban rátörtek egy hajóra, mert az a hír terjedt el, hogy azon a prédikátor holttestét szállítják. A haldoklót valóságos házi őrizetbe vették a ferences kolostorban, amelyet néhány héttel korábban ő vett át obszerváns testvérei számára. A bán parancsot adott tisztartójának, hogy a beteget semmiképpen se engedje tovább, egy percre se távozzék mellőle, és ha meghal, feltétlenül ott temesse el. János már képtelen is lett volna továbbmenni. A folytonos vérzés úgy elgyengítette, hogy az imát is társai mondták helyette.

A régiek még Szalánkeménből szétszéledtek az ország különböző részeibe, ki a toborzást folytatni, ki a fáradalmakat kipihenni. Egyedül Giovanni da Tagliacozzo maradt mellette. A beteget nyomasztotta az a feltűnő szeretet, amellyel az idegenek körülvették. Az előkelőségek egymásnak adták a kilincset, messze környékről hordták az ajándékot, amire neki már nem volt szüksége. Látogatóit kezével megérintette, és a betegek meggyógyultak. A helybeli lakosság a kolostor előtt tüntetett és követelte a bebocsátást. János egyetlen bizalmasát kérte: „Fiam, ne hagyj el engem, egyedül vagyok, nincs mellettem senki az olasz testvérek közül, aki, ha meghalok, szememet lefogja és gondoskodjék arról, hogy a könyveket, amelyeket használtam, tartományomba visszaküldje. Szolgálj engem türelmesen, és maradj mellettem. Ha meggyógyulok, együtt megyünk Budára, hogy lelkeket gyűjtsünk.”

Itt kereste fel őt október elején V. László király két ízben is. Az udvartartás a győzelem hírére visszamerészkedett Bécsből, és felkereste a dicsőséges csata színhelyét, hogy jóleső borzongással

tanulmányozza az elmúlt veszedelem részleteit. A beteg először még felállt az uralkodó előtt, másodjára már nem tudott elébe menni, cellájában, szalmán ülve fogadta. Az saját orvosát rendelte mellé, Carvajal is odaküldte a magáét. Segíteni azonban nem tudtak. „Tegyetek, amit akartok – mondta nekik –, mondjátok azt, ami nektek tetszik, én engedelmeskedni fogok, amennyire lehetséges. De ez az én utolsó betegségem, és minden kétség nélkül higgyétek el, hogy ebben a betegségben meg fogok halni.”

Tollba mondta utolsó levelét: „Krisztusban legkedvesebbjeimnek, Giovanni da Tagliacozzo és Modenai Bernát papoknak, Stájerból való Epifánius testvér diakónusnak, Aquilai Ambrus, Passauból való György, Bécsi Vitus testvérnek, Szent Ferenc rendjebeli laikusoknak Kapisztrán János testvér, ugyanazon rendnek és a főtisztelendő atyának, a vikáriusok vikáriusának megbízottja üdvöt és örök békét kíván az Úrban.

Minthogy velem hosszú időn keresztül hűségesen és fáradhatatlanul dolgoztatok, kitévén magatokat minden fáradalomnak és veszélynek énérettem, miként én is Krisztus evangéliuma szerint a lelkek üdvéért, most, mikor Isten akaratából súlyos betegségbe estem, hogy könyveim, amelyeket fáradtságosan gyűjtöttem, és amelyekkel az apostoli szék engedelmeiből rendelkezhetem, el ne vesszenek, megparancsolom az üdvös engedmesség erejével, hogy a mondott könyveket, amelyeket az én használatomra engedélyeztek, és más egyebeket, amik társaim használatára szükségesek voltak, azonnal Szent Bernardin tartományába, Capistránóba vigyétek, átadván azokat a vikáriusnak és a többi testvérnek, ti pedig ott maradjatok a vikárius felügyelete és rendelkezése alatt. De ha a fentebb említett Bernát testvérnek úgy tetszenék, hogy átmegy a római tartományba, ahonnan magam mellé vettem, jelen soraim erejénél fogva megengedem neki, hogy egy kedves társával, aki csatlakozik hozzá, oda átmenjen, és a feljebbvalók engedelmeivel ott maradjon. Nektek pedig, legkedvesebb társaim, kölcsönös szeretetetekbe ajánlom Giovanni da Tagliacozzo testvért, legyetek iránta figyelemmel, mint korosabb iránt, mivel a mi gyülekezetünkben más testvéreknek és nekünk is gárdiánunk volt. Az összes keresztény

híveknek, mind az uraknak, mind az alattvalóknak, bármilyen állásúak, rangúak és állapotúak legyenek is, szeretetük melegségébe ajánllak titeket, mint saját magamat. Ha felebaráti szeretetet vagy kegyet gyakorolnak veletek, úgy veszem, mintha lelkemnek tették volna. Isten veletek, az Úr Jézusban igen kedves fiaim, szüntelenül imádkozzatok érettem. Magyarországon, Újlak városában, 1456. október 21-én.”

23-án este kilenc órakor elhunyt.

A kolostor templomában ravatalozták fel, és ott feküdt hat napon át. A ravatalnál csodák történtek. Messzi környékről megindult az emberáradat. Végre az újlaki plébános értesítette az akkor Futakon tartózkodó Carvajalt, hogy „a barátok temetetlenül hagyják a megboldogult atya holttestét, és szentként tisztelik”. A legátus azonnal elrendelte a temetést. Október 29-én tették le testét a kolostor kertjében. A temetőbe nem merték kivinni, mert attól féltek, hogy ha a koporsóval kilépnek az utcára, „a magyarok túlságos és fegyelmezetlen odaadásukban a holttestet teljesen ízekre tépik, vagy az emberek egymást ölik meg”.

A szent

Amikor Kapisztrán János mindörökre lehunyta a szemét, V. Miklós pápa rég nem volt az élők sorában. Ő már 1450-ben kijelentette: Ha Kapisztrán a mi időnkben hal meg, tüstént a szentek sorába iktatjuk. Erre akkor természetesen nem kerülhetett sor, bár a szentatya nem állt egyedül ítéletével: Angelo di Capranica ascoli püspök, aki Jánossal együtt tíz hónapig róttá akkor Sziénai Bernardin életútját, hogy annak szentségéről bizonyítékokat szerezzen, és ezalatt alaposan megismerhette útítársát is, azzal a meggyőződéssel tért vissza a közös kiküldetésből, hogy János maga is sokszorosan kiérdemelte e rendkívüli és jeles kitüntetést. Egyébként ő volt az, aki – mint a maga helyén felhoztuk – gyanút fogott, hogy a Bernardin javára írt mirákulumok egy részét János testvér műveli mestere nevében.

A csodák áradata halála után gátat szakított. Még a zárda templomában feküdt a ravatalon, amikor egy Boldizsár nevű helybeli tímár odavitte hozzá leánykáját, a három esztendeje félig béna és vak Erzsébetet, aki a kihűlt kezét megcsókolta, és azon pillanatban meggyógyult. Aztán jöttek a lázasok, szenvedők, elgyengültek, vérfolyásosak, fekélyesek és kelevényesek, jöttek és meggyógyultak. Törött tagúak, összezúzottak, bénák, vízkórosak, ördöngösök, örültek, sánták, süketek, vakok és némák meggyógyultak. „A haldoklók és az utolsó percüket élők egészségesek lettek, és ami mindezeknél több, két halott ezen szent érdemei által feltámadott, és most is él, mindkettőt Jánosnak hívják. Őt halott pedig akkor kelt életre e szent férfiú közbenjárására, amikor övéik a sirt meglátogatták, vagy fogadalmat tettek erre.” Giovanni da Tagliacozzo írja ezeket. Az

odasereglett idegenek miatt az újlakiak éjjel-nappal őrséget álltak a ravatal körül, nehogy az értékes testet ellopja valaki.

A helybeliek számára a dolog rendkívüli jelentőséggel bírt. „Mivel ez a város – mondják az újlaki polgárok – a kegyetlen törökség torkában fekszik, és mindenfelől szakadárók és pataré-nusok veszik körül, a mindenható Isten ide méltóztatott állítani és helyezni szolgáját, hogy amint életében a hitetlenek üldözője és a törökök legyőzője volt, úgy halálában is örökös rettegésük legyen azoknak.” Jelenléte úgyszólván biztonságot adott az embereknek. Elbeszélük, hogy a törökök a minap is végigrabolták az országot, tüzzel-vassal pusztítottak szanaszét, de Újlaknak nem tudtak ártani, érintetlenül hagyták és rettegve szaladtak el alóla. „Úgy gondoljuk, hogy ezt nem másnak, csakis e boldog férfiú, János testvér érdemeinek és közbenjárásának köszönhetjük.” Talán nem sértjük meg a derék polgárokat, ha feltételezzük, hogy a rendkívüli mértékben fellendült idegenforgalomból származó anyagi előnyöket sem vetették meg.

Kapisztrán helyébe a pápa 1457 tavaszán Marchiai Jakabot küldte Magyarországra. Ő ugyan ez alkalommal csak néhány hetet töltött itt, de a csodákról tudomást és bizonyosságot szerzett, jelentést tett róluk, hazatérte után pedig kieszközölte, hogy hivatalos eljárás induljon a szentté avatás érdekében. A vizsgálat lefolytatására és a szükséges dokumentumok összegyűjtésére János hajdani titkára, Giovanni da Tagliacozzo kapott megbízást, aki 1459 nyarán útnak eredt, hogy végigjárja mindazokat a helyeket, amelyeken Kapisztrán megfordult. Később Cristoforo da Varese is csatlakozott hozzá. Tagliacozzo elsősorban német, morva, lengyel földön szorgalmatoskodott, Magyarországon csak futó látogatást tett. Az itteni munkát a helybeliekre bízta, akik közül Soproni Péter adatgyűjtő tevékenységének maradt fenn nyoma.

A kezdeményezés természetesen az egész obszerváns mozgalomnak a szívéen feküdt: siker esetén egy második szenttel gyarapította volna tekintélyét. Az itáliaiak meg is mozdultak, és rávettek néhány várost, püspököt, világi urat, hogy az ügy érdekében járjon közben a pápa előtt. De elsősorban a magyarorszá-

giak buzgólkodtak tartományi vikáriusuk, Varsányi István és Veronai Gábor vezetésével. A bárók közül Újlaki Miklós erdélyi vajda és macsói bán mozgatott meg minden követ, hiszen Újlak az ő birtokának volt a központja. Tisztviselői felszólították a város polgárait, hogy tegyenek hitet mindenről, ami a tárggyal kapcsolatban tudomásukra jutott. A városi hatóság által delegált bizottság előtt tett vallomásokról 1458 őszétől 1460 áprilisáig jegyzőkönyvet vezettek, amelynek két másolata maradt: az egyik 260, a másik 188 csodát regisztrál. 1460. április 21-én az újlaki nagyharang a templomba szólította a lakosokat. A jegyzőkönyvet felolvasták, a bíró meg 33 patrícius hitelesítette, majd lepecsételték. Több példány készült belőle, az egyik ma Párizsban van.

Újlaki Miklós 1460. március 30-án a pápa támogatását kérte az ügyhöz. A császár hasonló értelemben írt Rómába, nem is egyszer. Mátyás királyt is rávették, hogy keresse meg a szentatyát. A király levelében hosszan méltatja az elhunyt érdemeit, megemlékezik arról is, amit őérette tett, kiszabadítván őt a prágai fogságból. A hangsúlyt azonban – jellemző módon – inkább a dolog gyakorlati lebonyolítására helyezi, és arra kéri a pápát, hogy „a szentté avatás eddig szokásos módját, ha lehet, valami rövidebb eljárással eszközölje, részint a helyek szerfölötti távolsága, részint a veszélyes idők, részint országunk különböző zavargásai miatt, amelyeknek lecsillapításával elfoglalva ezen szent ügyre, amelyre köteleztük magunkat, hosszú tárgyalást vagy eljárást nem szentelhetünk”. Egyébként is az egész dolgot a praktikus oldaláról szemléli, és azt fejtegeti, hogy ha Kapisztrán testvér esendő emberi mivoltában oly nagy szolgálatokat tudott tenni az országnak, „a dicsőség nagy királyának trónja előtt annál nagyobb buzgalommal lesz a mi közbenjárónk, pártfogónk és védelmezőnk, minél nagyobb tisztelettel és bizalommal vagyunk hozzá kötve és kötelezve... Ez a boldog János helyzeténél fogva Isten előtt örökös szószólónk és állandó protektorunk lesz.” Ugyanebben az értelemben írt a bíborosi testületnek, az itáliai fejedelmeknek és városoknak is.

A csodák gyűjtése Újlakon tovább folyt. Már az említett jegy-

zőkönyvhöz is csatoltak függelékét az április 21. után történtekről. 1461 folyamán Geszti János ferences vezette a tanúkihallgatásokat, és ismét 111 esetet rögzített. Eközben többen megírták az elhunyt életrajzát, és e művek számtalan adalékkal bizonyították, hogy az égi kitüntetésre bőségesen rászolgált.

1462-ben Veronai Gábor kérésére a császár felszólította mindazon német városokat, melyekben a prédikátor egykor megfordult, hogy tegyen lépéseket Rómában. A császári leiratnak szép foganatja lett, amennyiben 1462 nyarán, őszén több tucat város, püspök, káptalan, báró, főrangú család, országos méltóság ragadott tollat az ügy érdekében. Hogy csak néhányat említsünk: Drezda, Meissen, Torgau, Lauban, Wittenberg, Zerbst, Coburg, Nürnberg, Regensburg, Bamberg, Augsburg, Brünn, Lwówek tanácsa, a rajna-pfalzi örgrófok hárman is, a Rožmberkiek, a sziléziai herceg, a brandenburgi örgróf, a krakkói püspök és káptalan, a várnagy is, a lipcsei egyetem stb. „Egész Szászország azt hangoztatja – írják a halleiak –, hogy ő Isten és ember előtt kedves volt, szigorú életet élt, erkölcsre nézve tökéletes, tudományban kiváló volt, és az egész kereszténységnek tündöklő példaképe. Ugyanezt tapasztaltuk mi, erről tanúskodunk.” Mindenütt emlékeznek szavainak bámulatos hatására, csodatételeire, arra a jótékony változásra, ami fellépését az erkölcsök terén követte. A boroszlóiak beismerik, hogy szerencsájüket Kapiszt-rán Jánosnak köszönhetik. Ő ugyanis távozásakor pontosan megjövendölt mindent, ami a város sorsában be fog következni, és ők azóta is ehhez tartják magukat, így mindenről idejekorán gondoskodni tudnak. Fentebb bemutatunk egy-két sort ezekből az iratokból.

A rengeteg pergamen azonban – legalábbis egyelőre – kárba veszett. Veronai Gábor embere, aki a császár üzenetét mindenfelé kézbesítette és a Rómába szánt leveleket összegyűjtötte, útközben meghalt. Utolsó percében a küldeményt rábízta egy Germániában utazgató assisi ifjúra, aki talán nem értette pontosan, miről van szó: az egész paksamétát gondosan betette egy tokba, és féltett drágaságként őrizte odahaza először ő, majd leszármazottai vagy százhetven éven keresztül. Ekkor bukkan

rá véletlenül a ferences rend hangyaszorgalmú történetírója, Wadding Lukács, aki akkor nyomtatásban közzétette e dokumentumokat.

Tudjuk azonban, hogy Kapisztrán Jánosnak nemcsak odaadó hívei, hanem esküdt ellenségei is voltak, és az egyház legfelsőbb köreiből akadtak, akik működését, módszereit, eredményeit némi szépségszissal szemlélték. A konventuálisok a vállalkozás megghiúsítására törekedtek. Az ellentábor a visszájára fordított mindent, amivel a rajongók naivul érveltek. Most azt bizonygatták, hogy a rengeteg csodát nem is ő, hanem közvetítésével Bernardin cselekedte, akinek ereklyéit magához vette. Egyébként is, az egyház szigorúan tiltotta, hogy élő vagy holtat szentként tiszteljenek, mielőtt az avatás annak rendje s módja szerint megtörténik. Márpedig a jó szándékkal egybehordott adatokat nem volt nehéz így magyarázni. Matthias Doering egyenesen azzal vádolta meg az újlakiakat, hogy titokban levágták a holttest fejét, ellopták, és ereklyeként imádják. De hiszen, mondja, Kapisztrán is maga előtt vitette a portréját.

A hazánkban tevékenykedő legmagasabb egyházi méltóság, Juan Carvajal, aki 1462 elejéig a pápa képét viselte itt, egyértelműen visszautasította a javaslatot. A jelölt érdemességét vonta kétségbe, erősen felnagyítva azokat az emberi gyarlóságokat, amelyeket a merészebbek Jánosnak már életében a szemére vetettek. Elsősorban világra szóló hőstettét, a nándorfehérvári diadalt fordította ellene, úgy vélekedvén, hogy sikerét nem okosságának, hanem a vakszerencsének köszönhetette, egyedül a hiúság vezérelte, és dicsőségvágyában képes volt kockára tenni az egész keresztény hadsereget. Felhozta emellett, hogy ingerlékeny és durva, önhitt és gőgös volt. Carvajal volt az, aki – mint emlékszünk – az újlakiak jámbor buzgalmát is kordába akarta szorítani legalább annyiban, hogy a holttestet eltemettette. Újlaki azonban, aki néhány nap múlva odaérkezett és tisztelegni akart az elhunyt előtt, kiásatta, majd hét lakatra zárt vaskoporsóban, a templom egyik felékesített kápolnájában helyezte el. A bíboros elégedetlenkedett, mert az volt a véleménye, hogy az ottani szerzetesek és Miklós úr a hangulatkeltéssel mindaddig

42. II. Pius pápa

nem fognak felhagyni, míg az érdeküket közvetlenül szolgálja. A plébános, aki a dologra felhívta a figyelmét, azt is elhitette vele, hogy a ferencesek nyereszkesedésre használják a szenzációs kincset. Ezért még 1457 áprilisában kiadatott egy pápai brévét, mely azt az utasítást tartalmazta, hogy a testet a földbe temessék. A báró azonban nem engedett, Carvajal kénytelen volt visszakozni. A tetem ott maradt, és ott volt még 1509-ben is, amikor a ferences káptalanon résztvevő barátok megtekintették. Aztán – az obszerváns krónika szerint – a török elől biztosabb helyre menekítették, méghozzá oly ügyesen, hogy a rejtkehelyet azóta sem sikerült megtalálnia senkinek.

A délvidékiek túlzott, fegyelmezetlen rajongása csak tovább növelte a környéken uralkodó zűrzavart, és ez Mátyás királyt is elidegenítette az ügytől, annál is inkább, mert Újlaki Miklós tekintélyének növelése egyébként sem állt szándékában. Amikor 1462-ben megint megkeresi a pápát ebben a dologban, tollát nem az áhítat, hanem a rendteremtés praktikus óhaja vezeti: „Az országban jelenleg igen súlyos tévedés él a hívek lelkében: némelyek éretlen bálványozástól vezettetve Kapisztrán Jánost mint szentet tisztelik. Alázatosan kérjük tehát Szentségedet, hogy főpásztori hivatalánál fogva kegyeskedjék megfelelő módon intézkedni. Alkalmas személyekkel törvényesen vizsgálta meg ezt az ügyet, és aztán apostoli hatalmával határozzon valamit. Most ugyanis vagy a minden hiszékenységre hajlandó tömeg bálványimádása dönti kárhozatba a tudatlanokat, vagy megfosztják a köteles tisztelettől azt a férfiút, akiben Istennek kegyelme nagyon is termékeny volt.”

Az eljárás sikere szempontjából legfontosabb első években, amikor a benyomások még frissen éltek, amikor a lelkesedés még forrón lobogott, a tanúk még emlékeztek, és a hívek buzgósága még nem csappant meg, 1458-tól 1464-ig II. Pius néven az az Enea Silvio Piccolomini ült a pápai trónon, aki – mint láttuk – az obszervánsokat nem nézte egészen jó szemmel. Antipátiáját az a belátás szorította háttérbe, hogy nélkülözhetetlenek, és félt tőlük: „Mint hírlik, húszezren felül vannak az obszervánsok. Az egész kereszténység telve van velük, nem könnyű dolog ekkora

43. Újlaki Miklós síremléke

tömeget megsérteni. Óvakodni kell ezekkel harcba bocsátkozni” – írta még 1453-ban. Kapisztránról – szó, ami szó – mindig a hűvös tisztelet hangján nyilatkozott, még bizalmas jellegű *Emlékirataiban* is, amely írásában pedig oly kegyetlen nyíltsággal beszélt kortársairól, hogy teljes terjedelmében csak 1984-ben publikálták. Fentebb idézett levelében róla is szól: „János testvér Istennek embere, Németország népei prófétának tekintik. Ha akarná, ujjának felemelésével nagy zivatart támaszthatna.” Ő tehát, ha rokonszenvet nem is érzett iránta, érdemeit és jelentőségét elismerte. De arra aligha gondolt, hogy különös kegyben részesítse, akár halála után is. Emellett humanista tudománnyal telt gondolatvilágát legkevésbé épp azok az érvek tudták befolyásolni, amelyeket János hívei a legnagyobb körültekintéssel dolgoztak ki és a legnagyobb bőségben tártak fel: a csodák. Ezeket már előzőleg is fanyalogva nézte. Ha ehhez hozzátesszük, hogy ezekben az években Rómában javában dúlt a vihar Jenő pápa hírhedett bullája körül, és ennek hevében olykor az oklevélhamisítás vádja is elhangzott, nincs mit csodálkoznunk azon, hogy minden iparkodás meddő maradt: Kapisztrán János szentté avatásának gondolata ez években komoly formában fel sem merült a római kúriában.

II. Pál (1464–1471), majd IV. Sixtus (1471–1484) idejében egyszer-egyszer újra szóba került a kérdés, de már sokkal szérelyebb formában. Az érdekeltek minden pápaváltozáskor kísérletet tettek az ügy felmelegítésére, de egyre kevesebb meggyőződéssel. 1465-ben az új pápa újabb vizsgálatot rendelt el a csodák dolgában. Budán összeült egy bizottság, de eredmény nem született. 1473-ban Szilágyi Erzsébet fordult kérelemmel Sixtushoz, mire az újabb bizottságot küldött ki. Ez újra jegyzőkönyvbe foglalta a csodatetteket. Tovább nem jutott.

Az 1470–80-as években meghalt Újlaki Miklós, Veronai Gábor, Varsányi István, Marchiai Jakab. Mátyás érdeklődése délről nyugat felé fordult, viszonya a római kúriával egyre romlott. Kapisztrán János szentté avatásának ügye néhány évtizedre lekerült a napirendről.

Nem úgy a ferences renden belül dúló belső háború. Ez sza-

kadatlanul tartott, és az erőviszonyok lassacskán átrendeződtek. Az 1510-es évekre a konventuálisok véglegesen defenzívába szorultak. 1513-ban a milánói Mediciek egyik tagja foglalta el a pápai széket X. Leó néven. Milánó pedig – ezt tudjuk – az obszerváns mozgalomnak immár száz esztendeje bázisa volt. Ekkor következett be a frontáttörés Kapisztrán János dolgában is. Leó pápa 1515-ben hozzájárult ahhoz, hogy Capestranóban és egyházmegyéjében, ahol különösképpen tisztelték őt, Kapisztrán János ünnepét október 23-án megüljék, „úgy azonban, hogy ezen ünnep megtartásának vagy meg nem tartásának semmiféle jelentősége se legyen”. (XIII. Leó 1890-ben az ünnep napját március 28-ra tette át.)

És az 1510-es években került ismét előtérbe, ezúttal minden eddiginél nagyobb súllyal, Magyarországon a déli végek problémája. A magyar ferencesek elérkezettnek látták az időt arra, hogy dédelgetett tervüket megvalósítsák. 1519-ben a pápa elrendelte a csodák megvizsgálását. Újlakon, Futakon, Budán, Csehországban és Itáliában megindult a nyomozás. Nemcsak a régi eseményeket elevenítették föl, hanem az újabbakat is felderítették. Egy aquilai lakos 1517-ben gyógyult ki halálos betegségéből, miután megfogadta, hogy tizenkét misét mondat János sirjánál. Az összegyűlt anyagot Rómába küldték. Ezzel egyidejűleg ismét megindult a kérvényáradat. Írt többek között Belgrád, Bács, Várad, Szalánkemén városa, a székesfehérvári káptalan, Szapolyai János, az Ország család, Báthori István nádor és öccse, Újlaki Lőrinc bosnyák herceg, Bornemisza János, a király első bizalmasa, a Perényiek, számos püspök, káptalan, apát. Frangepán György kalocsai érsek 1000 aranyat küldött Rómába a költségek fedezésére, Újlaki Lőrinc letétbe helyezett ugyanennyit. Végre valahára megindult a szentté avatási per. A Vatikánban összeült a bizottság, és elkezdte tanulmányozni az anyagot. Leó pápa 1521. december első napján meghalt, az eljárás megszakadt.

A levélözön tovább folyt, most már a perújrafelvétel érdekében. Lajos magyar és Zsigmond lengyel király sürgette a dolgot, Szatmári György, az esztergomi érsek megint összeszedette a

dokumentumokat. Még mindig sikerült szemtanúkat találni, egy idős szerzetest és öt apácát. 1523-ban nyomtatásban tették közzé János életrajzát (*Vita et gesta*). 1525-ben Lajos király Rómába küldte Brodarics Istvánt. Ennek első feladata ugyan a török ellen szükséges segély kieszközlése volt, de egyebek között azt is rá bízták, hogy szorgalmazza „Kapisztrán János testvér szentté avatását, amit maga a király és az ország előkelőségei nagyon szeretnének”.

Ekkorra azonban fontosabb problémák kerültek az előtérbe. A védelem érdekében még azt az összeget is lefoglalták, amit Újlaki Lőrinc az eljárás költségeire letétbe rakott a budai Szent János-kolostorban. Következett Mohács, János körül pedig százesztendőcsend.

A mozgolódás megint az olaszoknál kezdődött. XV. Gergely 1622-ben megerősítette és minden ferences templomra kiterjesztette X. Leó egykori engedelmét. „Minthogy ugyanis e boldog (beatus) férfiú tisztelete és erényeinek csodálata naponként növekszik a keresztény népnél, úgy illik, hogy amint a tisztelet terjeszkedik, úgy kövesse az erényeket a dicsőség is.” A szívós munka lassan kezdte beérlelni gyümölcsét, legalább annyiban, hogy a pápa „boldog”-nak titulálta Jánost, jóllehet a boldoggá avatás sem történt meg. Viselt dolgainak vizsgálata ettől kezdve nem került le a napirendről. VIII. Orbán (1623–1644), aztán X. Ince ismét elrendelte a nyomozást. De az eljárás hallatlan lassúsággal haladt, mintha a bíborosok még mindig nem tudták volna megemészteni azt a sok keserűséget, amit elődeiknek hajdanában Jánostól le kellett nyelniük. Eljárás közben a pápák rendre elhaltak, és minden kezdődött előlről. Amikor VII. Sándor 1655-ben ismét felállított egy bizottságot, az azzal kezdte ügyködését, hogy összegyűjtette és lemásoltatta Kapisztrán összes műveit. Aztán elkezdte tanulmányozni mindazokat a kifogásokat, amelyek az elmúlt századok folyamán személye ellen felmerültek. Az egyik tag Carvajal érveit hozta fel, a másik Enea Silviora hivatkozott. Erre nekifogtak az ő művei tanulmányozásához, és hosszas kutatás után arra az eredményre jutottak, hogy Enea nem tagadta alapvetően Kapisztrán János életszentségét.

VITA ET GES: ta beati Johannis de Capistrano.

Ekkor már 1660-at írtak. A bizottság végre eljutott odáig, hogy az ügyet nem kell levenni a napirendről, hanem folytatni lehet az eljárást, és az egész anyag a felsőbb fórum, a Kongregáció (Sacra Congregatio Rituum) elé terjeszthető. 1662-ben a Kongregáció elismeri, hogy az ellenérvek gyengék, az ügymenet folytatható. 1663 januárjában az a kérdés merült fel, hogy vajon a jelölt „hősi fokban” gyakorolta-e a sarkalatos erényeket. Szeptemberre megállapítást nyert, hogy igen. Ezen az alapon az eljárást folytatni lehetett. Az 1664. július 10-i ülés azonban észrevételezte, hogy a felsorolt csodák nem elégségesek. Megkezdődött tehát az újabban történtek felkutatása, bizonyítása. Kettőt ezek közül elfogadtak, és ezt elegendőnek találták ahhoz, hogy 1673. június 22-én már minden problémát megoldottnak jelentsenek ki. Állásfoglalásukat a szentatya, akkor már X. Kelemen elé terjesztették, aki több mint két év múlva, 1675. július 15-én helybenhagyta ezt a megállapítást, és újabb egy év múlva kiadta az utasítást, hogy kezdjék meg az előkészületeket a végleges álláspontot kidolgozó vizsgálathoz.

Ekkor azonban fogas kérdés merült fel. A szentté avatáshoz megkívántatott, hogy a kandidátus a boldoggá avatás után újabb két csodát mutasson fel. Kapisztrán boldoggá avatása azonban még nem történt meg. Végül is az az álláspont alakult ki, hogy a két legújabb (1649-ben és 1656-ban) történt esetet úgy tekintik, mintha az a boldoggá avatás után történt volna. Ezt a döntést X. Kelemen nem tudta kivárni, 1676 nyarán meghalt.

Utóda XI. Ince lett. Az ügymenet siettetése érdekében kijelentette, hogy minden eddigi vizsgálatot és megállapítást érvényesnek ismer el, a processzust tehát ott kell folytatni, ahol elődje idejében félbemaradt. A Kongregáció ennek értelmében két év múlva, 1678-ban napirendjére tűzte a kérdést. Ekkor azonban az egyik bíboros kételkedésének adott hangot, mert az eddigi vizsgálatok eredményeit nem tartotta eléggé meggyőzőeknek. A testület ugyan hosszas vita után leszavazta az okvetetlenkedőt, de a szentatya fejébe szöget ütött a dolog, és habozni kezdett. Kijelentette, hogy ki kell fürkésznie Isten akaratát. Ez azonban nem vett igénybe hosszú időt, mert a Szentlélek már a következő

45. A szentté avatásra kiadott emlékérem

nyáron sugallattal megnyugtatta. Közölte tehát az illetékesekkel, hogy a dolog rendben van, a szentté avatáshoz hozzájárul. Ugyanakkor azonban azt is jelentette, hogy agg kora és gyengesége következtében nem vállalkozik a szertartás elvégzésére. A következő tíz évben tehát az ügy aludt, és várta az erősebb fizikumú utódot.

Eközben azonban Kapisztrán János ideje ismét elkövetkezett. A török Bécs elfoglalására készült, a keresztények viszont Magyarország felszabadítását tüzték ki célul. Ki más állhatott volna a modern keresztiesek élére, mint őseik diadalmas vezére? A ferencesek a római Ara Coeli-templomban kitették Kapisztrán János virágfüzérrel koszorúzott képmását. A pápa teljes búcsút engedélyezett mindenkinek, aki odazarándokol és könyörög hozzá. Ezrek, tízezrek tódultak oda. És alig egy hónap múlva a török véres fejjel takarodott el Bécs alól, mint egykoron Nándorfehérvártól.

Volt valahol Freising környékén, Schleisheim mellett egy ferences templomocska, és benne egy jelentéktelen Kapisztrán-szobor, amelyet vaslemezek erősítettek a talapzathoz. 1683. október 4-én a hívek sokaságának szeme láttára a szobor magától megmozdult, és nyugatról kelet felé fordult. Kétségtelenül azt jelentette ezzel, hogy szemeit Magyarországra veti. Az esetről jegyzőkönyvet vettek fel. És Buda három évvel később felszabadult. Kapisztrán János tehát ismét kivonult a harcmezőre.

1689. augusztus 12-én meghalt XI. Ince, akinek helyébe VIII. Sándor lépett. I. Lipót császár és a spanyol király azzal a kéréssel fordult hozzá, hogy fejezze be a szentté avatási processzust. Huzavonának többé nem maradt helye. A Kongregáció 1690. augusztus 23-án minden aggályt félretéve kijelentette, hogy nem lát több akadályt. A pápa egy hónap múlva közölte, hogy a szertartás végrehajtható. Az ünnepély október 16-án a Szent Péter-bazilikában fényes pompával végbement. A szentté avatási kérelmet előterjesztő bíboros nem mulasztotta el hangsúlyozni, hogy Lipót császár kérelmét tolmácsolja. Kapisztrán János e napon a szentek sorába lépett.

Téved azonban, aki azt hiszi, hogy az ügy ezzel véglegesen

nyugvópontra került. Sándor pápa ugyanis 1691. február 1-jén meghalt, mielőtt a szentté avatás tényét rögzítő bullát kiadta volna. Ez utódára, XII. Incére maradt, aki sietett is pótolni a mulasztást, és megválasztásának negyednapján, 1691. július 15-én kiállította az okmányt. Jóváhagyása 1695-ig váratott magára. Ekkor került a bíborosi konzisztórium elé, mely felülvizsgálta, érvényességét elismerte, és jóváhagyta. Nem járt el azonban az ügy fontosságához méltó körültekintéssel. Hamar rájöttek ugyanis arra, hogy Ince pápa ezt a bullát éppen koronázása napján, de még annak megtörténte előtt állította ki, amikor ehhez még nem volt joga. Felmerült tehát a kérdés, érvényes-e az egyáltalán. A pápa a Kongregáció elé utalta a problémát. A gyülekezet ezúttal nem fűzött megjegyzést a történetekhez, a pápai bullát minden észrevétel nélkül helybenhagyta. Kissé azonban elhamarkodta a dolgot. Ha a pápa illetékes volt is az okirat kiállítására, annak formája nem felelt meg a követelményeknek, mert közönséges bulla volt az, holott a szentté avatás ennél ünnepélyesebb, megfelelő formulákkal kiállított „litterae decretales”-t kíván. De e hiányosság fölött most már mindenki szemet hunyt. XIII. Benedek mégis kötelességének érezte jóvátételét, és 1724. június 4-én végre közzétette az ünnepélyes okiratot. Történetünk ezzel véget ért.

Irodalom

(Csak a közvetlenül Kapisztránra vonatkozó alapvető műveket idézzük, azok közül is a legújabbakat és főleg a magyar nyelvűeket.)

Acta sanctorum Octobris. X. tom. Ed. Josephus Van Hecke. Parisiis–Romae, 1869. (Az egykorú életrajzok kiadása.)

Bölcskey Ödön: Capistranói Szent János élete és kora. I–III. köt. Székesfehérvár, 1923–1924.

Hofer, Johannes: Johannes Kapistran. Ein Leben im Kampf um die Reform der Kirche. I–II. Bd. 2. Ausg. Bearb. von Ottokar Bonmann. Roma–Heidelberg, 1964.

Kapisztrán János levelezése a magyarokkal. Kiad. Pettkó Béla. Bp., 1901.

Kapisztráni Sz. János csodás győzelme Nándorfehérvárnál 1456. július hó 22-én. Tagliacocius János... levele nyomán latinból ford. Krämer Bonifác. Kolozsvár, 1907.

Bölcskey Ödön: Capistranói Szent János élete. Bp., 1926. (Az 1923–1924-ben megjelent nagy mű népszerű, rövid kiadása.)

Hofer, Johannes: Gabriel von Verona als Biograph Kapistrans. = Franziskanische Studien 1938.

Banfi, Florio: Le fonti per la storia di S. Giovanni da Capestrano. = Studia Franciscana 1956.

Łuszczki, Łucjan: De sermonibus S. Joannis a Capistrano. Roma, 1962.

Sacchetti Sassetti, Angelo: Giovanni da Capestrano e Lorenzo a Rieti, inquisitori in Sabina. = Archivum Franciscanum Historicum 1964.

Csendes, Peter: Johannes von Capestrano und sein Zug nach Österreich. = Carinthia 1965.

Čudesá Ivana Kapistrana. Priopćio Ive Mažuran. Osijek, 1972.

Fügedi Erik: Kapisztránói János csodái. A jegyzőkönyvek társadalomtörténeti tanulságai. = Századok 1977.

Időrendi áttekintés

1182–1226	Assisi Szent Ferenc
1380–1444	Sziénai Bernardin
1386. június 24.	Kapisztrán János születése
1391–1476	Marchiai Jakab
1398–1444	Cesarini Julián
1399–1409	tanulmányok Perugiában
1405–1464	Enea Silvio Piccolomini
1410 február	lemond bírói tisztéről
1412 október	kormányzó Perugiában
1415. július 22.	megtérése
1416. október 4.	belép a monteripidói kolostorba
1417 október	leteszi a szerzetesi fogadalmat
1417–1431	V. Márton pápa
1420	felszentelik
1422	Rómában prédikál
1424. március 5.	önállóan prédikál Sienában
1426	a Krisztus-táblák pere
1427	inkvizíció a nápolyi zsidók ellen
1430 június	ferences káptalan Assisiban
nyár	inkvizíció a fraticellók ellen
1431 május	obszerváns káptalan Bolognában
1431–1447	IV. Jenő pápa
1437 augusztus–október	a jezsuiták ügye
1438/1439	Trentóban
1439 nyár–ősz	utazás a Szentföldre
1439–1442	Milánóban
1439–1449	V. Félix ellenpápa
1440–1457	V. László magyar és cseh király
1440–1493	III. Frigyes német–római császár

1442 szeptember–1443 tavasz	európai körúton
1443–1446	vicarius generalis
1447–1455	V. Miklós pápa
1449	inkvizíció a fraticellók ellen
1449–1452	vicarius generalis
1450. május 24.	Sziénai Bernardin szentté avatása
1451. május 18.	Villachba érkezik
május 30.	Bécsújhely
június 7.	Bécs
július 31.	Brünn
augusztus 18.	Olmütz
1452 eleje	Szászország
június	Regensburg
július	Nürnberg
augusztus	Erfurt
október	Lipcse
december	Drezda
1453 február–augusztus	Boroszló
1453 augusztus–1454 május	Krakkó
1454 október	Frankfurt
1455 április	Bécsújhely
május	Győr
1455 szeptember–1456 január	Dél-Magyarország, Erdély
1455–1458	III. Calixtus pápa
1456. február 15.	felveszi a keresztet
február–április	Pest
április–június	az Alföldön
július 2.	Nándorfehérvárra érkezik
július 14.	a dunai csata
július 21.	a vár ostroma
július 22.	a győzelem
július 23.	a keresztes had felosztatása
augusztus 11.	Hunyadi János halála
szeptember eleje	Újlakon
október 23.	Kapisztrán János halála
1690. október 16.	szentté avatása

A képek jegyzéke

1. *Capestrano, Convento di S. Francesco.* (L. Natali: S. Giovanni da Capestrano. Roma, 1956.)
2. *Kapisztrán. Bartolomeo Vivarini festménye, 1459. Párizs, Musée du Louvre.* (K. Künstle: Ikonographie der Heiligen. Freiburg i. Br., 1926.)
3. *Obszerváns ferences. Jost Amman metszete. Frankfurt, 1585.*
4. *Kapisztrán saját kezű levele. Besançon, 1442. november 8. (Acta sanctorum... I. Irodalom.)*
5. *Kapisztrán János, Sziénai Bernardin és Marchiai Jakab. Pier Antonio Bernabei oltárképe az 1600-as évek elejéről. Parma, Convento della SS. Annunciata.* (C. Corradi: Parma e l'Ungheria. Bologna, é. n.)
6. *Siena a 15. században.* (H. Schedel: Liber cronicarum. Nürnberg, 1493.)
7. *Kapisztrán prédikál, kezében a Jézus-tábla. 15. századi festmény. Bamberg, Museum der Stadt.* (J. Hofer: Johannes Kapistran. L. Irodalom.)
8. *Az uzsorások túlvilági büntetése. Taddeo di Bartolo freskója. San Gimignano, Collegiata.* (R. Villeneuve: Les musées des supplices. Paris, 1968.)
9. *Kinzókamra. Sens, Palais Synodal.* (R. Villeneuve, i. m.)
10. *Eretnekek kivégzése. 16. századi fametszet.* (R. Villeneuve, i. m.)
11. *V. Márton síremléke. Róma, Laterán.* (F. X. Seppelt-G. Schwaiger: Geschichte der Päpste. München, 1964.)
12. *IV. Jenő és biborosai. 15. századi kódexminiatura. Róma, Vatikáni Könyvtár.* (F. X. Seppelt-G. Schwaiger, i. m.)
13. *A bázeli zsinat. 15. századi fametszet.* (H. Schedel, i. m.)
14. *Cesarini Julián. Egykorú emlékérem.* (Fraknoi V.: Cesarini Julián pápai követ élete. Bp., 1890.)

15. *Aquila, Santa Maria degli Angeli. Sziénai Bernardin cellája. Luigi Zago akvarellje.* (V. Facchinetti: I santuari francescani. Vol. II. Assisi, é. n.)
16. *V. Miklós síremléke. Róma, Vatikán.* (F. X. Seppelt–G. Schwaiger, i. m.)
17. *Kapisztrán prédikációi. Augsburg, 1519.*
18. *Kapisztrán. Thoman Burgkmairnak tulajdonított festmény. 1452. Prága.* (Barta G.: Nándorfehérvár 1456. Bp., 1985.)
19. *Sziénai Bernardin gyógyít, mögötte Kapisztrán. Juan Figuera oltárképe, 15. század. Cagliari, Museo Civico.* (J. Hofer: Johannes Kapistran. i. m. I.)
20. *Szerencsejátékosok az utcán. Hans Frank fametszete.* (E. Diederichs: Deutsches Leben der Vergangenheit in Bildern. I. Bd. Jena, 1908.)
21. *Kapisztrán János: Tractatus de matrimonio. 15. századi kódex. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár*
22. *Európa apostola. Emlékmű halálának 300. évfordulójára. München, 1956.* (J. Hofer: Johannes Kapistran. i. m. II.)
23. *Kapisztrán szószéke. 15. század, átalakítva a 17. század elején. Bécs, Stefanskirche.* (J. Hofer: Johannes Kapistran. i. m. II.)
24. *Rokycana János. 16. századi fametszet.* (H. Pantaleon: Der ander Theil Teutscher Nation Heldenbuch. Basel, 1568.)
25. *Pogyebrád György. 15. századi rajz.* (J. Macek: Jan Hus. Praha, 1961.)
26. *Nicolaus Cusanus. 15. századi metszet.* (H. Schedel, i. m.)
27. *Német hintók a 15. századból.* (Tarr L.: A kocsi története. Bp. 1968.)
28. *Erfurt. 15. századi metszet.* (H. Schedel, i. m.)
29. *Boroszló. 15. századi metszet.* (H. Schedel, i. m.)
30. *Az inkvizíció. Fametszet az 1508-as bambergi jogkönyvből.* (R. Villeneuve, i. m.)
31. *A zsidók keresztény gyermek vérért veszik. 15. századi német fametszet.* (R. Villeneuve, i. m.)
32. *Zsidók a máglyán. 15. századi metszet.* (H. Schedel, i. m.)
33. *III. Calixtus. Sano di Pietro festménye. Siena, Dóm.* (F. X. Seppelt–G. Schwaiger, i. m.)
34. *A judenburgi ferences kolostor a 18. században.* (P. Herzog: Cosmographia Austriaco–Franciscana. Pars I. Coloniae Agrippinae 1740.)

35. *A budai obszerváns templomban játszott orgonamű kottája a 16. század elejéről. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár.*
36. *II. Mehmed. 16. századi rézmetszet. (P. Bertelli: Vite degl'imperatori de Turchi. Vicenza, 1599.)*
37. *Az újlaki ferences kolostor és templom a 19. század végén. Cserna Károly rajza. (Fraknói V.: A Hunyadiak és a Jagellók kora. Bp., 1896.)*
38. *A Halley-üstökös. Egykorú metszet. (H. Schedel, i. m.)*
39. *A nándorfehérvári győzelem vázlatrajza. (Barta G., i. m.)*
40. *Hunyadi János síremléke. Gyulafehérvár, Székesegyház. (Fraknói V., i. m.)*
41. *Egy lap az Újlakon felvett jegyzőkönyvből. Párizs, Bibliothèque Nationale. (Čudesá Ivana Kapistrana. L. Irodalom.)*
42. *II. Pius pápa. Egykorú kódexminiatura. Siena, Archivio Capitolare. (Enea Silvio Piccolomini papa Pio II. Ed. D. Maffei. Siena, 1968.)*
43. *Újlaki Miklós síremléke. Újlak, ferences templom. (Fraknói V., i. m.)*
44. *A Kapisztrán-életrajzok kiadása. H. n. 1523.*
45. *A szentté avatásra kiadott emlékérem. (Bölcskey Ö., i. m. II.)*

Tartalom

Bevezetés	5
A kormányzó	7
Az újonc	26
A békeangyal	42
Az inkvizítor	51
Az obszerváns	71
A prédikátor	94
A tudós	113
Az apostol	121
„Magyarországra!”	157
A keresztes	182
A szent	211
Irodalom	229
Időrendi áttekintés	231
A képek jegyzéke	233

A kiadásért felel a Gondolat Könyvkiadó igazgatója

Akadémiai Nyomda, 87.16120

Budapest, 1987

Felelős vezető: Hazai György

Felelős szerkesztő: Loppert Csaba

Műszaki vezető: Tóbi Attila

Műszaki szerkesztő: Radó Péter

**Megjelent 12,15 (A/5) ív terjedelemben,
az MSZ 5601–59 és 5602–55 szabvány szerint**